

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ГАЙДАЄНКО ПАВЛО ЛЕОНТІЙОВИЧ

УДК 32.01.02:316.334:303.72

ДИСЕРТАЦІЯ

**ХАРИЗМАТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТИЛЮ
КЕРІВНИЦТВА В ДЕМОКРАТИЧНИХ ТА НЕДЕМОКРАТИЧНИХ
СИСТЕМАХ**

Подається на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05
«Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052
«Політологія»

Дисертація містить результати власних досліджень
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело.

 П. Л. Гайдаєнко

Науковий керівник (консультант): Наумкіна Світлана Михайлівна,
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політичних наук і права Південноукраїнського
національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

Одеса – 2024

АНОТАЦІЯ

Гайдаєнко П. Л. Харизматичне лідерство: порівняльний аналіз стилю керівництва в демократичних і недемократичних системах.

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія» – Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню змісту харизматичного лідерства та порівняти відмінності у виявленні та функціонуванні харизми лідерів держав у спектрі диференційних політичних систем.

Актуальність обраної теми визначається необхідністю дослідження харизматичного лідерства, яке зумовлено масштабними політичними та соціальними змінами, які акцентують увагу на особистісних характеристиках керівників, особливо в умовах глобальних криз. Зростаючий інтерес до харизми та харизматичного лідерства має обґрунтування як в теоретичному, так і в практичному аспекті. Розуміння фактів, закономірностей і механізмів харизми дозволяє вченим аналізувати соціальні та особистісні процеси, а також використовувати результати аналізу для прогнозування та розвитку політичного лідерства. Політична наука виступає платформою для інтеграції науково-теоретичної інформації про харизму та її застосування до політичної системи суспільства. Харизма розглядається як джерело влади для лідера, що дає йому можливість впливати на політичних суб'єктів за допомогою своїх особистісних якостей і стилю лідерства. Важливим аспектом дослідження є визначення та розкриття стилів та прийомів керівництва харизматичних лідерів у демократичних та недемократичних системах.

Актуальність дослідження підкреслюється формуванням харизматичного лідерства в умовах конкурентної політичної арени в

демократичних державах, а також потребою в докладному вивченні особливостей та стилю керівництва в недемократичних системах.

Порівняльний аналіз харизматичного лідерства в різних політичних системах є надзвичайно актуальним у сучасному світовому політичному процесі особливо в Україні, що переживає період трансформації та стикається з численними викликами, що робить роль лідерства особливо важливою. Також цей аналіз надає можливість виявити спільні риси та відмінності харизматичного лідерства в різних контекстах та політичних системах, розкрити як харизма впливає на політичні процеси та результати.

У вступі автором обґрунтовано вибір і актуальність теми дисертаційної роботи, окреслено мету, завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження, висвітлено наукову новизну, охарактеризовано методологічну основу роботи, розкрито теоретичне і практичне значення отриманих результатів, відображено форми апробації результатів дослідження, кількість публікацій та структуру роботи.

У розділі 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження харизматичного лідерства» розглядаються різні наукові перспективи на яких було побудовано теоретичні засади харизматичного лідерства та різні методології, орієнтовані на подальший науковий розвиток цього феномену. Визначені різні аспекти дослідження цього явища, зосереджуючись на систематизації теорій лідерства, принципах і формах реалізації харизматичного впливу в політичному полі та особистісних особливостях політичного лідера, які можуть сприяти виникненню харизматичного впливу. Також наголошено на значному впливі вченого-соціолога Макса Вебера та його значенні в розвитку концепції харизми. Закцентовано увагу на сучасних підходах до дослідження лідерства, зокрема функціональному та психологічному. Розглянуто з різних точок зору історичні та сучасні теорії лідерства та їхній вплив на розуміння концепцій політичної харизми та лідерства.

У розділі 2 «Особливості функціонування харизми у політичних системах з диференційними режимами» розглянуто політичні системи як складні сукупності соціально-політичних аспектів, прийомів і ідей, що формують управлінський апарат держави і забезпечують реалізацію влади. Висвітлено значення соціальної партисипації, ідеологічної спрямованості та взаємодії між суб'єктами влади для характеристики політичної системи та ролі лідера в ній. Наголошено на ключових елементах політичних систем, таких як правова регламентація та політичний вимір, які визначають утримання та реалізацію влади, а також легітимність та взаємодію політичних суб'єктів. Проаналізовано сучасні політичні режими, які розділені на демократичні, авторитарні та тоталітарні, залежно від принципу розподілу влади. Встановлено, що демократичні системи характеризуються активною громадською партисипацією, тоді як авторитарні та тоталітарні системи відрізняються зосередженням влади у руках лідера або групи. Звернено увагу на особливості президентських та парламентських режимів, враховуючи їхній вплив на міжнародні відносини. Підкреслено значення особистості та харизми лідера у контексті політичної відповідальності. Відзначено, що авторитарні та тоталітарні режими характеризуються зосередженням влади та посиленням впливу лідера через пропаганду та пригнічення свободи слова, що сприяє культивуванню міфічної фігури лідера, яка визначає політичний ландшафт суспільства та держави.

У розділі 3 «Дослідження стилів керування в демократичних і недемократичних системах» проведено аналіз глобального політичного ландшафту, звертаючи увагу на взаємозв'язок стилів управління та харизматичного лідерства у різних політичних системах. Визначено, що успішність демократичних лідерів визначається широкою громадською підтримкою та обмежена політичними інститутами, що стимулює внутрішню політичну конкуренцію. Проаналізовано вплив харизми на формування стилю керівництва, подано приклади успішного поєднання харизматичних рис з

різними стилями управління, зокрема у виконавчих особах, таких як Емманюель Макрон, Джастін Трюдо та Володимир Зеленський. Зазначено, щодо набуття владних повноважень ці лідери проявляли харизматичні риси через свої дії та публічні виступи, активно використовуючи різні медійні канали для трансляції своїх політичних позицій та взаємодії з громадськістю. Авторитаризм і тоталітаризм виявляють свої особливості у харизматичному лідерстві та стилях керівництва. Приведені приклади Кім Чен Іна та Реджепа Таїпа Ердогана показують відмінності між ними, але вони використовують схожі методи комунікації та харизматичної сигналізації. Визначено важливість показу лідером як компетентної особистості та його близькості до народу, яка активно транслюється у медіапросторі та підкреслює участь лідера у суспільних процесах. Зазначено, що культурні та релігійні аспекти впливають на стилі керування, що демонструється різними способами використання харизми Кім Чен Іном та Реджепом Таїпом Ердоганом для зміцнення свого впливу та підтримки населення. Узагальнюючи, визначено, що лідер в недемократичних системах виступає як керівник норм, цінностей та ідеології, демонструючи свою роль у політичній системі.

У висновках дисертації підсумовано основні результати проведеного дослідження.

Представлена робота являє собою новаторське комплексне дослідження для української політичної науки. Результати дослідження підтверджують значущість лідерства як складної системи методів, стилів та мотиваційних практик, спрямованих на вплив на суб'єктів з метою досягнення визначених цілей. Визначено різницю між лідером і керівником, що відображається в їхній здатності впливати на формальні та неформальні політичні структури. Розглянута структура лідерства як багат шарова і міждисциплінарна, включаючи ситуативний соціальний, політичний, особистісно-психологічний та національно-культурний аспекти. Це дозволяє враховувати різноманітні фактори, що впливають на феномен лідерства.

Розглянутий вплив особистісних якостей та психічних процесів на формування політичних переконань та поведінки. Зокрема, екстраверсія, емоційна стабільність та відкритість виявляються ключовими факторами, що сприяють амбітності у політичному становленні особистостей. Теоретичні моделі, такі як «Велика п'ятірка» та «HEXACO», надають базу для аналізу політичної поведінки та поглядів, хоча існують певні розбіжності у розумінні деяких параметрів. Дослідження також вказує на важливість розуміння особистостей як виборців, де психологічні характеристики впливають на політичні вибори. Однак, необхідно враховувати, що аналіз у рамках цих моделей не завжди охоплює всі можливі психологічні механізми, тому проведення додаткових досліджень особистісних рис та їх взаємозв'язку з політичними процесами може бути корисним для більш повного розуміння цього питання.

Обґрунтовано, що політична система - це складна структура, що включає в себе інституції, політичні та соціальні зв'язки, ідеології та норми, які формуються протягом певного періоду урядування. Історичний контекст, від Аристотеля до сучасних дослідників, сприяв розвитку розуміння політичних систем. Сучасний підхід до класифікації політичних систем базується на методах утримання та здійснення влади, а також концепції розподілу. Розрізняють демократичні, авторитарні та тоталітарні режими в залежності від рівня конкуренції, монополізації влади та обмежень на політичну діяльність і участь громадян. Класифікація цих режимів враховує роль лідерства і ступінь громадянської участі в політичному процесі.

Розвиток соціальних інститутів у демократичних системах та функціонування адміністративних структур визначають загальні правила політичної взаємодії. Легітимізація у демократичних системах базується на раціональних принципах, відображених у конституціях та нормах. Утворення концепту "демократичної харизми" відбувається через персоналізацію, яка інтегрується в соціальні інституції та процедурні акти. Медіатизація політики

та створення нового публічного простору сприяють утворенню харизматичної фігури, яка стає джерелом об'єднання та змін у суспільстві. Функціонування харизматичного лідера має два аспекти: популяризація харизматичного іміджу через ЗМІ та соціальні мережі та відповідь на вимоги громадян, що формують арбітраж атрибутів влади, включаючи харизму.

У недемократичних системах влада зосереджена в руках лідера чи групи, де особистість лідера та його стиль керування переважають над правовими нормами. Харизма стає ключовим фактором, підтримуваним агітаційними методами, формуючи культ особистості. Це може призвести до "світської релігії" у суспільстві. Харизма виступає як інструмент авторитету й підтримки населення, але при втраті впливу може виникнути криза легітимності, загрожуючи стабільності режиму.

У ситуації продовженого вторгнення Російської Федерації в Україну, харизматичний ефект спостерігається на двох рівнях. По-перше, спостерігається мобілізація та підтримка громадян. Завдяки медійному простору України швидко поширюються актуальні інформаційні та харизматичні сигнали до населення. В умовах кризи з'явилася потреба у відважній та справедливій реакції, яку влада, включаючи Президента, активно підтримувала, використовуючи соціальні мережі для консолідації суспільства та демонстрації еталонних цінностей. По-друге, взаємодія з міжнародним співтовариством розглядається як важливий аспект. Елементи харизматичного лідерства Володимира Зеленського, такі як його емоційні виступи перед міжнародними організаціями та медійні сигнали, успішно використовувалися для обґрунтування надання воєнно-гуманітарної допомоги Україні з боку США та Європейських країн.

Дослідження лідерів, здійснене на прикладі глав держав Франції, Канади, Туреччини, КНДР та України, розкриває різноманітні форми політичних систем та унікальні аспекти харизматичного лідерства. Демократичні лідери виявили схожі особистісні якості, такі як амбітності,

відкритість, прозорість та прогресивність, і активно використовували соціальні мережі для збудування політичного іміджу та залучення громадян до участі у процесах влади. Крім того, характеристики комунікації відрізнялися у Туреччині та КНДР, де вони мали більш традиційний характер з особистісною інтерпретацією. У авторитарних режимах, як у КНДР, лідери формують культ особистості та здійснюють владу без значного впливу правових норм або структур, публічна комунікація базується на лозунгах та промовах. У Туреччині, лідер Реджеп Ердоган володіє високими комунікативними навичками та активно використовує їх для зміцнення свого лідерського образу. Авторитарний стиль керівництва Ердогана супроводжується розширенням його повноважень та обмеженням свободи слова. Загалом, культурні, історичні та соціальні аспекти визначають сприйняття різних стилів керівництва і впливають на їх успішність у політичних стратегіях лідера, що вимагає адаптації до унікальних вимог кожного суспільства.

Практичне значення одержаних результатів визначається їх актуальністю, новизною та висновками – загально теоретичними та практичними. Теоретична цінність положень дисертації полягає не тільки в їх концептуальному, а й дискусійно-постановочному характері. Дослідження розширює та поглиблює наукові уявлення про процеси становлення та сутність харизматичного лідерства, про особливості реалізації її у рамках різних політичних систем. Основні положення та висновки роботи можуть бути використані у навчальному процесі при підготовці лекцій, підручників, посібників із політології, соціології, теорії держави та права, соціальних теорій, глобалістики; у практичній діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування. Матеріали дисертаційної роботи становитимуть інтерес у експертному середовищі державних діячів, політиків, аналітиків, медійників, громадських активістів, у пошуках фахових,

неупереджених відповідей на складні і нагальні виклики аспекту лідерства в Україні.

Ключові слова: харизматичне лідерство, політична система, політичний режим, публічна влада, держава, міжнародні відносини, політична воля, демократія, базові демократичні принципи, політичний процес, авторитарний режим, керівництво, тоталітарний контроль, легітимність.

SUMMARY

Haidaienko P. L. Charismatic Leadership: Comparative Analysis of Leadership Style in Democratic and Non-Democratic Systems.

The theses for the Ph. D. degree in the field of knowledge 05 “Social and behavioral sciences” in the specialty 052 “Political science” – South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinskiy.

The dissertation is dedicated to exploring the content of charismatic leadership and comparing the differences in the manifestation and functioning of leaders' charisma in a spectrum of differentiated political systems.

The relevance of the chosen topic is determined by the necessity to study charismatic leadership, which is prompted by massive political and social changes, emphasizing attention to the personal characteristics of leaders, especially in the conditions of global crises. The increasing interest in charisma and charismatic leadership is substantiated both theoretically and practically. Understanding the facts, regularities, and mechanisms of charisma allows scholars to analyze social and personal processes, as well as to use the results of analysis for forecasting and developing political leadership. Political science serves as a platform for integrating scientific-theoretical information about charisma and its application to the political system of society. Charisma is considered as a source of power for the leader, enabling them to influence political subjects through their personal qualities and leadership style. An important aspect of the research is the identification and

disclosure of styles and techniques of leadership by charismatic leaders in democratic and non-democratic systems.

The relevance of the research is underscored by the formation of charismatic leadership in the conditions of a competitive political arena in democratic states, as well as the need for thorough examination of the characteristics and leadership style in non-democratic systems.

A comparative analysis of charismatic leadership in different political systems is extremely relevant in the contemporary global political landscape, especially in Ukraine, which is undergoing a period of transformation and facing numerous challenges, making the role of leadership particularly crucial. Furthermore, this analysis provides an opportunity to identify commonalities and differences in charismatic leadership across various contexts and political systems, revealing how charisma influences political processes and outcomes.

In the introduction, the author justified the choice and relevance of the dissertation topic, outlined the aim and objectives, defined the object and subject of the research, highlighted the scientific novelty, characterized the methodological basis of the work, revealed the theoretical and practical significance of the obtained results, reflected the forms of research results validation, the number of publications, and the structure of the work.

In Chapter 1, "Theoretical and Methodological Foundations of Charismatic Leadership Research," various scientific perspectives on which the theoretical foundations of charismatic leadership were built are examined, along with different methodologies aimed at further scientific development of this phenomenon. Different aspects of researching this phenomenon are identified, focusing on the systematization of leadership theories, principles and forms of charismatic influence implementation in the political field, and personal traits of political leaders that may contribute to the emergence of charismatic influence. Significant influence of the sociologist Max Weber and his significance in the development of the charisma concept is also emphasized. Attention is drawn to contemporary approaches to

leadership research, including functional and psychological perspectives. Historical and modern leadership theories and their impact on understanding the concepts of political charisma and leadership are discussed from various perspectives.

In Chapter 2, "Features of Charisma Functioning in Political Systems with Different Regimes," political systems are considered as complex sets of socio-political aspects, techniques, and ideas that shape the governance apparatus of a state and ensure the exercise of power. The significance of social participation, ideological orientation, and interaction among power subjects to characterize the political system and the role of the leader within it is highlighted. Key elements of political systems, such as legal regulation and the political dimension, which determine the maintenance and exercise of power, as well as the legitimacy and interaction of political subjects, are emphasized. Contemporary political regimes are analyzed, categorized into democratic, authoritarian, and totalitarian, depending on the principle of power distribution. It is established that democratic systems are characterized by active civic participation, while authoritarian and totalitarian systems are distinguished by power concentration in the hands of the leader or a group. Attention is drawn to the characteristics of presidential and parliamentary regimes, considering their impact on international relations. The significance of the personality and charisma of the leader in the context of political responsibility is underscored. It is noted that authoritarian and totalitarian regimes are characterized by power concentration and the reinforcement of the leader's influence through propaganda and suppression of freedom of speech, which contributes to the cultivation of a mythical leader figure that shapes the political landscape of society and the state.

In Chapter 3, "Exploring Leadership Styles in Democratic and Non-Democratic Systems," an analysis of the global political landscape is conducted, with attention drawn to the interrelation between management styles and charismatic leadership in different political systems. It is determined that the success of democratic leaders is defined by broad public support and limited by political

institutions, which stimulates internal political competition. The impact of charisma on leadership style formation is analyzed, with examples provided of successful integration of charismatic traits with different management styles, particularly in executive figures such as Emmanuel Macron, Justin Trudeau, and Volodymyr Zelensky. It is noted that upon acquiring governing powers, these leaders exhibited charismatic traits through their actions and public appearances, actively utilizing various media channels to convey their political positions and interact with the public. Authoritarianism and totalitarianism exhibit their peculiarities in charismatic leadership and leadership styles. Examples of Kim Jong-un and Recep Tayyip Erdoğan illustrate differences between them, yet they employ similar methods of communication and charismatic signaling. The importance of the leader's portrayal as a competent individual and their proximity to the people, actively conveyed through media and emphasizing the leader's participation in societal processes, is underscored. It is mentioned that cultural and religious aspects influence leadership styles, as demonstrated by different ways Kim Jong-un and Recep Tayyip Erdoğan utilize charisma to reinforce their influence and gain public support. In summary, it is determined that in non-democratic systems, the leader acts as a steward of norms, values, and ideology, demonstrating their role within the political system.

In the conclusions of the dissertation, the main results of the conducted research are summarized.

The presented work represents an innovative and comprehensive study for Ukrainian political science. The research findings confirm the significance of leadership as a complex system of methods, styles, and motivational practices aimed at influencing subjects to achieve defined goals. A distinction between a leader and a manager is identified, reflecting their ability to influence both formal and informal political structures. The structure of leadership is examined as multi-layered and interdisciplinary, encompassing situational, social, political, personal-psychological, and national-cultural aspects. This allows for the consideration of diverse factors influencing the phenomenon of leadership.

The examined influence of personality traits and psychological processes on the formation of political beliefs and behavior reveals that extraversion, emotional stability, and openness are key factors contributing to ambition in political development. Theoretical models such as the «Big Five personality traits» and «HEXACO» provide a basis for analyzing political behavior and views, although there are certain discrepancies in the understanding of some parameters. Research also indicates the importance of understanding individuals as voters, where psychological characteristics influence political choices. However, it is necessary to consider that the analysis within these models does not always encompass all possible psychological mechanisms, thus conducting additional research on personality traits and their relationship with political processes may be beneficial for a more comprehensive understanding of this issue.

It is argued that a political system is a complex structure comprising institutions, political and social relations, ideologies, and norms that evolve over a specific period of governance. The historical context, from Aristotle to contemporary researchers, has contributed to the development of understanding political systems. The modern approach to classifying political systems is based on methods of maintaining and exercising power, as well as the concept of distribution. Democratic, authoritarian, and totalitarian regimes are distinguished based on the level of competition, power monopolization, and restrictions on political activity and citizen participation. The classification of these regimes takes into account the role of leadership and the degree of civic engagement in the political process.

The development of social institutions in democratic systems and the functioning of administrative structures determine the general rules of political interaction. Legitimization in democratic systems is based on rational principles reflected in constitutions and norms. The concept of "democratic charisma" is formed through personalization, which is integrated into social institutions and procedural acts. The mediatization of politics and the creation of a new public sphere contribute to the formation of a charismatic figure, which becomes a source of unity

and societal change. The functioning of a charismatic leader has two aspects: the popularization of the charismatic image through the media and social networks, and responding to the demands of citizens, which shapes the arbitration of power attributes, including charisma.

In non-democratic systems, power is concentrated in the hands of the leader or a group, where the personality of the leader and their management style prevail over legal norms. Charisma becomes a key factor, supported by propagandistic methods, shaping a personality cult. This can lead to the emergence of a "secular religion" in society. Charisma serves as a tool of authority and popular support, but its loss of influence can lead to a crisis of legitimacy, threatening the stability of the regime.

In the situation of ongoing aggression by the Russian Federation against Ukraine, the charismatic effect is observed on two levels. Firstly, there is a mobilization and support of citizens. Thanks to Ukraine's media space, relevant informational and charismatic signals quickly spread to the population. In the crisis conditions, there arose a need for a brave and just response, which the authorities, including the President, actively supported, using social media to consolidate society and demonstrate exemplary values. Secondly, interaction with the international community is considered an important aspect. Elements of Volodymyr Zelensky's charismatic leadership, such as his emotional speeches before international organizations and media signals, were successfully used to justify the provision of military and humanitarian assistance to Ukraine by the United States and European countries.

The investigation of leaders, exemplified by heads of state from France, Canada, Turkey, North Korea, and Ukraine, reveals diverse forms of political systems and unique aspects of charismatic leadership. Democratic leaders exhibited similar personal qualities such as ambition, openness, transparency, and progressiveness, actively utilizing social media to build political images and engage citizens in governance processes. Additionally, communication characteristics

differed in Turkey and North Korea, where they had a more traditional nature with a personal interpretation. In authoritarian regimes like North Korea, leaders cultivate a cult of personality and wield power without significant influence of legal norms or structures; public communication is based on slogans and speeches. In Turkey, leader Recep Tayyip Erdoğan possesses high communicative skills and actively employs them to strengthen his leadership image. Erdoğan's authoritarian leadership style is accompanied by the expansion of his powers and restrictions on freedom of speech. Overall, cultural, historical, and social aspects determine the perception of different leadership styles and influence their success in political strategies, requiring adaptation to the unique demands of each society.

The practical significance of the obtained results is determined by their relevance, novelty, and conclusions, both theoretical and practical. The theoretical value of the dissertation's provisions lies not only in their conceptual but also in their discursive and provocative nature. The research expands and deepens scientific understanding of the processes of formation and essence of charismatic leadership, as well as the peculiarities of its implementation within different political systems. The main provisions and conclusions of the work can be used in the educational process for preparing lectures, textbooks, manuals in political science, sociology, theory of state and law, social theories, and global studies. In practical activities of state authorities and local self-government bodies, the materials of the dissertation work will be of interest. They will also be of interest in the expert environment of state officials, politicians, analysts, media professionals, and civil activists in search of professional, unbiased answers to the complex and urgent challenges of leadership in Ukraine.

Key words: charismatic leadership, political system, political regime, public authority, state, international relations, political will, democracy, basic democratic principles, political process, authoritarian regime, leadership, totalitarian control, legitimacy.

Список публікацій здобувача П.Л. Гайдаєнко:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Haidaienko P. L. The influence of charismatic leadership on the formation of Turkey's national identity: a historical retrospective. *Politicus*. 2023. No. 3. P. 92–96. URL: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.16>.
2. Гайдаєнко П. Л. Між неліберальною демократією і популізмом: мажоритарний авторитаризм у європейському політичному контексті. *Політичне життя*. 2024. № 1. С. 63–68. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.1.10> (дата звернення: 21.03.2024).
3. Гайдаєнко П. Л. Роль особистості лідера у вирішенні кризових ситуацій в країні. *Політичне життя*. 2021. № 4. С. 22–29. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2021.4.4>.
4. Наумкіна С. М., Гайдаєнко П. Л. Роль харизматичної сигналізації у контексті політичного лідерства в соціальних мережах. *Актуальні проблеми політики*. 2022. № 69. С. 48–54. URL: <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1301>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Гайдаєнко П. Л. Харизматичне лідерство: актуальність та специфіка сучасного трактування. Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів : матеріали Шостої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 23 квітня 2021 р.). Одеса. ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Центр соціально-політичних досліджень «Politicus», 2021. С. 12-14.
2. Гайдаєнко П. Проблема антропологічної кризи через призму екзистенційної філософії. Світова самоізоляція як можливість переосмислення : матеріали VI науково-методичного міжнародного Круглого столу (8 червня 2021 р.). Одеса (Україна), Бенгбу (Китай). ОНПУ. Одеса. 2021. С. 91-96.

3. Гайдаєнко П. Харизматичне лідерство і популізм: перспектива Індії II Всеукраїнської наукової конференції «Державно-правові засади формування безпекового середовища в Україні в умовах сучасних викликів» (15 грудня 2023 року). Одеса.
4. Гайдаєнко П. Л. Актуальність та специфіка українського харизматичного лідерства. Матеріали круглого столу: 30 років незалежності України: виклики, здобутки, перспективи подальшого розвитку (24 червня 2021 року). ОДУВС. Одеса. URL: <https://oduvvs.edu.ua/actions/kruglij-stil-na-temu-30-rokiv-nezalezhnosti-ukrayini-vikliki-zdobutki-perspektivi-podalshogo-rozvitku/>

ЗМІСТ

ВСТУП	19
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ХАРИЗМАТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА	26
1.1 Сутність лідерства у системі політичних відносин.....	26
1.2 Феноменологія харизматичного лідерства як політичного явища.	37
1.3. Значення особистості у політичному процесі.....	53
Висновки до розділу 1	68
Список використаних джерел по розділу 1:	70
РОЗДІЛ 2	
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ХАРИЗМИ У ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМАХ З ДИФЕРЕНЦІЙНИМИ РЕЖИМАМИ	85
2.1. Різноманітність політичних систем та режимів: узагальнення та класифікація.....	85
2.2. Особливості функціонування харизми в демократичних системах. ...	94
2.3. Різновиди авторитарних та тоталітарних режимів: характеристики та відмінності.	105
Висновки до розділу 2	120
Список використаних джерел по розділу 2:	122
РОЗДІЛ 3	
ДОСЛІДЖЕННЯ СТИЛІВ КЕРУВАННЯ В ДЕМОКРАТИЧНИХ І НЕДЕМОКРАТИЧНИХ СИСТЕМАХ	127
3.1 Концептуальні вектори дослідження стилів керування політичних лідерів.....	127
3.2. Аналіз особистості та стилю керівництва в демократичних системах.	135
3.3 Аналіз особистості та стилю керівництва в недемократичних системах.	144
3.4 Сучасні виклики українського демократичного режиму.....	170
Висновки до розділу 3	180
Список використаних джерел по розділу 3:	183
ВИСНОВКИ.....	195

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Необхідність дослідження обумовлена масштабними політичними і соціальними змінами у суспільстві, які призвели до збільшення значущості харизматичного лідерства та технології їх керування.

У сучасний період акцентовано зосереджено увагу на особистісних характеристиках керівників, оскільки з початком повномасштабної військової агресії Російської Федерації на території України 24 лютого 2022 року загроза світовій безпеці набула серйозних розмірів. Ілюстрацією актуальності цього стану справ є ініціатива журналу «Bulletin of the Atomic Scientists» – «Годинник Судного дня», який символічно відображає час до глобальної катастрофи. У 2022 році ця маркерна позначка досягла критичного рівня 100 секунд до опівночі. Важливо відзначити, наприклад, що під час «Карибської кризи» залишалося ще 7 хвилин до можливого глобального катастрофічного сценарію.

В сучасних умовах глибокої кризи політичні лідери знаходяться в обставинах, де ймовірність належного реагування на скорочений час для ухвалення рішень багаторазово зростає. Вони повинні ефективно об'єднувати спільноти, різні групи з різними цілями, а також активно розповсюджувати свій вплив та авторитет серед суб'єктів політичних відносин з метою набуття або збереження влади. У цьому контексті важливим і значущим фактором впливу стає харизма лідера.

Наукове дослідження харизми та харизматичного лідерства можна з упевненістю охарактеризувати як трансдисциплінарне. Зростаючий інтерес як наукової спільноти, так і суспільства до цієї теми має обґрунтування не лише в теоретичному аспекті, який потребує систематизації та узагальнення, але й у практичній важливості. Розуміння фактів, закономірностей і механізмів харизми дозволяє вченим різних галузей наукового дослідження систематично аналізувати соціальні та особистісні процеси. Це, в свою чергу, відкриває

можливість для практичного та прогностичного використання результатів наукового аналізу.

Політична наука в рамках аналізу харизматичного лідерства виступає як платформа, що інтегрує весь обсяг науково-теоретичної інформації і застосовує її до політичної системи суспільства та її головних елементів – держави та державної влади. У якості джерела влади для лідера, харизма розглядається, як здатність впливати на політичних суб'єктів за допомогою своїх особистісних якостей і стилю лідерства. Тому політичні лідери різних рівнів прагнуть додати до своєї особистості компонент харизми. Однак на практиці не всі представники політичної еліти обладнані такою здатністю, що призводить до виникнення цікавого поняття «псевдохаризми» – це маска харизматичного лідера, за якою ховається бюрократична фігура, яка не володіє харизматичними рисами.

У дослідженні харизматичного лідерства важливим аспектом є визначення та розкриття стилів та прийомів керівництва, які поширені серед світових політичних лідерів і використовуються в політичній практиці.

Особливою рисою сучасного політичного лідерства у демократичних державах є формування в умовах конкурентної політичної арени. Відбір, підняття на вершину та діяльність політичних лідерів у демократичних системах відбувається в рамках норм, що регулюють суспільно-політичні інституції. Лідерство в цьому контексті базується на індивідуалізації та конкуренції між лідерами та їхніми прихильниками. При цьому харизма стає інструментом впливу, але в контексті верховенства закону, що обмежує особистісний вплив.

Аналіз харизматичного лідерства в недемократичних системах вимагає докладного вивчення особливостей та стилю керівництва. Дійсно, поняття авторитарного лідерства часто помилково асоціюється з харизматичною фігурою, що виступає як батько нації або «старший брат», де харизма може бути надзвичайною, якщо не визначальною. Проте фігура лідера може бути

ілюзорною і «псевдохаризматичною» не лише в демократичних системах, але і в авторитарних. Важливо розуміти, що не існує всемогутнього лідера, за винятком образів, які мають тенденцію розмивати відображення багаточисельних лідерів. Цей міф про всемогутнього лідера часто співіснує з міфами, що стосуються осіб з галузі розваг або ремісників-творців нового порядку. Ці образи не завжди створюються через обмірковану стратегію самого лідера. Вони виникають з соціального конформізму і відображають потреби, що виникають з рутинною та формами, які сприяють вірі в лідера. Таким чином, порівняльний аналіз харизматичного лідерства в демократичних і недемократичних системах є актуальним в сучасному політичному процесі як в Україні, так і в світі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках наукових тем кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського» «Трансформаційний процес в Україні: основні проблеми та умови їх вирішення» (номер державної реєстрації 0109U000215).

Мета і завдання дослідження. Дисертаційне дослідження має на меті виявити зміст харизматичного лідерства та порівняти відмінності у виникненні та функціонуванні харизми лідерів держав у спектрі політичних систем.

Досягнення зазначеної мети передбачає послідовне розв'язання наступних завдань:

- проаналізувати концептуальні підходи дослідження лідерства;
- виявити і описати теоретико-методологічні засади харизматичного лідерства;
- обґрунтувати місце особистості у системі політичної взаємодії;
- розкрити поняття й типологію політичних систем та режимів;

- охарактеризувати демократичну систему як специфічне середовище для прояву ознак харизматичного лідера;
- розкрити особливості прояву харизму у недемократичних системах;
- проаналізувати харизматичний аспект у кризовій ситуації на прикладі української держави;
- порівняти вплив стилів керівництва харизматичних лідерів у різних політичних системах.

Об'єктом дослідження є харизматичне лідерство.

Предметом дисертаційного дослідження виступають особливості стилю харизматичного керівництва лідерів держав в контексті демократичних і недемократичних систем.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження виступає сукупність загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання: діалектичний (як базовий метод наукового пізнання), метод системного аналізу, теоретико-методологічний синтез філософського, історичного, політологічного, соціологічного, психологічного, підходів до вивчення харизматичного лідерства, формально-логічний метод тлумачення правових норм. Оскільки харизматичне лідерство вивчається у рамках різних галузей суспільних наук, у роботі застосовується міждисциплінарний підхід. Цей підхід ґрунтується на інтеграції різноманітних наукових методів та врахуванні психологічних аспектів для більш глибокого розуміння проблематики. Серед загальнонаукових методів пізнання індукція та дедукція забезпечують в даному науковому дослідженні цілісність, об'єктивність і конкретність. При аналізі визначення «харизматичного лідерства», застосовувалися історичний, порівняльний, структурно-функціональний методи для виділення елементів і залежностей появи харизми у демократичних та недемократичних системах. У процесі охарактеризування принципів функціонування політичних системи і режимів застосовано системний підхід. Біхевіористський підхід дав змогу розглянути стилі керування лідера в рамках різних політичних систем.

Порівняльно-політологічний метод застосовувався для порівняння різних стилів керування з метою виявлення їхніх спільних рис та специфіки.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дана дисертація є одним з перших дослідженням у вітчизняній політичній науці прояву харизматичного лідерства у різних політичних системах.

Вперше:

– сформовано поняття «харизматичне лідерство» як органічно існуюче у політичних процесах явище здобування й утримання влади методом реальних або медійно збудованих, соціально схвалених чи визначних здібностей і рис особистості. Харизма визначається як особливий тип легітимності, організації влади та лідерства, заснований на особливих якостях тієї чи іншої особи, які дозволяють йому впливати на особистості і суспільство, тим самим виконувати керуючі функції.

– обґрунтовано значення харизматичного лідера у період кризових станів, яке зумовлене соціально-психологічною напругою і емоційною необхідністю суспільства в особистості, риси і компетенція якої можуть відновити соціальну рівновагу;

– узагальнені підходи до вивчення впливу особистості на політичні процеси: через дослідження особистісних особливостей і їх впливу на поведінку й популярність політика та через аналіз диференціації рис виборців, які впливають на політичні дії.

Отримали подальший розвиток:

– теорія лідерства, центральною проблемою якої є харизматичне лідерство як фактор впливу на стилі керування в різних політичних системах;

– інтерпретація політичних, соціальних, економічних теорій щодо визначення ідейних основ сучасної політологічної концепції харизматичного лідерства; пріоритетним стає концептуальне осмислення, що об'єднує наукові теорії у новому розумінні механізмів та закономірностей харизми у різних політичних системах: демократичний режим спрямовує лідера на взаємодію

з громадськістю, психологічні якості і риси впливають на здатності до переконання та мотивації інших, у центрі якого головним аспектом виступає партисипація громадян до політичних процесів.

Харизматичне лідерство авторитарних держав виділяє на перший план такі риси, як невідступність у прийнятті рішень та впертість. Лідери тоталітарного режиму формують культ особистості, медійно демонструючи у суспільство тільки титульні чесноти, тим самим створюючи майже містичний образ, задля безкомпромисного підкорення, образ нездоланного й недосяжного лідера, центральної постаті всього суспільства та політичної системи.

Практичне значення одержаних результатів визначається їх актуальністю, новизною та висновками – загально теоретичними та практичними. Теоретична цінність положень дисертації полягає не тільки в їх концептуальному, а й дискусійно-постановочному характері. Дослідження розширює та поглиблює наукові уявлення про процеси становлення та сутність харизматичного лідерства, про особливості реалізації її у рамках різних політичних систем. Основні положення та висновки роботи можуть бути використані у навчальному процесі при підготовці лекцій, підручників, посібників із політології, соціології, теорії держави та права, соціальних теорій, глобалістики; у практичній діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування. Матеріали дисертаційної роботи становитимуть інтерес у експертному середовищі державних діячів, політиків, аналітиків, медійників, громадських активістів, у пошуках фахових, неупереджених відповідей на складні і нагальні виклики аспекту лідерства в Україні.

Апробація результатів дисертації. Теоретико-методологічні положення та ідеї, що розвиваються у дисертаційному дослідженні, доповідалися та обговорювалися на всеукраїнських та регіональних наукових, науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах, зокрема на круглому столі «Трансформування українського суспільства в цифрову

сферу» (Одеса, 25 березня 2022 р.), шостій всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів» (Одеса, 23 квітня 2021 р.), II Всеукраїнській науковій конференції «Державно-правові засади формування безпекового середовища в Україні в умовах сучасних викликів» (Одеса 15 грудня 2023 р.).

Дисертація обговорювалася на методологічних семінарах кафедри політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (2020 – 2024 рр.).

Публікації. Основні ідеї, положення та висновки дисертаційного дослідження викладені автором у 8 публікаціях, 4 з яких надруковані у фахових наукових виданнях із політичних наук, 4 тезах виступів на практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Специфіка проблем, що стали об'єктом дисертаційного дослідження, зумовили її логіку та структуру. Робота складається із вступу, чотирьох розділів (9 підрозділів), висновків і списку використаних джерел (286 найменувань). Обсяг дисертаційної роботи: 217 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ХАРИЗМАТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА

Дослідження в рамках харизматичного лідерства вимагає усвідомлення основних положень теорії лідерства, осмислення принципів функціонування та впливу, які були сформульовані провідними суспільствознавцями та критичного аналізу наявних у сучасному науковому дискурсі концепцій харизматичного лідерства.

1.1 Сутність лідерства у системі політичних відносин.

Феномен лідерства викликав інтерес учених протягом багатьох століть. Понад 2300 років тому Аристотель у своїй праці «Нікохамова етика» висловив концепцію «золотої середини» щодо чеснот, які повинен демонструвати лідер у відносинах із тими, ким він керує та владою, якою він володіє. Проте наукове дослідження лідерства в різних галузях академічної науки набрало значущої глибини лише протягом останніх десятиліть.

Досліджуючи розвиток суспільства, потрібно відзначимо, що важливий внесок у фундаментальні дослідження теми лідерства зробили роботи Монтеस्क'є, Плутарха та Н. Макіавеллі.

Узагальнюючи теорію лідерства Н. Макіавеллі, слід виділити чотири основні положення: 1) влада лідера корениться в підтримка його прихильників; 2) розуміння очікувань і вимогами між послідовниками і лідером; 3) наявність «волі до виживання», тобто мотивація лідера до розвитку і експансії; 4) уявлення правителя як зразка мудрості і доброчесності. [118].

Дослідження явища лідера та лідерства у політичній науці Європи відчуває відновлення інтересу. У застосуванні до мінливих політичних просторів, за сутністю інфранациональних, ці поняття служать для ілюстрації існуючих трансформацій, Таким чином, поява посиленої політичної сили

всередині виконавчих органів, чи то у формі мера, який безпосередньо обирається своїми співгромадянами (як Італія), чи тісного колегіального керівництва (як у скандинавських країнах), ілюструє появу нових методів координації в рамках фрагментованих політичних просторів.

Англійський психолог та антрополог Френсіс Гальтон, описував явище лідерства з урахуванням спадкових чинників. Робота «Спадковість таланту, її закони та наслідки», стимулювала ряд науковців висунути гіпотезу, що всі ефективні лідери мали спільні для набору якостей (рис), що дозволяють їм займати лідируючі позиції [36, с. 38–43].

Зігмунд Фройд представляв походження лідерства, як частину первісної форми людського суспільства, яким було плем'я, над яким необмежено панував «сильний самець» серед групи рівних між собою. Фройд вважав, що тільки виняткові особи можуть змусити маси звернутися до корисної роботи. Згідно згаданому автору, рухомою силою історичних є вплив великих лідерів. Він надає лідеру здібності гіпнотизера, який впливає на послідовників. З. Фройд вважав, що в основі лідерства лежить пригнічене та незадоволене лібідо – несвідомий потяг сексуального характеру. Лідери знаходять у керівних позиціях свою компенсаторну функцію замість пригніченого лібідо. Підпорядкування лідеру закладається з дитинства, це пов'язане з потребою дитини у авторитеті батьків. У цьому сенсі авторитет керівника держави дорівнює авторитету батька [43, с. 54].

У своєму науковому дослідженні «The March of Folly» Барбара Тачман ставить під сумнів ефективність політичного керівництва та здатність лідерів ефективно управляти суспільством. Вона вбачає виконання політичних стратегій, що йдуть відразу проти інтересів самого уряду, як виняткове явище в історії, що виходить за межі конкретних контекстів чи епох. Авторка наголошує, що практично всі історичні політичні лідери, починаючи від королів та імператорів і закінчуючи вождями, підкреслювали свою владу на підвалинах привілейованого статусу, який часто асоціювався з божественними

атрибутами чи навіть божественним обранням. Сама архітектура влади відображала цю віддаленість та відчуження, яке відокремлювало лідера від його підданих. Узагальнюючи, можна констатувати, що така форма влади має вертикальну структуру та високий рівень персоналізації [114].

Згодом такий тип лідерства поставили під сумнів і шукали більш раціональне, а в деяких частинах світу більш демократичне лідерство, хоча ми все ще є свідками того, що персоналістські та популістські харизматичні лідери зберігаються й сьогодні. Ми також бачимо лідерів, яких опозитивно сприймають у суспільстві і які не мали якоїсь риси, але які після їхньої смерті були взяті до культу особистості, віддаляючи їх від людського стану.

У політології, організаційній психології чи менеджменті загальний термін лідерства ґрунтується, з деякими відмінностями, на одному положенні: мистецтві чи здатності впливати на суб'єктів таким чином, щоб вони виконували певні дії або завдання мотивовано та без обмежень задля досягнення спільної мети або завдань.

Лідерство може бути визначено як складний феномен, що базується на взаємодії, комунікації та відносинах між лідером та його послідовниками. Ця динаміка лежить в основі лідерського впливу і має сильну взаємозв'язок із риторичними аспектами. Фундаментальними складовими лідерства є наявність лідера та наявність активної взаємодії між ним і його прихильниками. Важливо зауважити, що природа цих відносин між лідером, його співробітниками, його оточенням та громадськістю змінюється в залежності від контексту, культурних особливостей і системи цінностей.

Шанталь Бенуа-Барне акцентує на важливості аналізу ситуацій, що виникають у контексті лідерства. Нерідко лідера оточують різні атрибути та стереотипи, але переважною мірою увага повинна бути зосереджена на динаміці та особливостях конкретних ситуацій, що характеризують явище лідерства [12, с.106 – 117].

Усупереч тому, чи обдаровані лідери мистецтвом виразного ораторства, чи асоціюються з управлінцями підприємств, вони виявляють спільні характеристики та властивості.

На початку 1960-х років деякі науковці-психологи [96 с. 20–33] працювали над створенням міцної теоретичної основи для концепції лідерства. Одним із значущих досліджень стало той, що було проведене Джоном Гейером у 1967 році та опубліковане під назвою «Підхід, спрямований на вивчення лідерства в невеликих групах» [49, с. 316]. У своєму дослідженні Дж. Гейер виділив п'ять ключових характеристик лідерства, які були підтвержені іншими дослідженнями, коли обсяг учасників збільшився до семи:

- амбіційність;
- енергію;
- бажання вести за собою;
- чесність і порядність;
- надійність;
- інтелектуальні здібності;
- адаптивність і компетентність.

А. Кіркпатрік і А. Локк [109, с. 48–60] підтримують теорію, яка до сьогодні залишається актуальною, і наголошують на тому, що вона дозволяє розрізняти лідерів від не-лідерів. Вони зосереджуються на важливості волі до досягнення успіху, амбіцій та наполегливості, а також активного підходу лідерів до вирішення завдань. Цей набір якостей відображає внутрішній «драйв», який спонукає керувати командою. Лідери також відзначаються мотивацією, чесністю та впевненістю в собі, залишаючись при цьому емоційно стійкими. Крім того, вони володіють високим рівнем кваліфікації і глибоким розумінням своєї справи.

Подальші дослідження, включаючи роботу Р. Болдена з 2011 року, проведену в Оксфордському університеті, підтверджують цей «ідеальний» портрет лідера. [16]. Болден додає до цього довгого списку якостей лідерів такі

важливі аспекти, як комунікабельність і мотивація, а також підкреслює певні підвищені здібності, такі як інтелект і вербальні навички. Ці додаткові елементи ще більше поглиблюють наше розуміння важливості і складнощів лідерських якостей, підкреслюючи їх ключову роль у формуванні та підтримці успішних лідерських практик.

Виходячи з даної аргументації, стає очевидним, що ідеалізоване уявлення про бездоганного лідера є недосяжним та утопічним, не піддається реальному втіленню. У своїй академічній праці професор Люка Брюне [21, с. 25] підкреслює, що протягом тривалого періоду людство намагається знайти ідеальну парадигму лідерства та висуває різноманітні концепції для формування виняткових лідерів, але поки що не вдалося знайти «філософський камінь», який би робив це практично можливим.

Л. Брюне раціоналізує це тим, що лідерство може мати серйозні негативні наслідки для підлеглих осіб. Він посилається на численні дослідження психологічного спрямування, які свідчать про те, що керівники з ознаками розладу особистості можуть стати деструктивними для своїх підлеглих.

Наукові дослідження психологічного тиску вказують на те, що від 6 % до 9 % осіб зазнають труднощів у адаптації до соціального оточення, і ця проблема нещодавно стала актуальною навіть у офісному середовищі. Важливо підкреслити, що існує значний ризик зустрічі функціональних психопатів на робочому місці у порівнянні з їх виявленням у психіатричних закладах [25, с. 28].

У своїй критиці певних навчальних програм для керівників, Люк Брюне виражає обґрунтований сумнів щодо швидкості, з якою можна змінити керівний стиль. Він підкреслює, що люди не змінюються настільки швидко, зокрема за такий короткий проміжок часу і підкреслює необґрунтованість та несистемність певних тренінгів, які проводяться консультантами з менеджменту. Люк Брюне особливо звертає увагу на певні програми, що

базуються на ненаукових методах, наприклад, на підходах, які виходять з персонажів коміксів Тінтіна, популярних у ХХ столітті. Його зауваження підкреслюють необхідність науково обґрунтованого та осмисленого підходу до навчання керівництва та розвитку управлінських навичок.

Посада лідера партії передбачає вирішення складних завдань, що включає досягнення консенсусу з громадськістю, одночасно утримуючи певні менш популярні позиції. Зважаючи на те, що спільнота формує своє уявлення про лідерів, переважно через мас-медіа, цей аспект відіграє вирішальну роль у сприйнятті особистості лідера.

Видимість харизми особливо зростає під час періодів кризи, коли лідери вміло надихають, ставлять перед собою амбітні цілі та виражають впевненість, що веде до заслужених позитивних оцінок [35, с. 49] Якості чесності та скромності свідчать про міцний характер та схильність до щирості, скромності і справедливості [19, с. 692], що сприяє отриманню позитивних оцінок [87].

У той же час, характеристики, відомі як «темна тріада», описують лідерів з такими рисами, як нарцисизм, що передбачає занадто високе ставлення до себе, та відсутність підкорення; макіавелізм, що включає байдужість до благополуччя інших, маніпулятивність та високий пріоритет поставлених цілей перед засобами досягнення цих цілей; і психопатія, що виявляється в неувазі до соціальних норм і моральних обов'язків, а також відсутності внутрішнього почуття провини. Такі види лідерів часто демонструють контрпродуктивну робочу поведінку [69, с. 42].

Дослідження Т. Секігучі та В. Хубера [108, с. 210] підкреслює вплив негативного сприйняття особистості та недостатньої відповідності до вимог роботи на прийняття рішення про відкидання кандидата під час набору персоналу.

Лідери можуть проявляти харизматичні риси, що означає надихаючий вплив, але одночасно можуть мати слабкий характер, заснований на жадібності та самолюбстві. Питання про взаємозв'язок між характером та

харизмою стає критичним у контексті вибору кандидата на посаду президента. Вивчення факторів, що впливають на відкидання прихильниками лідера, є об'єктом ретельного дослідження, особливо в умовах, коли прихильники зіштовхуються з вибором між двома кандидатами з низькою популярністю [101, с. 46].

Політичне лідерство виступає як ключовий фактор, що впливає на взаємодію між формальними та неформальними структурами у політичній системі. Лідер може здійснювати вплив різними способами, включаючи взаємодію з політичними інститутами, конкуренцію з ними, керівництво ними та створення нових структур. У всіх випадках лідер може взаємодіяти з неформальними та формальними інститутами, а також представляти обидва типи структур [71, с. 21–27].

У політиці важливим є відбір найкращих особистостей, які володіють довгостроковим поглядом, виявляють відповідальність, мають здатність до служіння, володіють організаторськими здібностями та мають досвід у консолідації. Кожна держава повинна приділяти особливу увагу відбору найкращих кадрів. Народ, який не здатен на такий відбір, стикається з розколами та негараздами. Отже, будь-які дії або явища, які заважають, фальсифікують або підривають політичний відбір найкращих особистостей, завдають шкоду державі.

Політичне лідерство виступає як ключовий фактор, що впливає на взаємодію між формальними та неформальними структурами у політичній системі. Лідер може здійснювати свій вплив різними способами, включаючи взаємодію з політичними інститутами, конкуренцію з ними, керівництво ними та створення нових структур. У всіх цих випадках лідер може представляти інтереси як неформальних, так і формальних інститутів.

Наведене визначення політичного лідерства розглядає його як процес взаємодії між особистостями, під час якого авторитетні особи з реальною владою та здатністю політичного впливу на інших людей здійснюють

законний вплив на суспільство. Громадяни добровільно передають цим лідерам частину своїх політично-владних повноважень та прав.

У соціальних структурах лідери виконують суттєву роль завдяки своїй владі, що дозволяє їм виявляти значний вплив на траєкторію соціальних подій. Таким чином, для громадян регіону або держави має велике значення обрана влада. Рішення можуть ініціювати лідери з ознаками псевдохаризми, яких створюють штучно іміджмейкери та ЗМІ, що використовують свої політичні посади для задоволення власних інтересів або інтересів корпоративних стейкхолдерів. Натомість існують лідери, чия харизма слугує додатковим засобом для вирішення проблем та прийняття рішень в країні чи регіоні.

Отже, для ретельного аналізу механізмів та стилістики лідерства та, зокрема, харизми, а також з метою запобігання можливості зловживання технологіями штучного формування політичної харизми, необхідне глибоке дослідження харизматичного лідерства, факторів, які сприяють його розвитку в державі, ролі ЗМІ у формуванні цього явища та порівняльного аналізу стилів харизматичного лідерства в різних політичних системах.

Розглядаючи вертикальну традицію влади в Латинській Америці, можна відслідковувати авторитарні тенденції, які поєднуються з культурою каудильйо (від ісп. *caudillo* – вождь). Ця культура ґрунтується на включенні релігійних елементів у політичну владу, що базується на втіленні військової сили та харизматичному авторитеті лідера. Суттєва специфіка такого стилю управління проявляється у візуально-драматичних аспектах взаємодії з населенням, де законні ліберальні інституції *de jure* переплітаються з жорстокою авторитарною політикою *de facto*. Влада вождя трактується суспільством як жертвність, адже вождь ніколи не йде на пенсію та завжди готовий принести жертви заради блага народу. Закритість уряду унеможливорює регулярну ротацію посадовців і диктатор з свого боку не формує спадкоємців. Крім того, будь-які прояви корупції чи зловживання владою виправдовуються за допомогою харизматичного аргументу – місією.

Традиція каудильйо співіснувала з більш ліберальною політичною культурою, яка сприяла демократичному лідерству, більш налаштованому на лідерство країн західної Європи та Північної Америки інституційне та республіканське. Складність багатьох лідерів із цих держав полягає в тому, що лідери, як правило, мають технократичне чи бюрократичне походження, але не мають достатньої особистісних якостей задля емоційно-харизматичного контакту з населенням. Навчання лідера може бути інтелектуальним і академічним, а його досвід може походити від політичного управління, але це не обов'язково дає йому інструменти для емоційного зв'язку.

Обидві моделі вертикальні, і якщо поверхньо подивитися на останні десятиліття, то чітко прослідковується, що лідери змагаються з різними рівнями успіху залежно від країни. Але з часом на більшій частині Європейського континенту наростала криза представництва. Суспільства, які радикально змінили спосіб зв'язків, споживання та інформування, повинні вибирати між політичними лідерами, які продовжують намагатися відтворювати застарілі формули та новими лідерами, які можуть не мати відповідної підготовки або є опортуністами, які спираються на відчутті обурення та розчарування населення.

Зверненість до позначених почуттів обурення та розчарування акцентує увагу на серйозній дисфункціональності у сприйнятті політичних лідерів, яка виявляється в широких масах. Ця сприйнята привілеєю групою, неспроможністю вирішити актуальні суспільні питання, або, в більш негативному уявленні, як корумпованими особами, які місцеві або світові ресурси використовують власним користуванням та зловживанням. В такому контексті будь-яке надання винагороди політичним лідерам розглядається як надто висока та неправомірна, дозвілля розглядається як зайве, а недоліки лідерів розцінюються як невідповідність їхнім обов'язкам. Дана концепція не спрямована на сприяння позитивній динаміці, а замість цього передбачає, що ймовірніше за все призведе до невдачі.

Ще одним важливим аспектом діяльності політичного лідера є його роль у забезпеченні належних засобів існування для суспільства [85]. Згідно з дослідженням [5, с. 900], різні підходи урядів до формулювання державної політики, які базуються на їхніх політичних ідеологіях та орієнтаціях, мають значущий вплив на рівень задоволеності громадян щодо економічної, соціальної та культурної перспектив. Зокрема, чим більше уряди вживають заходів для соціального захисту своїх громадян, тим вищий стає рівень задоволеності останніми.

Політична система, представлена як сукупність процесів і інституцій, є не менш важливою, ніж політичний лідер, оскільки обидва ці аспекти визначаються як ключові компоненти механізмів досягнення економічного росту і розвитку. У встановленні зв'язку між політикою та економічним зростанням важливо підкреслити, що проведення інституційного зміцнення для створення культури довіри між політичними лідерами та інвесторами, а також впровадження системи стримувань і противаг для подолання конфлікту інтересів, є необхідними заходами для здержування політичних лідерів, якщо метою є досягнення економічного зростання [125]. Також важливо уникати стримуючих факторів у політичному процесі, таких як «хижацтво, пошук ренти та патронат» [93, с. 29]. З іншого боку, деякі дослідники вважають, що для сталого зниження рівня корупції та досягнення високих доходів від праці необхідні демократичні перетворення, що включають в себе вільну політичну систему [85].

Криза політичного представництва може здаватися проблемою попиту. Можна аналізувати її виникнення через недоліки та труднощі лідерів, що дозволяє глибше розкрити сутність проблеми. У цьому контексті важливо розглядати, що саме очікують громадяни від політичних лідерів, проте такий підхід невичерпно висвітлює корені та механізми кризи.

Тому необхідно переосмислити розуміння лідерства і його моделі та визначити вплив харизматичного лідерства на формування політичного владного сегменту.

Також варто зазначити, що в західних дослідженнях [111, с. 11–17] часто відсутнє конкретне визначення понять «лідер» і «лідерство». Початкове значення цих понять завжди видається широким і абстрактним, але з часом у більшості випадків це визначення звужується до основних посадовців (наприклад, мер, міністр, народний депутат і т. д.) або до осіб, що просувають проекти на місцевому рівні. Використання такого узагальнюючого поняття дозволяє уникнути використання застарілих аналітичних категорій (наприклад, «видатний»), не передбачаючи при цьому необхідності концептуального оновлення. Однак термін «лідер» може слугувати стимулом для подальших роздумів щодо основ авторитету і легітимності, натомість вони можуть бути недостатньо розглянуті, оскільки лідера часто розглядають як унікальну особу, що може призвести до плутанини між поняттями «лідер» і «лідерство». Таким чином, поняття «лідер» спрямоване на визначення контурів теорії, в якій воно може знайти своє місце. З цієї точки зору, ні політична соціологія, ні політична антропологія не надають можливості належним чином визначити ці контури.

У своїй інтерпретації Франсуа Бурріко [79, с. 126] розглядає якості, які повинен демонструвати лідер: з одного боку, він повинен демонструвати особистісну і моральну досконалість, володіти відмінними здібностями в соціально значущій діяльності; з іншого боку, – він повинен бути в змозі діяти як внутрішній арбітр і як посол по відношенню до навколишнього світу. Власне, статус лідерства базується на поєднанні навичок, необхідних за характером діяльності, на якій спеціалізується група, і загального чинника, який вносить у дію певну здатність викликати довіру шляхом координації та об'єднання внесків кожного учасника. Тобто, лідер не обов'язково повинен мати саме найвищі професійні навички в діяльності, але мати компетенцію в

вирішальних аспектах і мати можливість впливати та координувати групу, в тому числі і за допомогою харизми.

Філософ Людвіг Вітгенштейн пропонує розглядати мову як гру, правила якої встановлюються та змінюються під час використання. Значення слова, таким чином, ніколи не буде фіксованим, оскільки вживання відшліфовує та змінює з часом випадки, коли ми вважаємо, що слово вжито правильно.

Якщо Л. Вітгенштейн має рацію, то не дивно, що такий семантично щільний термін, як «лідерство», не може отримати остаточного визначення, оскільки незліченна кількість глобальних факторів і факторів покоління означають і не означатимуть те саме для всіх. Хороша новина полягає в тому, що це доказ того, що це багата та складна концепція, яка потребує свого подальшого ретельного дослідження.

1.2 Феноменологія харизматичного лідерства як політичного явища.

Феномен лідерства є предметом дослідження різних наук. Політична наука розглядає його як феномен політичного життя суспільства, вивчає його місце в системі відносин влади, досліджує механізми формування та функціонування, тощо [8, с. 508–529]. У сучасності все більше уваги приділяється дослідженням саме особистості політичних лідерів, через те, що сучасний політичний процес суттєво детермінується впливом особистісних якостей лідерів на формування та функціонування політичної влади. Механізм персоніфікації політичної влади означає ототожнення в масовій свідомості лідерства з конкретною людиною, а тому зростають роль і значення такої якості лідера, як харизма. Сукупність виняткових здібностей, особливих неординарних якостей, завдяки яким політичний лідер домагається влади у суспільстві, у ряді науковій літературі позначається терміном «політична харизма», яка є невід'ємною характеристикою діяльності політичного лідера,

здійснення політичної влади та формування відповідного типу політичного режиму.

Одним з фундаментальних завдань науки є пошук відповідей на проблеми та питання, які ставить перед нею суспільство, але не завжди може точно і своєчасно відповісти на них. Тим не менш, у динамічній реальності існує низка проблем, пов'язаних з виявленням та визначенням для харизматичної особистості та її місця у політичній та соціальній системі. Крім того, філософією досі не було уточнено поняття «харизматична особистість».

Як відомо, першочерговий академічний дослідник теми харизматичного лідерства Макс Вебер розглядав харизму у сутності своєї як частину абстрактного ментального конструкту, який створюється на основі тієї чи іншої якості особистості. Також дотепер не вдалося виявити основні напрями та універсальні методи ідентифікації харизматичної особистості, що потребує вивчення джерел маніфестації харизматичної ідентичності. Ці проблеми вимагають серйозного розгляду політологією, оскільки саме вона дозволяє суспільству у більшому обсязі прогнозувати діяльність харизматичних лідерів [115, с. 299–307].

Саме слово «харизма» (charisma) має велику кількість трактовок, пов'язану з різними варіантами його перекладу. М. Вебер визначив, що харизмою називається якість особистості, яку визнали надзвичайною, завдяки якій вона оцінюється як обдарована надприродними, надлюдськими або щонайменше специфічно особливими силами та властивостями, недоступними іншим людям. Але в рамках нашого дослідження таке тлумачення не відображає всю сутність феномену. Харизму так само можна розглядати, як соціальний феномен, який характеризується набором особистісних рис і поведінки, які дозволяють лідеру надихати, залучати та впливати на інших. Харизматичні особистості володіють унікальним поєднанням переконливості, що дозволяє їм спілкуватися з іншими на емоційному рівні та мотивувати їх до спільної або індивідуальної мети.

Поняття «харизма» набуло секуляризованого поширення завдяки працям М. Вебера. Харизма розглядали, як особливу людську якість або сукупність якостей, завдяки яким людина здійснює на оточення певний магічний вплив, викликаючи особливе довірливе ставлення і прихильність. Проте, неоднозначність щодо сутності, природи й ролі харизми призводить до того, що у науковій літературі існують різні підходи до її вивчення, більшість з яких потребує детального вивчення. Актуальним є питання адекватності концепції харизми для аналізу сучасного політичного процесу, визначення сутності та специфіки політичної харизми.

Слід відзначити термін «харизматична особистість» М. Вебера: він ввів його у науковий обіг, коли розглядав типи панування. Як вважав вчений, «пануванням називається можливість зустрічати послух певних груп людей специфічним (або всім) наказом («авторитет»), у цьому сенсі може ґрунтуватися в конкретному випадку на найрізноманітніших мотивах покори, починаючи з невизначеного привчання до суто целераціональних міркувань. Кожне фактичне ставлення панування характеризується певним мінімумом бажання підкорятися, а саме: зовнішніми чи внутрішніми інтересами послуху» [132, с. 157]. Таким чином, за М. Вебером, панування перманентно функціональне і обумовлюється як екзогенними, і ендогенними причинами. При цьому вчений не вказує, які з них є домінуючими та чи можливо взагалі, у цьому випадку говорити про домінування.

На думку М. Вебера, кожне панування над великою кількістю людей потребує, зазвичай (але завжди), штаб людей, тобто у надійній можливості забезпечувати певні дії людей, що коряться для проведення у життя розпоряджень та конкретних наказів. При цьому штаб управління може коритися лідеру (або лідерам) через звичай, або афективно, або через матеріальну зацікавленість, або через ідеальних мотивів (цінніснораціонально). До них, як правило, додається віра у легітимність панування.

Відповідно до концепції Макса Вебера, влада може виникати з раціональних міркувань, традиційних звичаїв або чисто афективних основ, що виникають з особистої симпатії до підданих. У своїй класифікації влади він виокремлює три типи: раціонально-правове панування, традиційне та харизматичне. Проте, важливо зазначити, що ці ідеальні типи, виділені австрійським вченим, в реальному житті здебільшого виявляються рідко. Далі буде вивчено перші два типи коротко, а на останньому типі зосереджено увагу більш докладно для розуміння його особливостей.

Перший тип, який М. Вебер називає легальним, ґрунтується на законі, правовому порядку. Суспільством керують або призначені зверху органи управління, які формуються з професійних чиновників. При легальному типі панування люди підкоряються встановленому правопорядку, якщо підпорядковані не тільки керовані, а й керуючі в особі навчених і компетентних спеціалістів. Вони діють лише в межах своєї компетенції на формально-правових засадах та отримують платню не за фактичну працю, а по посадовому рангу. Сучасні дослідники можуть справедливо вважати, що цей тип панування сприяє виникненню фахівців-управлінців дуже високого рівня.

Макс Вебер включав до легального типу панування не лише парламентарно-конституційні держави, але й приватно-капіталістичні підприємства, політичні організації та партії. Технічно найбільш «чистим» виявився тип легального панування у формі бюрократії. Традиційний тип панування – другий «чистий» тип ґрунтується на вірі в святість давніх порядків. В його найповнішому вияві відзначається патріархальне панування, де господар безпосередньо керує владними органами, а решта населення виступає як «піддані».

Таке управління має свої корені в сформованих та закріплених традиціях. Тип традиційного панування представлений двома варіантами: патріархальною та становою структурами управління. У першому випадку

«слуги» перебувають у повній особистій залежності та рекрутуються з різних груп, таких як раби, євнухи, плебеї. У варіанті станової структури «слуги-виконавці» також є особисто залежними, а в ієрархічній системі вони виступають як соціально привілейовані верстви.

Третім, найбільш динамічним і захоплюючим для М. Вебера видом лідерства є харизматичне панування. М. Вебер зазначає, що харизма виокремлює індивіда серед інших. З іншого боку, за думкою дисертанта, харизма може мати тенденцію не проявлятися протягом певного часу. Ми вважаємо, що це може бути описано як «тимчасово-латентна» харизма, яка з часом, під впливом будь-яких умов, виявиться. З іншого боку, не завжди особистість, обдарована харизматичними властивостями, усвідомлює себе як харизматичну особистість.

Нерідко харизматики оцінюють себе як «геніальних» чи «видатних». Макс Вебер підкреслює, що харизма є якістю, яку індивідуум отримує від Бога, а не завдяки власним зусиллям. Важливо відзначити, що для харизматичної особистості, яка орієнтована на досягнення успіху в будь-якій сфері, наявність прихильників є необхідною, інакше харизма втрачає своє значення як засіб досягнення цілей. Макс Вебер визначає ідеальні харизматичні якості, такі як магичні здібності, пророчий дар, видатна сила духу і мова. Вчений зазначає, що ці якості мають герої, великі полководці, маги, пророки, провидці, визначні політики, а також засновники світових релігій, держав, великі завойовники, такі як Будда, Ісус Христос, Магомет, Солон, Лікурґ, Олександр, Цезар, Наполеон – усі вони є харизматичними особистостями. Як зазначає М. Вебер, харизматичне панування, будучи повсякденним, різко протиставлено як раціональному, особливо бюрократичному, і традиційному, патріархальному і становому. Два останніх – специфічні форми буденності в пануванні, істинно харизматичне є специфічно протилежне. [132, с. 170]. Очевидно, можна стверджувати, що

особистість із харизматичними задатками не може існувати поза соціумом. Такі особистість апріорі вплетені у саму тканину суспільства.

М. Вебер зазначав, що політичне лідерство, яке має виключно персоналізованим характером (військові вожді, релігійні лідери, пророки, тощо) виникає в глибинах традиційного порядку, який через рутинність політичного процесу протистоїть радикальним змінам і перешкоджає розвитку. Тому на ранніх етапах «харизматичного руху» взаємодія між харизматиком, його безпосереднім оточенням та масами підпорядковано одній спільній цілі – руйнування інститутів певного порядку та характеризується відносною єдністю сил усередині руху. Процес «рутинізації харизми» неминує веде до боротьби між колишніми соратниками з руху, яку М. Вебер, пояснює, головним чином, корінною відмінністю у соціально-політичних інтересах залучених до боротьби сторін. Відповідно до теорії Вебера, процес «рутинізації харизми» призводить також до того, що поряд із «справжньою харизмою» вождів виникають такі її антиподні різновиди як «харизма інститутів» або «посад». Водночас, навряд чи можна заперечувати той факт, що соратники харизматичної особистості в очах більшості наділяються рисами харизматичності, реально такими не будучи. Вебер не робить відмінностей між «харизматичною особистістю» та «харизматичним лідером». Із цим дисертант не може погодитися.

Порівнюючи поняття «харизматична особистість» та «харизматичний лідер», хотілося б підкреслити, що харизматичний лідер – це апріорі егоцентрист, який прагне досягненню задоволення власних інтересів. Харизматична особистість нерідко здатна на акти демонстративної геройської самопожертви та альтруїзму. Особливо це характерно для маргінальних харизматиків. Крім того, саме поняття особистість значно ширше за своїм смислового наповнення, ніж поняття лідер.

Харизма специфічно далека від економіки. Вона відкидає у чистому вигляді використання матеріальних пожертв як джерела доходу. Це не

означає, що харизма завжди відмовляється від власності. Військовий герой та його честь шукають видобутку, плебісцитарний харизматик чи харизматичний партійний вождь шукають матеріальні засоби своєї влади. Перший, крім того, шукає матеріальної демонстрації свого панування, затвердження престижу влади. Те, чим вони всі нехтують, – це традиційна чи раціональна повсякденна економіка отримання регулярних «доходів» за допомогою спрямованої на цю ціль послідовної економічної діяльності. Меценатське, у великих розмірах (дари, хабарі), або меценатне постачання, з одного боку видобуток, насильницьке або (формально) мирне здирництво, з іншого боку, – типові форми покриття потреб «у харизматичному керуванні. Легітимність харизматичного режиму, за теорією М. Вебера, неминуче насичується раціональними компонентами та поступово наближається до раціонально-правового типу легітимності: перехідним станом у цьому процесі було плебісцитне лідерство з його «виборною бюрократією» та формальною залежністю від визнання мас. Внаслідок цього вона, мабуть, і зникає, так як втрачає власну ірраціональність.

Харизма розглядається як взаємодія обміну, проявляючись через взаємодію образів та поглядів, які взаємодіють та резонують між собою. Видатна особистість, обдарована харизмою, функціонує як відображення або посередник цієї взаємодії, щоб аудиторія «втягувалася» в процес ідентифікації. Така особа одночасно є відображенням ідеалів, чистоти, абсолютності та недосяжності, що становить своєрідне «необхідне бажання» за дзеркалом. Харизматичний лідер відповідає потребі ідентифікації з боку особистості або спільноти, яка не має чіткої ідентичності або стикається з соціальним занепадом. Таким чином, харизматичний лідер стає опорою для ідентифікації в ілюзорному досягненні ідеалу [27].

Харизматичні лідери відіграють важливу роль у суспільстві, вони здатні радикально впливати на перебіг соціальних подій завдяки владі. Сьогодні такими лідерами можуть бути особи, харизматичний образ яких штучно

створений іміджмейкерами та використовується для отримання та утримання влади з метою задоволення особистих, корисливих цілей. Існують лідери, які завдяки власній «справжній» харизмі здатні консолідувати суспільство, з високим рівнем особистої відповідальності вивести країну з кризового стану та забезпечити подальший прогресивний розвиток держави.

Відомо, що спочатку поняття «харизма» мало релігійний зміст і вживалося для характеристики проповідників, які мали божественний дар безпосередньо спілкуватися з Богом без посередництва релігійних інституцій.

На нашу думку, у поняття «харизма» визначається як особливий тип легітимності, організації влади та лідерства, заснований на особливих якостях тієї чи іншої особи, головним чином релігійного чи політичного діяча, які дозволяють йому впливати на особистості і суспільство, тим самим виконувати керуючі функції. Авторитет такого діяча, як правило, ґрунтується на відсутності чи виключно формальній присутності демократії, на вірі громадян у його визначні здібності, на культурі його особи. Об'єктом харизми є виключно особистість лідера.

Концепція М. Вебера продовжує залишатися класичною, впливовою та однією з найбільш розроблених у теоретичному та методологічному плані, але вона не є єдиною. Саме тому доцільно подати огляд і теоретичний аналіз інших найбільш поширених концепцій харизми.

Релігійна концепція харизми розглядає її як стан або якість, що є проявом божественної благодаті, тобто, як духовний феномен. Таке трактування харизми набуває розвитку завдяки роботам Рудольфа Зоме [61, с 185–197]. У своїх теоретичних працях автор акцентує увагу на «харизматичному інституті», «харизматичній організації» та суміжних структурах управління. Основним принципом, який пронизує трактування харизми, за Р. Зомом, є глибокий зв'язок харизматичної організації з релігійними заповідями. Узагальнюючи ключові положення концепції Р. Зоме, можна визначити наступне: по-перше, він вважає, що харизматичними

лідерами можуть бути лише духовні наставники, пророки та інші духовні авторитети; по-друге, оскільки вчення харизматиків не виникає лише внаслідок інтелектуального осмислення світу, а представляє собою передачу слів вищих сил, то воно пронизує всі сфери життєдіяльності послідовників; по-третє, характер харизматичної організації як сфери управління, що реалізується відповідно до етичних норм та релігійних заповідей, а не за політичними рішеннями, обумовлений ієрархічною концентрацією влади в руках одного лідера. За переконанням автора, істина не може визначатися шляхом голосування чи засудження, а отримується лише як божественний дар [61].

Слід відзначити, що Р. Зом, на відміну від М. Вебера, розглядає харизму як консервативний духовний феномен, що ґрунтується на визнанні та поширенні норм релігійно-моральних заповідей. Він підкреслює велике значення релігійних віровчень у визначенні наслідків діяльності харизматичних лідерів, а також їхню моральність чи аморальність.

Цікаво, що у рамках релігійного підходу істинною визнається лише релігійна харизма, і тому вказується на некоректність вживання терміну «харизма» для аналізу у сфері політики. Релятивізм способів неможливості або обмеженості обґрунтування вживання даного поняття для аналізу сучасних політичних процесів у теологічній теоретиків ґрунтується на ідеї відмінності сучасного суспільства від попередніх його історичних типів, більш конкретно це означає зникнення контексту та обставин, сприятливих для появи та дії «істинної» харизми. З цього випливає, що для адекватного аналізу політичних процесів сучасності розробляються різні версії «псевдохаризми» (штучної, технологічної харизми).

У цьому контексті слід проаналізувати основні погляди на проблему. По-перше, у твердженні про неможливість політичної харизми в реаліях сучасного світі основний акцент робиться на відмінності в масштабі поширення релігійних уявлень у сучасному та традиційному суспільствах.

Адже харизматичне лідерство залежало від масової віри в надприродні здібності лідера, однак подібні вірування знецінилися в секуляризованих контекстах раціонального суспільства сьогодення. Грунтуючись на цих положеннях, можна дійти висновку, що «істинна харизма» існувала лише в «ранню» епоху, а сьогодні присутня тільки в суспільствах, де залишається поширеною віра в надприродні сили. Таким чином, вказується на обмеження у використанні поняття «харизма» часом та місцем, критерієм при цьому виступає поширеність у суспільстві релігійних цінностей та уявлень. Інакше кажучи, місце реальних харизматичних політиків зайняли «псевдохаризматики», маніпулятори, котрим засоби масової комунікації сьогодні стали основним знаряддям формування політичної харизми.

Крім того, в сучасній науці існує й інше уявлення про неможливість «справжньої» харизми в сучасному світі внаслідок несумісності «істинної» харизми з сутністю сучасного суспільства. Почнемо з короткого аналізу те, що входить у поняття «справжньої» харизми. За основу візьмемо веберівську концепцію та виділимо такі риси «істинної» харизми: ірраціональність, радикальність (революційність), персональна, індивідуальна природа.

Вважається, що зміни у соціальних і політичних структурах, значна роль ЗМІ зумовили практичну неможливість появи дійсної форми харизми в сучасному суспільстві: раціональному, бюрократичному, масовому. Понад те, переважною тенденцією сучасності є підпорядкування харизматичного лідера бюрократичним структурам. Звідси можна зробити висновок про недоречність застосування веберівського поняття харизми для аналізу сучасної політики, тому в науковому дискурсі з'являються поняття «сфабрикована харизма», «псевдохаризму». Іншими словами, те, що в сучасному суспільстві вважається харизмою, є тільки її видимістю, оскільки остання є прорахованою, раціональною конструкцією, за допомогою якої бюрократичні структури намагаються отримати та утримати владу.

У контексті сучасного індивідуалізованого та атомізованого суспільства виникає необхідність визначити, що об'єктивні умови для наявності «справжньої» індивідуальної харизми у наш час можуть бути визнані відсутніми. З цієї причини спостерігається штучне створення враження особистої безпосередньої участі у політиці, що виражається у ряді заходів із мінімізації простору та формування теплового, щирого та близького образу політика. Внаслідок цього персоніфікація політики стає загальнопоширеною практикою, неможливо уявити будь-який сучасний політичний чи соціальний рух без іміджу його лідера. Зазначається, що образ псевдохаризматичного лідера активно формується та поширюється у суспільній свідомості за допомогою ретельно розроблених механізмів масового переконання, пропагандистських заходів, систематично розроблених моделей поведінки та процесів міфотворчості.

Існує й інше розуміння сутності харизматичного лідерства. Сьогодні серед вчених поширеним є підхід, коли харизматичний лідер розглядається як месія або рятівник, який завдяки своїм екстраординарним особистим якостям здатний вивести групу (суспільство) з кризової ситуації.

«Месіанська» парадигма феномена харизми тісно пов'язана із соціальними змінами та кризою. В цьому контексті важливу роль відіграють міф та ритуал, що є ключовими елементами аналізу. За суттю ця парадигма розглядає логіку розвитку героїчного міфу, структура якого складається із послідовності дій культурного героя, який є харизматиком.

Поширенню харизматичного лідера передують кризова ситуація, в якій неможливо відновити баланс між звичайною ситуацією та очікуваннями за допомогою наявних культурних засобів. Це визначає завдання як місію для лідера, який має виняткові якості (герой) і може здійснити «революційний прорив». Важливо підкреслити, що харизматик не відновлює порушений порядок, а виступає як творець нової гармонії.

З міфу витягуються й інші елементи, такі як почуття відповідальності, що характеризує вождя, та надія населення на порятунок від страждань. Розгляд структурних складових героїчного міфу дозволяє моделювати досвід харизматичного лідерства в культурі відповідно до «месіанської» парадигми.

Передумовою появи харизматичного лідера виступають порушення існуючої раніше соціальної рівноваги (кризова ситуація) і пошук «героя», який має відновити порядок. Початкова модель постійного та статичного існування – безособова, порушення ж стану рівноваги викликає персоналізацію. При цьому з одного боку пошук і персоніфікація «ворога», а з іншого – «героя». У результаті ці персоналії відіграють головну роль, як у структурі героїчного міфу, так і в харизматичному процесі.

Об'єктивним чинником появи харизматичного лідерства, згідно з месіансько-міфологічною парадигмою, є страждання послідовників. Харизматичним стає лідер, який сприймається, як рятівник, здатний вивести суспільство з кризового стану. Можна дійти невтішного висновку, що харизматичне лідерство є, по суті, «рятівним» чи месіанським. На цьому будується пояснення особливої емоційної необхідності послідовників у періодичному підтвердженні лідером своїх особливих здібностей. Цим пояснюється і добровільне слідування мас за своїм вождем та його вшанування, звеличення, формування культу особистості, що є симптоматичними ознаками харизматичних відносин між лідером та його послідовниками.

Отже, відповідно до міфологічного трактування, поява харизматичного панування зумовлена кризовою ситуацією та присутністю «істинного» харизматика. У контексті цього підходу, харизматиком стає не просто будь-який лідер, що володіє надзвичайними якостями та надихає своїх послідовників, а саме лідер, який проявляє екстраординарні здібності та очолює соціальний рух, спрямований на соціальні зміни.

Цей соціальний рух може стати харизматичним завдяки самому лідерові, який його заснував (наприклад, Ф. Кастро, А. Гітлер), або ж соціальний рух може існувати і з часом перетворитися в харизматичний, коли його очолить харизматичний лідер (як, наприклад, у випадку В. Леніна). Таким чином, якщо лідер справді харизматичний, його харизма обов'язково повинна проявитися до його отримання політичної влади.

Серед основних сучасних методологічних підходів до вивчення лідерства можна виділити функціональний та трансформаційний. Ці підходи мають тривалу історію та представлені низкою досліджень феномена політичної харизми. Спільним для всіх функціональних трактувань політичної харизми є прагнення вивчити даний феномен через пошук і аналіз функцій, які виконує харизма у суспільства. У цьому харизма наділяється такими позитивними функціями як інтеграція суспільства, підтримка стабільної соціальної системи. Відповідно, прихильники функціонального підходу використовують поняття харизми при вивченні процесів кардинальних соціальних змін, революцій і взагалі по відношенню до всіх тих ситуацій, коли в суспільстві особливо гостро постає проблема забезпечення солідарності та стабільності.

Основоположниками функціонального підходу можна назвати М. Вебера, Е. Дюркгейма, Т. Парсонса. Наприклад, у роботах Т. Парсонса зустрічається безпосереднє обговорення проблематики політичної харизми і аналіз веберовської концепції харизми та її особисті уявлення з цього приводу. Ряд його тверджень стосовно поняття політичної харизми суттєво вплинули на подальшу розробку цієї проблеми. Насамперед, слід звернути увагу на вивчення теоретиком взаємодії та зв'язку між харизмою та легітимністю. Т. Парсонс акцентує увагу на відокремленості, властивій харизматичним індивідам. «Харизма є властивістю речі чи особи, через яку вони, особливо, відокремлюються від ординарного, повсякденного, рутинного» [89, с. 271].

Згідно з Т. Парсонсом, харизма не просто безпосередньо пов'язана з легітимністю, а і є джерелом легітимності взагалі, крім того не існує легітимного порядку без харизматичного елемента. Відмінність між легітимністю та харизмою полягає лише в тому, що легітимність, з його точки зору, є інституційним втіленням харизми.

Таким чином, харизма у Т. Парсонса не є метафізичною сутністю, а є емпірично існуючою властивістю індивідів, що проявляється у людських діях та установках. Дані ідеї сприяли проведенню емпіричних досліджень проблеми харизми, активізували пошук теоретичних та операційних визначень поняття зазначеного феномену.

Ряд сучасних дослідників феномен харизми розглядають через призму трансформаційного та героїчного лідерства. Харизматичні лідери з'являються у суспільстві чи організації, у яких присутні реорганізаційні чи кризові процеси. Передбачається, що в кризовій ситуації звичайні договірні відносини стають недостатніми, виникає необхідність у трансформаційному типі лідерства, коли відносини між лідером і послідовниками будуються на емоційному взаємозв'язку. Під час трансформаційного «харизматичного» лідерства для послідовників характерна віра у лідера та надія на подолання кризових явищ. Таким чином, у цій концепції сутністю харизматичного лідерства є подолання соціальної кризи, задоволення потреб та очікувань послідовників. Харизматичний (трансформаційний) лідер є реактивним управлінцем, який, як ідеальний керівник, здатний вивести організацію (суспільство) з кризи (кризовий менеджер). Вважається, що харизматичний лідер здатний впоратися із зазначеними завданнями завдяки своїм особистим особливим якостям, організаторським здібностям. Такий лідер пропонує мудре вирішення проблеми, описує послідовникам привабливу картину можливих результатів їх дій і прагне стати для підлеглих прикладом.

В роботах, присвячених харизматичному лідерству, підкреслюється, що масова підтримка лідера, бажання підлеглих самовіддано і беззаперечно

виконувати його вказівки, відданість і готовність до самопожертви можливі тільки в тому випадку, коли місія лідера має трансцендентно моральну чи релігійну основу.

На сьогоднішній день теорія трансформаційного лідерства в організаціях (включаючи харизматичне лідерство) підкріплена значною кількістю досліджень, головною ідеєю яких є переконання, що харизматичним якостям можна навчити (насамперед, способом встановлення довірчих відносин між керівником та підлеглими, різними риторичними прийомами), внаслідок чого підлеглі краще працюватимуть і отримуватимуть від цього задоволення. Таким чином, лідерство сьогодні розглядається переважно як динамічний та інтерактивний процес, під час якого лідери надихають послідовників на здійснення незвичайних дій для досягнення поставленої керівником мети. Вважається, що красномовність керівника, його впевненість та наполегливість у реалізації своїх ідей, автократичний стиль керівництва, зрештою обов'язково призведуть до успіху. В сучасних концепціях лідерства харизматичні лідери в організаціях часто розглядаються, як синонім впливових або успішних керівників, лідери, які породжують у послідовниках по відношенню до себе почуття винятковості, віру в правомірність дій і благі цілі. Феномен харизми не є чимось незвичайним, не обмежується тільки екстремальними умовами, а становить частину будь-якого впорядкованого соціального життя, будь-якої форми панування. Іншими словами, у сучасних підходах до аналізу лідерства харизма у сфері політики трактується як «ультимативне джерело панування», і тому розглядається як абстрактна характеристика будь-якого типу лідерства.

З цього випливає, що функція харизматичного лідерства полягає у забезпеченні системи значення та порядку. Харизматичні лідери створюють символічні системи забезпечення соціального порядку та узгодженості політичної влади, що є умовою легітимації політичної харизми. У політичному центрі будь-якого складноорганізованого суспільства знаходяться правляча

еліта та набір символічних форм, які підтверджують правильність, справедливість її правління. Ритуали керівних посад, сакралізація у свідомості населення центральних органів влади, навіть місця, де працюють національні лідери (Офіс Президента, Кабінет Міністрів, Верховна Рада), свідчать про способи, якими влада відокремлює себе від тих, хто є її об'єктами. Таким чином, харизму породжує не популярність лідера, а магію самої влади, тому політик сприймається харизматичним доти, доки демонструє підлеглим докази своєї харизматичності. У свою чергу, «стереотипи», які склалися в культурі стосовно харизматичних «доказів», стають ресурсами для створення такого враження.

Харизма сьогодні розглядається не як особлива обдарованість людини, що відрізняє її від інших впливом на маси завдяки винятковим здібностям, якостям, а як трансцендентальна символічна сила, яка викликає беззастережне схиляння послідовників. У зв'язку з цим, харизма втрачає свою сакральність і стає загальноновживаним поняттям, абстрактною характеристикою будь-якого типу панування. Узагальнюючи все зазначене вище, політичне харизматичне лідерство можна визначити як існуючий у межах політичних процесів і пов'язаний із завоюванням і отриманням влади тип лідерства, який характеризується використанням реально існуючих або штучно створених незвичайних здібностей і рис особистості політика.

Досі аналіз атрибуції харизми зосереджувався переважно на вивченні поведінки лідера, сприйнятті його послідовниками та відповідних приписуваннях. Важливим елементом в цьому контексті є останній фактор, пов'язаний із ситуативним контекстом, який оточує лідера, його послідовників, організацію та суспільство в цілому. Ситуаційний контекст, який існує у конкретний момент часу, може сприяти або ускладнювати процес приписування харизми [130, с. 591].

Процес приписування харизми невід'ємно пов'язаний із вибором часу. Ситуативна реальність, в якій існує невдоволення статусом-кво, може

створити сприятливе середовище для формування харизматичного лідера. Ці контекстуальні змінні виявляються настільки суттєвими та визначальними, що в інших умовах лідер не може розглядатися як харизматичний.

Підкреслюється, що харизматичне лідерство залежить від сприятливих умов, включаючи будь-який кризовий елемент, що породжує у суспільстві страх, тривогу або розчарування. Висловлюється думка, що лідери, які виступають на передній план під час таких кризових ситуацій, виявляють підвищену чутливість до навколишнього середовища. Вони можуть вдало скористатися моментом, прямо взаємодіючи з людьми із новим баченням, яке, здавалося б, вирішує кризу або полегшує емоційне напруження. Слід зауважити, що приписування харизми може припинитися, коли криза завершиться. Також вказується, що лідери можуть набувати харизми через кризу, що виникла після їхнього переходу на лідерську посаду. Таким чином, розглядаючи атрибуції харизми, необхідно враховувати час кризи та інші контекстуальні фактори.

1.3. Значення особистості у політичному процесі.

Особистість традиційно визначається як система психологічних структур і процесів, що визначають взаємодію індивіда з оточуючим світом, забезпечуючи послідовність та неперервність його або її особистого досвіду, і витікають з усвідомлення власної індивідуальності. Особистість функціонує через різноманітні біопсихологічні системи, які забезпечують когнітивні, мотиваційні та виконавчі функції, необхідні для ефективної взаємодії з оточуючим середовищем [24].

До цього часу для аналізу особистісних рис політиків науковці використовували різноманітні методи, включаючи оцінку самими політиками власних характеристик [13; 22; 37; 62; 83; 103], експертні рейтинги [75; 82; 100; 122], оцінки виборців [34; 129], а також аналіз мовлення і висловлювань

[94, с.163–184]. Згідно з результатами цих досліджень, проведених у різних країнах, виявлено, що політики, які обіймають посади, в середньому мають вищі показники за ознаками екстраверсії та емоційної стабільності [13; 22; 62; 83; 124] а також виявлено підвищену чесність і скромність [103, с. 173–181].

Зазначений останній висновок може бути спрямованим на відповідь, яка відповідає соціальним очікуванням і не завжди відображає реальну картину уявлень виборців. В деяких дослідженнях наводяться докази вищого рівня нарцисизму серед політиків, що може вказувати на низький рівень чесності та скромності [34, с. 100–104].

Щодо інших особистісних характеристик, існує різноманітність результатів. Більшість досліджень свідчить про вищий рівень відкритості, приємності та сумлінності серед політиків [24; 83; 103]. Проте існують деякі дослідження, що вказують на нижчий рівень відкритості [62; 100, с. 403–418], нижчий рівень приємності [13; 100], або нижчий рівень сумлінності [13, с. 930]. Такі відмінності можуть свідчити про різноманітність особистісних характеристик політиків, яка визначається контекстом та конкретними умовами політичної діяльності.

Дослідження, що стосуються кандидатів, нових політиків або осіб із «зароджувальними амбіціями», показали, що ті, хто виявляє готовність висувати себе на політичну посаду, зазвичай є більш екстравертними, емоційно стабільними та відкритими [4, с. 73–81; 38; 107]. З іншого боку, менш приємні, але більш сумлінні особи іноді проявляють готовність до «прогресивних амбіцій», тобто балотування на вищу посаду [40, с. 312].

Щодо політичного успіху, деякі дослідження вказують на низьку привабливість (жорсткість, низький рівень співчуття) як детермінант зниження фактичної частки голосів і тривалості в політичній партії, тоді як інші виявили зв'язок з низькою відкритістю [107]. Дослідження Е. Амсалем [6] показали, що політики, які частіше висвітлюються в ЗМІ (і, отже, є більш помітними), вважають себе більш екстравертними, емоційно стабільними та

відкритими, але значно менш приємними. Загалом, успішні політики зазвичай виявляють більшу екстравертність і стабільність, а також, в більшою мірою, сумлінність.

У своїй фундаментальній праці «Економіка і суспільство» Макс Вебер вперше систематизував питання харизми в рамках традиційного теоретичного підходу. Враховуючи розподіл М. Вебером на 3 основні типи [97, с. 78] раціонально-правове, традиційне та харизматичне. Останнє ґрунтується на винятковому підпорядкуванні святості, героїчній чесності чи виняткових цінностях особи, або на надзвичайних якостях особистості, яка володіє надприродними чи надлюдськими силами чи характерами, або принаймні, перевищує повсякденний досвід, недосяжний для звичайних людей. Такий лідер може бути сприйнятий як посланець Бога чи приклад, і тому визнається як «лідер». Можна говорити про харизматичне панування у воїна, полководця, шамана, Далай-ламу, ченця-аскета, пророка чи голову політичної партії. Важливо відзначити, що це визначення є ідеалістичним, оскільки реальність історичних процесів у пануванні може бути складнішою і не завжди піддається чіткій класифікації за одним із цих трьох типів.

З погляду емпіричного досвіду, можна відзначити, що різниця між натовпом, який підтримує прийняття традиційної суверенної влади та тим, який привітає прихід популярного політичного лідера з харизматичною владою, не завжди є явною. Макс Вебер, крім того, нагадує про існування «спадкової харизми» та «харизми функції», які можуть бути комбінацією різних типів домінування. Проте, харизматичний авторитет відрізняється від традиційного авторитету тим, що лідер відчуває себе обдарованим місією та ставить під сумнів традиції та закон. Навіть у випадках, коли харизма лідера ґрунтується на відновленні священних традицій та фундаментальних цінностей, це все одно є сумнівом у існуючому порядку та розривом з силами статус-кво. Порівняно з «патріархальною владою», яка відповідає

повсякденним потребам, харизма виникає з тривоги та ентузіазму в екстраординарних обставинах.

Відповідно до наукової дефініції, харизма не є властивістю, що легко піддається опису та регулюванню. Харизма передбачає вільне визнання особливого лідера та підтримку його послідовників, а також викликає почуття тривоги та надії, запалу та ентузіазму. Крім того, важливо відзначити, що харизма тісно пов'язана з емоційною спільнотою, утворюючи єдиний соціально-афективний процес. Визнання лідерства спільнотою є невід'ємною складовою харизми, яка в свою чергу відображає визнання лідером громади. Таким чином, успішне установлення харизматичної влади передбачає складну взаємодію між лідером та його послідовниками, що вимагає взаєморозуміння та відкритості.

Отже, для забезпечення відносної стабільності харизми необхідно регулярно відновлювати емоційну спільноту через різноманітні зібрання, такі як літургії, демонстрації, збори та телевізійні передачі. Важливо розрізнити емоційну спільноту від простої сукупності людей, які відчують ті самі емоції. Це означає, що учасники емоційної спільноти свідомі свого співпереживання та співпраці, що відбувається між ними. При цьому вони тимчасово відмовляються від своєї індивідуальності та взаємодіють як рівні партнери, що об'єднані загальною метою. Таким чином, емоційна спільнота створює відчуття солідарності та виключає відчуття соціальної нерівності. Проте слід пам'ятати, що такий характер колективної ідеалізації може бути сприйнятий не всіма, включаючи самого лідера, який може не визнавати своєї ролі в операції перетворення та не зберігати харизму на протязі часу.

У контексті лідера, навіть якщо він не повністю осмислює свою роль як об'єкта колективної уяви, і приймає цю реальність із свідомістю щодо прірви, що розділяє його соціальний образ та власну особистість, він витримує мовчазний характер цього явища та, як правило, пристосовується до властивої йому культурної матриці. У цьому контексті він визнає в собі надзвичайні

якості, які йому приписуються та тісно асоціюються з його соціальним статусом. Слід відзначити парадоксальний характер харизми: послідовники піддаються владі лідера, але відчують, що отримали в себе чудову енергію. В момент свого підпорядкування лідерів, вони наповнюються невідомою силою, яка надає їм впевненість у власних можливостях. Хоча вони вважають, що слухають свій голос через уста лідера, це насправді голос, вільний від будь-яких інтересів, чіткий і потужний, відокремлений від слабкості, закріплений у сфері Добра і готовий захищати свої інтереси. Вони стають ефективними учасниками виступу проти невдач, зарозумілості еліт, глобалізації та неефективності влади, завдяки лідеру, що, нарешті, дозволяє їм виступити і вимагати справедливості.

Тому деякі автори пов'язують харизму з первинним нарцисизмом. Харизма запрошує нас вийти за межі рудиментарного дуалізму особистості та колективного.

Харизма є соціальним феноменом, який заснований на визнанні лідером групи. Харизма групи є специфічним видом визнання, що забезпечує існування лідера. Цей феномен також відображає радикальну персоналізацію соціального життя, оскільки послідовники сприймають лідера як унікальну та надзвичайну особистість.

Безсумнівно, наявність у лідерів ряду беззаперечних особистісних якостей, таких як ораторський талант, мужність, натхнення та далекоглядність, може створювати враження харизматичності через піднесений та театралізований спосіб поведінки. Однак, слід підкреслити, що харизма не може бути зведена до цих якостей, але є соціальною реакцією на них, а саме публічним, афективним та міметичним визнанням цих реальних чи гаданих якостей через оплески, окламації, перемоги на виборах та плебісцити. Саме це публічне визнання призводить до вирішального перетворення, за допомогою якого істота людей починає розглядати і бачити себе як носія потенційної легітимності.

Слід відзначити, що харизматичне панування є ірраціональним у своїй основі, оскільки виходить за межі щоденної рутини та базується на спільному міфі, а не на теорії, що ґрунтується на раціональності акторів. Харизма як універсальне явище водночас є чужим науковому розуму, юридичній думці, правилам бюрократії та економічному міркуванню. Незважаючи на це, на практиці можна спостерігати харизматичні явища в науковій спільноті, що можуть привести до прийняття закону, надихнути бюрократичний апарат або супроводити реорганізацію підприємства.

У загальному контексті, харизма не є можливим договором, оскільки вона є явищем, що існує поза певними правовими рамками та юридичними угодами. Крім того, харизма може існувати навіть після смерті лідера, що призводить до створення культів та подальшого розвитку харизматичних явищ, які можуть бути спостережені у випадках, наприклад, з М. Ганді перед його прибуттям до Індії, Ш. де Голль у Лондоні, Н. Мандела у в'язниці та І. Хомейні під час вигнання в Франції.

Харизма, яка визнається як соціально конструйована ілюзія, може бути стабілізована через процес рутинізації, що включає в себе перетворення домінування, пов'язаного з цим явищем, у традицію або правовий механізм. Цей процес спричинює виникнення значних інтересів, які можуть керувати стабілізацією та виправданням волі учнів, адміністративного керівництва, лідерів партій тощо, які підтримують культ лідера. Ірраціональне за своєю природою, явище харизми може бути складовою частиною раціональних стратегій. Таким чином, рутинізація харизми може стати характеристикою, яка додається до структури панування, з якої виникає вигода для інтересів структури.

Для Д. Г'юма особиста ідентичність – це те, що залишається постійним і стабільним протягом тривалого часу [131]. Цей нечіткий набір для філософа дає змогу зрозуміти, чому між кількома елементами можна розпізнати індивіда. Ця особиста ідентичність сприймається як безперервна, навіть

незмінна сила, яка впливатиме прямо чи опосередковано на всі людські дії. Ця інтуїція загального «Его» буде в центрі психології особистості, яка процвітатиме через кілька століть. Ці тенденції, майже природні, відносяться до індивідуальних рис людей, які формуватимуть їхню поведінку, думки та ідентичність. Навіть якщо ця ідея здається інтуїтивно зрозумілою, її все ще важко концептуалізувати теоретично і, особливо, емпірично.

Психологи роблять спроби відповісти на це запитання, досліджуючи, наскільки певні риси особистості є більш чи менш помітними в окремих людей. Це допоможе пояснити, чому люди протягом усього життя зберігають певну узгодженість у своїй особистості, думках, почуттях і діях. Сьогодні кілька теорій психології особистості дають відповідь на це питання. Найпопулярнішою є теорія Великої п'ятірки, згідно з якою п'ять рис підсумовують особистісну ідентичність людей: екстраверсія, приємність, відкритість до досвіду, сумлінність і емоційна стабільність. Узагальнюючи, модель Великої п'ятірки передбачає, що ці риси надають людям загальні тенденції в їхній поведінці, почуттях, ідентичності та думках [76, с. 279–310; 110].

Цікавість до наслідків індивідуальних тенденцій у політичній науці не є новою, як, наприклад, на це вказував Лассвелл ще у 1948 році. Однак, розквіт цього напряму досліджень в Сполучених Штатах Америки наростав наприкінці 2010-х років завдяки дослідженням Джефрі Мондака та його колег [80; 81; 95]. Ці наукові дослідження визначають новий етап широкої дослідницької програми, спрямованої на вивчення впливу особистості на політичні переконання, ідентичність та поведінку. Загальний висновок цих досліджень полягає в тому, що всі аспекти особистості безпосередньо впливають на різні змінні, такі як участь у політичному житті, політичні думки та партійна ідентифікація [див. 33; 47, с. 425–451; 55; 59, с.335–348].

Головна мета цієї дослідницької програми полягає в розумінні того, як загальні психологічні концепції, які є спільними для всіх людей, але можуть

виявлятися віддаленими від політичної поведінки, такої як особистість, впливають на їхні дії та погляди в політичному контексті.

Існує два підходи до розуміння впливу особистості на політику. Перший зосереджений на розумінні особистості політиків і того, як вона впливає на їхню поведінку, популярність або відданість [14; 24; 91]. Другий більше зацікавлений у розумінні того, які риси відрізняють громадян один від одного і як риси впливають на їхні ідеї та керують їхніми політичними діями [80].

Теоретично вплив рис особистості на електоральний вибір характеризується прямим впливом, оскільки вони забезпечують когнітивне упередження, яке формує розуміння індивідами свого політичного середовища. Так само цінності дозволяють людям краще розуміти політичні стимули, але, що важливіше, діяти, оскільки їх можна використовувати як когнітивні імпульси або як мотиваційну основу [88; 98]. Крім того, цінності повинні мати більший ефект, ніж риси особистості, оскільки вони будуть ближче до дії, ніж базові психологічні диспозиції.

Дослідження, що приділяють увагу даній темі, виявляють певну конвергенцію в отриманих результатах. По-перше, виявлено, що відкритість до нових досвідів та приємність сприяють більш вираженим лівим поглядам у виборчому процесі, тоді як особи, що надають свій голос правим партіям, виявляють більшу пов'язаність з рисами екстравертності. [1; 10; 22; 119; 84; 121]. Ці дослідження в рівному значенні торкаються політичних процесів у Європі та у Сполучених Штатах.

Додатково окремі дослідження вивчали вплив особистісних рис та цінностей. Наприклад, Озлен Дірілен-Гюмус з групою дослідників проводила аналіз спільного впливу рис Великої П'ятірки [105 с. 663–688] та моделі цінностей С. Шварца [104]. Отримані результати взаємодії з іншими літературними джерелами свідчать про те, що відкритість і приємність (яка виявилася найбільш вагомою) асоціюються з підтримкою демократів, тоді як екстравертність і сумлінність позитивно впливають на підтримку

республіканців. Враховуючи це, зазначені характеристики виборців пояснюють значну частину дисперсії, що, зокрема, підтверджується майбутніми дослідженнями [25]. Проте дослідження, які розглядають безпосередній вплив ознак, незалежно від їхнього характеру, не надають оптимального усвідомлення впливу цих основних характеристик. Наприклад, дослідження, які аналізують спільний вплив рис і цінностей в одній моделі, схильні до теоретичної неточності, оскільки вони не відтворюють психологічні механізми в своїх емпіричних моделях. Цей методологічний вибір, на погляд дисертанта, є фундаментально помилковим, оскільки він не дозволяє перетворити теоретичну модель FFM в емпіричну модель.

Існує гіпотеза, що вплив особистісних рис на вибір виборців виражається непрямим чином. Запропоновані непрямі ефекти часто мають посередники, такі як групова ідентичність [102], переваги державної політики ставлення до кандидатів, президентські схвалення [123] або інші психологічні аспекти, такі як упередження, постматеріалізм, лібералізм та ідеологія [113; 102]. Дослідження підтверджують, що ефекти трьох особистісних рис – відкритості до досвіду, екстраверсії та сумлінності – є опосередкованими через ці різноманітні фактори. Зокрема, дослідження [123] демонструє, що непрямі впливи екстраверсії, сумлінності та емоційної стабільності виявилися зменшеними у підтримці Б. Обама у 2012 році, тоді як опосередкований вплив відкритості підвищив рівень підтримки.

Упродовж останнього десятиліття кілька спостерігачів виявили, що Європейський Союз стикається з кризою у сфері лідерства [32; 44; 78; 117]. Їхні оцінки стосовно характеру і причин цієї кризи лідерства в Європейському Союзі варіюються: деякі автори стверджують, що ЄС не має достатньо сильного та ефективного лідерства, тоді як інші наголошують, що ЄС є занадто елітарним проектом, і зменшення його легітимності є наслідком відсутності активної громадянської участі і браку врядування знизу вгору [32; 44].

Лідер, який виступає ідейним авторитетом, привертає послідовників за допомогою наративів про ідеали та амбіції, а також управління смислами, що призводить до великої мобілізаційної сили [11, с. 420]. Одночасно ідеологічне лідерство може викликати роз'єднуючий вплив, оскільки його авторитет частково впливає з контрасту та конфлікту із цінностями та переконаннями, що втілені в протилежних ідеологіях. Ключовий елемент легітимації виходить із соціальної ідентифікації, вказуючи на те, що лідерство легітимізується взаємною приналежністю лідера та послідовника до конкретної соціальної групи. Чим більше лідер вважається прототипом цієї групи та діє для створення відчуття суспільності та захисту інтересів всередині групи, тим більше його лідерство сприймається як легітимне [112]. Науково підтверджено, що соціальна ідентифікація, глибоко засідлена в психології людей, формує міцні та тривалі зв'язки. Практично, аналогічно ситуації із спортивним клубом, лояльність послідовників до прототипного лідера в групі може витримати навіть значущі втрати або труднощі [64, с. 47].

Щоб проілюструвати, як особистісні риси, які бачить електорат, допомагають у здобутті легітимного лідерства та подоланні кризових політичних явищ, розглянемо приклад канцлера Німеччини Ангели Меркель.

Ангела Меркель була канцлером Німеччини з 2005 по 2021 рік та лідером Християнсько-демократичної партії Німеччини з 2000 року. Вона є одним із двох європейських лідерів, які пережили кризу євро і лідером ЄС, який найдовше перебував на цій посаді. З моменту спалаху кризи. Меркель очолила два коаліційні уряди: один з ліберальною Вільною демократичною партією і баварською сестринською партією ХДС / ХСС з 2009 по 2013 рік і великою коаліцією з Християнсько-соціальним союзом і соціал-демократами з 2013 року. Незважаючи на те, що їй довелося проводити свою країну через кризу євро, аж до спалаху міграційної кризи восени 2015 року, позиція Меркель ніколи серйозно не заперечувалася [65, с. 31.].

З міжнародної точки зору, це може здатися дивним, оскільки канцлера Німеччини різко критикували за неспроможність забезпечити лідерство, необхідне для виведення Європи з кризи євро [78]. Ця критика, однак, не визнає, що, як європейського лідера, який грає на кількох політичних дошках, адекватна оцінка ефективності та легітимності керівництва Меркель під час кризи євро, дуже залежить від точки зору послідовників. Як обраного лідера європейської економічної сили, потенційні послідовники Меркель включають німецький народ, її партію та інших членів німецького уряду та її колеги у Європейській раді.

У внутрішньому плані канцлера А. Меркель можна вважати легітимним політичним лідером німецького народу за електоральним вектором саме через ті особистісні риси, які відгукнулися її послідовникам. Цей зв'язок Меркель із німецьким народом вкорінений у векторі соціальної ідентифікації з особистісними рисами. На перший погляд, як жінка-лідер зі Східної Німеччини, яка має науковий досвід, Ангела Меркель здається малоімовірним кандидатом на роль прототипової німкені. Проте Меркель завжди уникала змішування своєї публічної персони з елементами її приватного життя, які ускладнили б пересічному німцю стосунки з нею. У той же час вона створила навколо своєї персони ауру нормальності. Це дає людям відчуття, що вони її знають, це добре спрацьовує в рівноправній державі типу Німеччини. [117, с.223–237]. Стосовно кризи євро, зокрема, ще в 2008 році Меркель посилювалася на образ ощадливої швабської домогосподарки, який так добре відгукнувся серед людей, що А. Меркель, яка не є ні швабкою, ні домогосподаркою, стала міцно асоціюватися з цим жіночим німецьким стереотипом.

Більше того, навіть не враховуючи той факт, що А. Меркель не була сприйнята як визначальний лідер [86, с. 349], її асоціація з ощадливістю встановлювала зв'язок із її виборцями на ідеологічному рівні. Як і більшість німців, Ангела Меркель приділяє увагу принципам ордолібералізму в економіці [117, с.29]. Однак варто відзначити, що вона виявляється більш

ідеологічною послідовницею, і фактично менш агресивною, ніж багато представників німецького фінансового естеблішменту.

Кілька думок також було проаналізовано через вплив рис особистості, зокрема щодо Європейського Союзу [7; 33], імміграції [2; 38; 48] расові упередження [41], уявлення про політиків [25], зовнішню політику [55] та економічні погляди [50; 72]. Крім того, за останнє десятиліття з'явився певний інтерес до питання екологічного ставлення, яке стає дедалі помітнішим, особливо в засобах масової інформації. Риси особистості тепер є цікавим ключем до розуміння індивідуальних відмінностей у ставленні до навколишнього середовища [20 ;52 ;67 ;90].

Кілька досліджень розглядали вплив рис Великої п'ятірки на інтерес до політики [46; 31]. Узагальнено, дві риси позитивно асоціюються з інтересом, а саме екстраверсія і відкритість . Дві інші риси, сумлінність та емоційна стабільність зменшили б інтерес до політики. Результати щодо приємності відрізняються. Дійсно, у двох дослідженнях виявлено значний зв'язок між цією рисою та інтересом, але повідомляється про інший напрямок: позитивний і негативний в аналізі [46]. Зокрема, дослідження А. Гербера вказують на значну варіативність ймовірності прояву вираженого інтересу до політики. Зазначено, що дві характеристики, а саме приємність і сумлінність, не мають статистично значущого впливу, тоді як три інші характеристики, а саме – екстраверсія, емоційна стабільність і відкритість проявляють позитивний та суттєвий вплив на виникнення сильного інтересу до політичних питань. [50, с. 121]

Риси особистості є цікавим способом її концептуалізації. Для вивчення впливу особистості на індивідів використовуються три основні напрями в політичній науці. По-перше, важлива література була побудована навколо двох надзвичайно політичних рис, а саме правого авторитаризму ; [45] та орієнтації на соціальне домінування [92]. З одного боку, правий авторитаризм включає три центральні елементи: підпорядкування владі, агресію та

конвенціоналізм. Особи з високим рівнем за цією рисою не ставлять під сумнів авторитети, агресивно ставляться до осіб, які не відповідають нормам, і твердо вірять у загальноприйняті цінності [23]. Зокрема, ця риса пов'язана із соціальним консерватизмом, традиціоналізмом, прагненням до особистої та суспільної безпеки та електоральною поведінкою [39; 128]. З іншого боку, особи з високим рівнем соціального домінування матимуть орієнтацію та прагнення до нерівних і домінуючих стосунків, що, таким чином, створить підтримку для ієрархії суспільних груп [92]. Темперамент, орієнтований на соціальне домінування, був би пов'язаний з економічним консерватизмом, бажанням влади (домінувати в соціальній ієрархії) і вірою в переваги ієрархії [39].

Хоча дослідження цих рис приділяють мало уваги наслідкам для теорії особистості, було показано, що вони є потужними детермінантами соціальних установок [39]. Зокрема, на рівні думок про етнічні меншини, імміграцію та інші соціальні групи [68].

Другий підхід розглядає особистість з використанням інших рис, які не є частиною теоретичної моделі Великої п'ятірки. Ця література в основному присвячена участі у виборах. Крім того, дослідницький проект був сформований навколо альтруїзму, який посилив би схильність до голосування [42]. Наприклад, досліджували вплив альтруїзму, сором'язливості, ефективності та уникнення конфліктів на схильність голосувати. Інші риси, такі як когнітивні навички [29], терпіння [42] і конформізм [15] також були в центрі уваги досліджень.

Незважаючи на те, що ці дослідження надають багато важливої інформації щодо впливу деяких конкретних рис особистості, вони не дають повного розуміння того, як загальні риси особистості впливають на політичні переконання та поведінку. Саме з цієї причини більшість літератури в галузі політології використовує модель «Великої п'ятірки» (FFM). В цьому контексті «Велика п'ятірка» допомогла передбачити численні політичні моделі

поведінки та поглядів, такі як політичні знання [50;80] політична ефективність [30], участь у політичному житті [17; 18; 47; 127], участь у передвиборних заходах [81]. Також у деяких дослідженнях використовується модель НЕХАСО, тобто шестивимірна модель людської особистості [20;28;74], кампанії [80;81] пошук інформації [58], політичні дискусії [67], почуття громадянського обов'язку [126], економічне та соціальне ставлення [50], ставлення до зовнішньої політики [55], президентська підтримка [81], ставлення до Європейського Союзу [7;33] та явку виборців [46;47;102].

Спроби аналізу кандидата, що вразили або розчарували виборців, переважно націлені на аспекти лідерства, пов'язані з його професійною діяльністю, політичною платформою та демографічними характеристиками. Перші наукові дослідження, що стосуються характеристик кандидатів як факторів, що впливають на вибір виборців, наголошують на важливості сприйнятих рис, таких як теплота, компетентність, домінування та лідерські вміння. Ці характеристики суб'єктивно оцінюються респондентами і досліджуються за допомогою нечітких моделей. Поміж обширною літературою, присвяченою впливу на вибір голосу, існує обмежена кількість досліджень, що розглядають вплив особистісних рис, пов'язаних з робочою діяльністю, таких як сумлінність і емоційна стабільність. [3; 99; 107].

Проведені консолідовані експерименти, включаючи рандомізоване представлення лідерів або партійних профілів з різними атрибутами, дозволили виявити, які характеристики лідерів впливають на рішення респондентів вибирати одного лідера перед іншим [60]. Деякі з цих досліджень акцентували увагу на впливі політичних позицій лідерів [63; 70], в той час як інші наукові вивчення виявили відносини між статевим, расовим, класовим, професійним та освітнім статусом та вибором лідера та голосуванням [26; 53; 106].

Моделі, які включають рандомізоване представлення характеристик лідерів, надають можливість аналізувати вплив цих характеристик,

враховуючи особисті характеристики респондентів, і виявляти можливі різниці в ефектах серед різних груп виборців. За допомогою цього підходу партійна приналежність і ліво-права ідеологія виступають як модератори впливу характеристик лідера [26; 53; 106]. Крім того, утворюється загальна модель гомофільії, в рамках якої виборці надають перевагу кандидатам, які співпадають з ними за ключовими демографічними характеристиками. [106], а також за політичними позиціями [63].

Існує кілька підходів до розуміння того, чому особистість пов'язана з політичними уподобаннями та поведінкою. По-перше, автори пропонують інструментальні мотиви, які стверджують, що позиція (поведінка, ставлення, ідентифікація тощо) є результатом психологічного розрахунку. Таким чином, певні переваги були б природним чином пов'язані з певними рисами через виконання психологічних цілей і потреб [56; 72]. Наприклад, ознака сумлінності більше пов'язана з негативним сприйняттям імміграції, оскільки сумлінні особи схильні до потреб стабільного, традиційного та гетерогенного суспільства [2, с. 403]. Тоді в політичних уподобаннях буде виразний вимір. Ця мотивація стосується того факту, що установки посилюють і сигналізують суспільству важливі елементи систем переконання людей, такі як, насамперед, їх самооцінка. Іншими словами, ця мотивація є суто соціальною: люди позиціонують себе, щоб створити власний імідж. Крім того, афективні переваги пов'язані з певними політичними позиціями та ідентифікаціями. У цьому сенсі ці переваги створюють відчуття причетності, яке певні типи людей вважають привабливими [57].

Висновки до розділу I

Узагальнюючи теоретичні засади харизматичного лідерства, можна визначити ряд векторів дослідження. По-перше, систематизація основних положень теорій лідерства і місце, яке може займати харизма в цих системах.

По-друге, усвідомлення принципів та форми реалізації харизматичного впливу у політичному полі. По-третє, осмислення особистісних особливостей політичного лідера які можуть бути чинниками харизматичного впливу.

Лідерство може бути розглянуте як складний феномен, що базується на взаємодії, комунікації та відносинах між лідером і його послідовниками. Ця динаміка лежить в основі лідерського впливу і взаємодії, витканих із риторичних аспектів. Основними складовими лідерства є присутність лідера та активна взаємодія між ним і його прихильниками. Слід відзначити, що природа цих взаємин між лідером, його співробітниками, оточенням та громадськістю змінюється в залежності від контексту, культурних особливостей і системи цінностей. Такий підхід дозволяє глибше розуміти динаміку лідерства та його вплив на різноманітні аспекти суспільства в залежності від широкого спектру внутрішніх і зовнішніх впливів.

Теоретичне дослідження лідерства має широку історію, від Аристотеля і Н. Макіавеллі, і до сучасності. Основні аспекти та принципи лідерства відображають складну сутність цього явища у контексті суспільного розвитку. Відновлення інтересу до дослідження явища лідера та лідерства в Європі ХІХ–ХХ століть очевидне. Посилення зацікавленості до цього служать зміцнення політичної влади всередині виконавчих органів, причиною може бути, становлення і розвитку інституту виборів і розвиток тісного колегіального співробітництва під час керування. Все це свідчить про виникнення нових методів координації і взаємодії в умовах фрагментованих політичних просторів. Основним теоретиком академічного дослідження харизматичного лідерства є Максиміліан Карл Еміль Вебер, його вклад у розгортання концепції «харизми» у гуманітарних науках, особливо в політології, соціології, антропології, історії й психології важко переоцінити.

М. Вебер вперше системно проаналізував феномен харизматичного лідерства, а його концепція залишається класичною та найбільш ретельно розробленою до цього часу. Макс Вебер розглядав харизму як сукупність

особистісних якостей які виділяють лідера і надають йому майже міфічні властивості, що легітимізує його владу. Цю концепцію М. Вебер взяв з західнохристиянської ідеї харизми, як здатність безпосередньої комунікації з Богом. Особливо важливим є відзначення того, що веберівська теорія харизми має прямий застосунок до політичного простору, освітлюючи феномен політичної харизми.

Серед сучасних методологічних підходів до дослідження лідерства особливу увагу приділяють функціональному та трансформаційному підходам. Ці підходи, які мають глибокі історичні корені, є предметом багатьох досліджень у контексті політичної харизми. Функціональний підхід, загалом, спрямований на вивчення політичної харизми через аналіз та ідентифікацію функцій, які вона виконує у суспільстві. В рамках цього підходу харизмі приписуються позитивні ролі, такі як інтеграція суспільства та утримання стабільності соціальної системи. Прихильники функціонального підходу застосовують поняття харизми для розуміння процесів кардинальних соціальних змін та революцій.

У той самий час, важливо виділити психологічні дослідження лідерства і рис особистості, які є факторами успішного впливу і реалізації політики. Історично, найбільш обгрунтовані академічні теорії лідерства були описані у роботах З. Фрейда та Ф. Гальтона. Перший описував походження лідерства як частину первісної форми людського суспільства, де рушійною силою лідерства є пригнічене лібідо. Ідеї Гальтона висували гіпотезу, що всі ефективні лідери мали спільні для набору якостей (рис), що дозволяють їм займати лідируючі позиції. У сучасному дискурсі напрямок думок Гальтона знайшли розвиток у теорії Великої п'ятірки, згідно з якою п'ять рис підсумовують особистісну ідентичність людей: екстраверсія, приємність, відкритість до досвіду, сумлінність і емоційна стабільність. Узагальнюючи, модель Великої п'ятірки передбачає, що ці риси надають людям загальні тенденції в їхній поведінці, почуттях, ідентичності та думках.

Список використаних джерел по розділу 1:

1. Abe J. A. A. Personality and political preferences: The 2016 U.S. Presidential Election. *Journal of Research in Personality*. 2018. Vol. 77. P. 70–82. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2018.09.001>.
2. Ackermann K., Ackermann M. The Big Five in Context: Personality, Diversity and Attitudes toward Equal Opportunities for Immigrants in Switzerland. *Swiss Political Science Review*. 2015. Vol. 21, no. 3. P. 396–418. URL: <https://doi.org/10.1111/spsr.12170>.
3. Aichholzer J., Willmann J. Desired personality traits in politicians: Similar to me but more of a leader. *Journal of Research in Personality*. 2020. Vol. 88. P. 103990. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2020.103990>.
4. Allen P., Cutts D. An Analysis of Political Ambition in Britain. *The Political Quarterly*. 2018. Vol. 89, no. 1. P. 73–81. URL: <https://doi.org/10.1111/1467-923x.12457>.
5. Álvarez-Díaz Á., González L., Radcliff B. The Politics of Happiness: On the Political Determinants of Quality of Life in the American States. *The Journal of Politics*. 2010. Vol. 72, no. 3. P. 894–905. URL: <https://doi.org/10.1017/s0022381610000241>
6. Amsalem E. et al. The Effect of Politicians' Personality on Their Media Visibility. *Communication Research*. 2018. Vol. 47, no. 7. P. 1079–1102. URL: <https://doi.org/10.1177/0093650218758084>.
7. Bakker B. N., de Vreese C. H. Personality and European Union attitudes: Relationships across European Union attitude dimensions. *European Union Politics*. 2015. Vol. 17, no. 1. P. 25–45. URL: <https://doi.org/10.1177/1465116515595885>
8. Banks G. C. et al. A meta-analytic review and future research agenda of charismatic leadership. *The Leadership Quarterly*. 2017. Vol. 28, no. 4. P. 508–529. URL: <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2016.12.003>

9. Banks G. C. H., Bourricaud F., Bourricaud F. Esquisse d'une théorie de l'autorité. *Revue Française de Sociologie*. 1962. Vol. 3, no. 2. P. 207. URL: <https://doi.org/10.2307/3319392>.
10. Barbaranelli C. et al. Voters' personality traits in presidential elections. *Personality and Individual Differences*. 2007. Vol. 42, no. 7. P. 1199–1208. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2006.09.029>
11. Bennister M., 't Hart P., Worthy B. Assessing the Authority of Political Office-Holders: The Leadership Capital Index. *West European Politics*. 2014. Vol. 38, no. 3. P. 417–440. URL: <https://doi.org/10.1080/01402382.2014.954778>
12. Benoit-Barné C., Stephanie Fox S. Authority. *The International Encyclopedia of Organizational Communication*. Montréal, 2017. P. 106–117. URL: <https://doi.org/10.1002/9781118955567.wbieoc011>.
13. Best H. Does Personality Matter in Politics? Personality Factors as Determinants of Parliamentary Recruitment and Policy Preferences. *Comparative Sociology*. 2011. Vol. 10, no. 6. P. 928–948. URL: <https://doi.org/10.1163/156913311x607638>
14. Bittner A., Peterson D. A. M. Introduction: Personality, party leaders, and election campaigns. *Electoral Studies*. 2018. Vol. 54. P. 237–239. URL: <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2018.04.005>
15. Blais A., Hortala-Vallve R. Conformity and Individuals' Response to Information About Aggregate Turnout. *Political Behavior*. 2020. URL: <https://doi.org/10.1007/s11109-020-09595-5>.
16. Bolden R. et al. Exploring Leadership: Individual, Organizational and Societal Perspectives. *Human Resource Management International Digest*. 2012. Vol. 20, no. 7. URL: <https://doi.org/10.1108/hrmid.2012.04420gaa.013>
17. Boulianne S., Koc-Michalska K. The Role of Personality in Political Talk and Like-Minded Discussion. *The International Journal of Press/Politics*. 2021. P. 194016122199409. URL: <https://doi.org/10.1177/1940161221994096>.

- 18.Brandstätter H., Opp K.-D. Personality Traits («Big Five») and the Propensity to Political Protest: Alternative Models. *Political Psychology*. 2013. Vol. 35, no. 4. P. 515–537. URL: <https://doi.org/10.1111/pops.12043>.
- 19.Breevaart K., de Vries R. E. Supervisor's HEXACO personality traits and subordinate perceptions of abusive supervision. *The Leadership Quarterly*. 2017. Vol. 28, no. 5. P. 691–700. URL: <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2017.02.001>
- 20.Brick C., Lewis G. J. Unearthing the «Green»Personality. *Environment and Behavior*. 2014. Vol. 48, no. 5. P. 635–658. URL: <https://doi.org/10.1177/0013916514554695> .
- 21.Brunet L. et al. L'incidence du leadership destructeur sur les attitudes et les comportements au travail. *Humain et Organisation*. 2015. Vol. 1, no. 1. p. 25-29. URL: <https://doi.org/10.7202/1096034ar>
- 22.Caprara G. V., Vecchione M. Personality and Politics in Contemporary Democracies. *Personalizing Politics and Realizing Democracy*. 2017. P. 1–28. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199982868.003.0001>
- 23.Caprara G. V., Vecchione M. *Personality Approaches to Political Behavior*. Oxford University Press, 2013. pp. 23–58. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199760107.013.0002>
- 24.Caprara G. V., Vecchione M. *Personality in Politics. Personalizing Politics and Realizing Democracy*. 2017. P. 29–72. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199982868.003.0002>
- 25.Caprara G. V., Vecchione M., Schwartz S. H. Why People Do Not Vote. *European Psychologist*. 2012. Vol. 17, no. 4. P. 266–278. URL: <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000099>.
- 26.Carnes N., Lupu N. Do Voters Dislike Working-Class Candidates? Voter Biases and the Descriptive Underrepresentation of the Working Class. *American Political Science Review*. 2016. Vol. 110, no. 4. P. 832–844. URL: <https://doi.org/10.1017/s0003055416000551>.

27. Charaudeau P. Le charisme comme condition du leadership politique. *Revue française des sciences de l'information et de la communication*. 2015. No. 7. URL: <https://doi.org/10.4000/rfsic.1597>
28. Chen P., Pruyers S., Blais J. The Dark Side of Politics: Participation and the Dark Triad. *Political Studies*. 2020. P. 003232172091156. URL: <https://doi.org/10.1177/0032321720911566>.
29. Choma B. L., Hanoch Y. Cognitive ability and authoritarianism: Understanding support for Trump and Clinton. *Personality and Individual Differences*. 2017. Vol. 106. P. 287–291. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.10.054>.
30. Cooper C. L., Flint-Taylor J., Pearn M. *Building Resilience for Success*. London : Palgrave Macmillan UK, 2013. URL: <https://doi.org/10.1057/9781137367839>.
31. Cotterill B. F. The Big Five and Political Orientations. *Personality Psychology, Ideology, and Voting Behavior: Beyond the Ballot*. Cham, 2023. P. 73–77. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-39642-7_8.
32. Cramme O. In Search of Leadership. *The Delphic Oracle on Europe*. 2011. P.30–49. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780199593842.003.0003>.
33. Curtis K. A., Nielsen J. H. Predispositions Matter...But How? Ideology as a Mediator of Personality's Effects on EU Support in Five Countries. *Political Psychology*. 2018. Vol. 39, no. 6. P. 1251–1270. URL: <https://doi.org/10.1111/pops.12546>.
34. de Vries R. E., van Prooijen J.-W. Voters rating politicians' personality: Evaluative biases and assumed similarity on honesty-humility and openness to experience. *Personality and Individual Differences*. 2019. Vol. 144. P. 100–104. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.03.001>
35. Deluga R. J. Relationship among American presidential charismatic leadership, narcissism, and rated performance. *The Leadership Quarterly*. 1997. Vol. 8, no. 1. P. 49–65. URL: [https://doi.org/10.1016/s1048-9843\(97\)90030-8](https://doi.org/10.1016/s1048-9843(97)90030-8)

36. Deshwal V., Ashraf Ali M. A Systematic Review of Various Leadership Theories. *Shanlax International Journal of Commerce*. 2020. Vol. 8, no. 1. P. 38–43. URL: <https://doi.org/10.34293/commerce.v8i1.916>
37. Dietrich B. J. et al. Personality and Legislative Politics: The Big Five Trait Dimensions Among U.S. State Legislators. *Political Psychology*. 2012. Vol. 33, no. 2. P. 195–210. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2012.00870.x> .
38. Dinesen B. et al. Personalized Telehealth in the Future: A Global Research Agenda. *Journal of Medical Internet Research*. 2016. Vol. 18, no. 3. P. 53. URL: <https://doi.org/10.2196/jmir.5257>.
39. Duckitt J., Sibley C. G. A Dual-Process Motivational Model of Ideology, Politics, and Prejudice. *Psychological Inquiry*. 2009. Vol. 20, no. 2-3. P. 98–109. URL: <https://doi.org/10.1080/10478400903028540>.
40. Dynes A. M., Hassell H. J. G., Miles M. R. The Personality of the Politically Ambitious. *Political Behavior*. 2018. Vol. 41, no. 2. P. 309–336. URL: <https://doi.org/10.1007/s11109-018-9452-x> .
41. Federico C. M., Aguilera R. The Distinct Pattern of Relationships Between the Big Five and Racial Resentment Among White Americans. *Social Psychological and Personality Science*. 2018. Vol. 10, no. 2. P. 274–284. URL: <https://doi.org/10.1177/1948550617752063>.
42. Fowler J. H., Kam C. D. Patience as a Political Virtue: Delayed Gratification and Turnout. *Political Behavior*. 2006. Vol. 28, no. 2. P. 113–128. URL: <https://doi.org/10.1007/s11109-006-9004-7> (date of access: 21.12.2023).
43. Freud S. *Massenpsychologie und Ich-Analyse*. Wien : Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1921. 140 p.
44. Fuller L. J. P. Foundational Leadership Theory: The Inward and Outward Approach to Examine Ethical Decision-Making. *Open Journal of Leadership*. 2021. Vol. 10, no. 02. P. 79–94. URL: <https://doi.org/10.4236/ojl.2021.102006>.
45. Furnham A. Personality, Emotional and Self-Assessed Intelligence and Right Wing Authoritarianism. *Psychology*. 2015. Vol. 06, no. 16. P. 2113–2118. URL:

- <https://doi.org/10.4236/psych.2015.616207>.
46. Furnham A., Cheng H. Personality Traits and Socio-Demographic Variables as Predictors of Political Interest and Voting Behavior in a British Cohort. *Journal of Individual Differences*. 2019. Vol. 40, no. 2. P. 118–125. URL: <https://doi.org/10.1027/1614-0001/a000283>.
47. Gallego A., Oberski D. Personality and Political Participation: The Mediation Hypothesis. *Political Behavior*. 2011. Vol. 34, no. 3. P. 425–451. URL: <https://doi.org/10.1007/s11109-011-9168-7>.
48. Gallego A., Pardos-Prado S. The Big Five Personality Traits and Attitudes towards Immigrants. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2013. Vol. 40, no. 1. P. 79–99. URL: <https://doi.org/10.1080/1369183x.2013.826131>.
49. Geier J. G. A Trait Approach to the Study of Leadership in Small Groups. *Journal of Communication*. 1967. Vol. 17, no. 4. P. 316–323. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1967.tb01189.x>.
50. Gerber A.S. et al. Personality and Political Attitudes: Relationships across Issue Domains and Political Contexts. *American Political Science Review*. 2010. Vol. 104, no. 1. P. 111–133. URL: <https://doi.org/10.1017/s000305541000003>.
51. Gerber A.S. The Big Five Personality Traits in the Political Arena. *Annual Review of Political Science*. 2011. Vol. 14, no. 1. P. 265–287. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-051010-111659>.
52. Gibbon E., Douglas H. E. Personality and the pro-environmental individual: Unpacking the interplay between attitudes, behaviour and climate change denial. *Personality and Individual Differences*. 2021. Vol. 181. P. 111031. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.111031>.
53. Gift T., Lastra-Anadón C. X. How voters assess elite-educated politicians: A survey experiment. *Electoral Studies*. 2018. Vol. 56. P. 136–149. URL: <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2018.09.004> (date of access: 28.10.2023).

54. Gravelle T. B. Party Identification, Contact, Contexts, and Public Attitudes toward Illegal Immigration. *Public Opinion Quarterly*. 2016. Vol. 80, no. 1. P. 1–25. URL: <https://doi.org/10.1093/poq/nfv054>.
55. Gravelle T. B., Reifler J., Scotto T. J. Personality traits and foreign policy attitudes: A cross-national exploratory study. *Personality and Individual Differences*. 2020. Vol. 153. P. 109607. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.109607>.
56. Greenberg J., Jonas E. Psychological motives and political orientation—The left, the right, and the rigid: Comment on Jost et al. *Psychological Bulletin*. 2003. Vol. 129, no. 3. P. 376–382. URL: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.129.3.376>.
57. Greene S. Understanding Party Identification: A Social Identity Approach. *Political Psychology*. 1999. Vol. 20, no. 2. P. 393–403. URL: <https://doi.org/10.1111/0162-895x.00150>.
58. Guess A. M., Lyons B. A. Misinformation, Disinformation, and Online Propaganda. *Social Media and Democracy*. 2020. P. 10–33. URL: <https://doi.org/10.1017/9781108890960.003>.
59. Guntermann E. Beyond party identification. *Research Handbook on Political Partisanship*. 2020. P. 335–348. URL: <https://doi.org/10.4337/9781788111997.00033>.
60. Hainmueller J., Hopkins D. J., Yamamoto T. Causal Inference in Conjoint Analysis: Understanding Multidimensional Choices Via Stated Preference Experiments. *SSRN Electronic Journal*. 2013. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2231687>.
61. Haley P. Rudolph Sohm on Charisma. *The Journal of Religion*. 1980. Vol. 60, no. 2. P. 185–197. URL: <https://doi.org/10.1086/486776>.
62. Hanania R. The personalities of politicians: A big five survey of American legislators. *Personality and Individual Differences*. 2017. Vol. 108. P. 164–167. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.12.020>.
63. Hanretty C., Lauderdale B. E., Vivyan N. A Choice-Based Measure of Issue Importance in the Electorate. *American Journal of Political Science*. 2020. Vol. 64, no. 3. P. 519–535. URL: <https://doi.org/10.1111/ajps.12470>.

64. Haslam S. A., Reicher S. D., Platow M. J. *The New Psychology of Leadership*. Routledge, 2020. 288 p. URL: <https://doi.org/10.4324/9781351108232>.
65. Helms, L., & Van Esch, F. . Turning structural weakness into personal strength: Angela Merkel and the politics of leadership capital in Germany. In M. Bennis, P. 't Hart, & B. Worthy (Eds.), *The leadership capital index: A new perspective on political leadership*. 2017. pp. 27–44.
66. Hibbing M. V., Ritchie M., Anderson M. R. *Personality and Political Discussion*. *Political Behavior*. 2010. Vol. 33, no. 4. P. 601–624. URL: <https://doi.org/10.1007/s11109-010-9147-4>.
67. Hilbig B. E. et al. Tracing the Path from Personality – via Cooperativeness – to Conservation. *European Journal of Personality*. 2013. Vol. 27, no. 4. P. 319–327. URL: <https://doi.org/10.1002/per.1856>.
68. Ho K. et al. Social Dominance Orientation. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2012. Vol. 38, no. 5. P. 583–606. URL: <https://doi.org/10.1177/0146167211432765>.
69. Hogan R., Hogan J. Assessing Leadership: A View from the Dark Side. *International Journal of Selection and Assessment*. 2001. Vol. 9, no. 1&2. P. 40–51. URL: <https://doi.org/10.1111/1468-2389.00162/>.
70. Horiuchi Y., Smith D. M., Yamamoto T. Measuring Voters' Multidimensional Policy Preferences with Conjoint Analysis: Application to Japan's 2014 Election. *Political Analysis*. 2018. Vol. 26, no. 2. P. 190–209. URL: <https://doi.org/10.1017/pan.2018.2>.
71. Ivanov I. Analysis of the phanistic composition of Ukraine. Modern research in world science. Proceedings of the 12th International scientific and practical conference. SPC «Sci-conf.com.ua». Lviv, Ukraine. 2023. Pp. 21-27.
72. Johnston A., Regan A. Introduction: Is the European Union Capable of Integrating Diverse Models of Capitalism?. *New Political Economy*. 2017. Vol. 23, no. 2. P. 145–159. URL: <https://doi.org/10.1080/13563467.2017.1370442>.
73. Lasswell H. D. *Power and personality*. New York : Norton, 1948. 262 p.

74. Lee K., Ashton M. C. Sex differences in HEXACO personality characteristics across countries and ethnicities. *Journal of Personality*. 2020. Vol. 88, no. 6. P. 1075–1090. URL: <https://doi.org/10.1111/jopy.12551>.
75. Lilienfeld S. O. et al. Fearless dominance and the U.S. presidency: Implications of psychopathic personality traits for successful and unsuccessful political leadership. / *Journal of Personality and Social Psychology*. 2012. Vol. 103, no. 3. P. 489–505. URL: <https://doi.org/10.1037/a0029392>.
76. Lowman R. L. The five-factor model of personality. *Career assessment: Integrating interests, abilities, and personality*. Washington, 2022. P. 279–310. URL: <https://doi.org/10.1037/0000254-015>.
77. Matthijs M., Blyth M. *The Future of the Euro*. Oxford University Press, 2015. 339 p. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190233235.001.0001>.
78. Matthijs M., Blyth M. Why Only Germany Can Fix the Euro. *Foreign Affairs*. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/germany/2011-11-17/why-only-germany-can-fix-euro>.
79. Mendras H., Bourricaud F., Bourricaud F. Esquisse d'une théorie de l'autorité. *Revue Française de Sociologie*. 1962. Vol. 3, no. 2. P. 207. URL: <https://doi.org/10.2307/3319392>.
80. Mondak J. J. *Personality and Politics. Personality and the Foundations of Political Behavior*. Cambridge, 2010. P. 229. URL: <https://doi.org/10.1017/cbo9780511761515.002>.
81. Mondak J. J., Halperin K. D. A Framework for the Study of Personality and Political Behaviour. *British Journal of Political Science*. 2008. Vol. 38, no. 2. P. 335–362. URL: <https://doi.org/10.1017/s0007123408000173>.
82. Nai A. Disagreeable narcissists, extroverted psychopaths, and elections: a new dataset to measure the personality of candidates worldwide. *European Political Science*. 2018. Vol. 18, no. 2. P. 309–334. URL: <https://doi.org/10.1057/s41304-018-0187-2>.

83. Nørgaard A. S., Klemmensen R. The personalities of Danish MPs: Trait- and aspect-level differences. *Journal of Personality*. 2018. Vol. 87, no. 2. P. 267–275. URL: <https://doi.org/10.1111/jopy.12388>.
84. Obschonka M., Moeller J., Goethner M. Entrepreneurial Passion and Personality: The Case of Academic Entrepreneurship. *Frontiers in Psychology*. 2019. Vol. 9. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02697>).
85. Ofosu-Anim D. O., Back S.-H. Towards a Conceptual Framework for Political Leadership Theory and Practice: A Thematic Analysis of the Literature. *Open Journal of Leadership*. 2021. Vol. 10, no. 03. P. 193–213. URL: <https://doi.org/10.4236/ojl.2021.103013>.
86. Olsen J. Leadership in Grand Coalitions: Comparing Angela Merkel and Kurt Georg Kiesinger. *German Politics*. 2011. Vol. 20, no. 3. P. 342–359. URL: <https://doi.org/10.1080/09644008.2011.606564>.
87. Owens B. P., Wallace A. S., Waldman D. A. Leader narcissism and follower outcomes: The counterbalancing effect of leader humility. *Journal of Applied Psychology*. 2015. Vol. 100, no. 4. P. 1203–1213. URL: <https://doi.org/10.1037/a0038698>.
88. Parks-Leduc L., Feldman G., Bardi A. Personality Traits and Personal Values. *Personality and Social Psychology Review*. 2014. Vol. 19, no. 1. P. 3–29. URL: <https://doi.org/10.1177/1088868314538548>.
89. Parsons T.. *The Social System* (2nd ed.). Routledge, 1991. 636 p.
90. Pavalache-Ilie M., Cazan A.-M. Personality correlates of pro-environmental attitudes. *International Journal of Environmental Health Research*. 2018. Vol. 28, no. 1. P. 71–78. URL: <https://doi.org/10.1080/09603123.2018.1429576>.
91. Pedersen H. H., Rahat G. Introduction: Political personalization and personalized politics within and beyond the behavioural arena. *Party Politics*. 2019. P. 135406881985571. URL: <https://doi.org/10.1177/1354068819855712>

92. Pratto F. et al. Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes.. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1994. Vol. 67, no. 4. P. 741–763. URL: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.4.741> .
93. Rakner L., Menocal, A. R., & Fritz, V. *Democratisation's Third Wave and the Challenges of Democratic Deepening: Assessing International Democracy Assistance and Lessons Learned*. ODI Working and Discussion Papers, London, UK: Overseas Development Institute (ODI). 2007. P 62.
94. Ramey A. J., Klingler J. D., Hollibaugh G. E. Elite Personality Using Speech. *Political Science Research and Methods*. 2016. Vol. 7, no. 1. P. 163–184. URL: <https://doi.org/10.1017/psrm.2016.12>.
95. Rice M. G., Rempel M. L., Mondak J. J. Personality on the Hill: Expert Evaluations of U.S. Senators' Psychological Traits. *Political Research Quarterly*. 2020. p. 674–687. URL: <https://doi.org/10.1177/1065912920928587>.
96. Richard É. Recherche exploratoire sur le leadership d'équipes et son utilisation en entreprise: mémoire. 2006 p. 20-33. URL: <http://www.archipel.uqam.ca/3498/1/M9721.pdf>.
97. Robert J. Holton and Bryan S. Turner, *Max Weber on Economy and Society*, New York, Routledge, 2011, 224p.
98. Roccas S. et al. Integrating Content and Structure Aspects of the Self: Traits, Values, and Self-Improvement. *Journal of Personality*. 2013. Vol. 82, no. 2. P. 144–157. URL: <https://doi.org/10.1111/jopy.12041>.
99. Roets A., Van Hiel A. The ideal politician: Impact of voters' ideology. *Personality and Individual Differences*. 2009. Vol. 46, no. 1. P. 60–65. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2008.09.006>.
100. Rubenzer S. J., Faschingbauer T. R., Ones D. S. Assessing the U.S. Presidents Using the Revised NEO Personality Inventory. *Assessment*. 2000. Vol. 7, no. 4. P. 403–419. URL: <https://doi.org/10.1177/107319110000700408>.

101. Sankar Y. Character Not Charisma is the Critical Measure of Leadership Excellence. *Journal of Leadership & Organizational Studies*. 2003. Vol. 9, no. 4. P. 45–55. URL: <https://doi.org/10.1177/107179190300900404>.
102. Schoen H., Schumann S. Personality Traits, Partisan Attitudes, and Voting Behavior. Evidence from Germany. *Political Psychology*. 2007. Vol. 28, no. 4. P. 471–498. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2007.00582.x>.
103. Schumacher G., Zettler I. House of Cards or West Wing? Self-reported HEXACO Traits of Danish Politicians. *Personality and Individual Differences*. 2019. Vol. 141. P. 173–181. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.12.028>.
104. Schwartz S. H. Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. *Advances in Experimental Social Psychology*. 1992. P. 1–65. URL: [https://doi.org/10.1016/s0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/s0065-2601(08)60281-6).
105. Schwartz S.H. et al. Refining the theory of basic individual values. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2012. Vol. 103, no. 4. P. 663–688. URL: <https://doi.org/10.1037/a0029393>.
106. Schwarz S., Coppock A. What Have We Learned About Gender From Candidate Choice Experiments? A Meta-analysis of 67 Factorial Survey Experiments. *The Journal of Politics*. 2021. URL: <https://doi.org/10.1086/716290>.
107. Scott C., Medeiros M. Personality and political careers: What personality types are likely to run for office and get elected?. *Personality and Individual Differences*. 2020. Vol. 152. P. 109600. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.109600>.
108. Sekiguchi T., Huber V. L. The use of person–organization fit and person–job fit information in making selection decisions. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. 2011. Vol. 116, no. 2. P. 203–216. URL: <https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2011.04.001>.
109. Shelley A. Kirkpatrick, Edwin A. Locke. «Leadership: Do Traits Matter?» *The Executive*, vol. 5, no. 2, 1991, pp. 48–60. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/4165007>.

110. Shu D. The leader: Five leader types - The Personality Approach Leader Classification. Paris : Editions L'Harmattan, 2013. 218 p.
111. Smith A., C. Sorbets. Le leadership politique et le territoire. Presses universitaires de Rennes, 2003. P. 296 URL: <https://doi.org/10.4000/books.pur.24860>.
112. Steffens N. K. et al. Leadership as social identity management: Introducing the Identity Leadership Inventory (ILI) to assess and validate a four-dimensional model / N. K. Steffens et al. The Leadership Quarterly. 2014. Vol. 25, no. 5. P. 1001–1024. URL: <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2014.05.002>.
113. Thorisdottir H., Jost J. T., Kay A. C. On the Social and Psychological Bases of Ideology and System Justification. Social and Psychological Bases of Ideology and System Justification. 2009. P. 3–24. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195320916.003.001>.
114. Tilly C., Tuchman B. W. The March of Folly: From Troy to Vietnam. The American Historical Review. 1985. Vol. 90, no. 2. P. 386. URL: <https://doi.org/10.2307/1852671>.
115. Tyrell H. Max Weber, Wirtschaft und Gesellschaft. Soziologie. Unvollendet 1918–1920, hrsg. v. Knut Borchardt, Edith Hanke u. Wolfgang Schluchter. Max Weber Gesamtausgabe I/23. Tübingen: Mohr Siebeck S.,Soziologische Revue. 2015. Vol. 38, no. 2. 2013. p. 845. URL: <https://doi.org/10.1515/srsr-2015-0042> .
116. Van Esch F. A. W. J. Exploring the Keynesian–Ordoliberal Divide. Flexibility and Convergence in French and German Leaders’ Economic Ideas During the Euro-Crisis. Journal of Contemporary European Studies. 2014. Vol. 22, no. 3. P. 288–302. URL: <https://doi.org/10.1080/14782804.2014.937679>.
117. Van Esch F. A. W. J. The paradoxes of legitimate EU leadership. An analysis of the multi-level leadership of Angela Merkel and Alexis Tsipras during the euro crisis. Journal of European Integration. 2017. Vol. 39, no. 2. P. 223–237. URL: <https://doi.org/10.1080/07036337.2016.1277716>.

118. Van Quaquebeke, Niels; VOGT, Catharina. Leadership Behaviour: Revisiting the Ohio State Studies. *Organisational Psychology: Revisiting the Classic Studies*, 2022, p. 163.
119. Vasilopoulos P. et al. Fear, Anger, and Voting for the Far Right: Evidence From the November 13, 2015 Paris Terror Attacks. *Political Psychology*. 2018. Vol. 40, no. 4. P. 679–704. URL: <https://doi.org/10.1111/pops.12513>.
120. Vaughan-Johnston T.I., Guyer J.J., & Fabrigar L.R. . *Persuasion and Social Change*. Routledge. 2022. <https://doi.org/10.4324/9780367198459-REPRW116-1>.
121. Vecchione M. et al. Personality correlates of party preference: The Big Five in five big European countries. *Personality and Individual Differences*. 2011. Vol. 51, no. 6. P. 737–742. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.06.015>.
122. Visser B. A., Book A. S., Volk A. A. Is Hillary dishonest and Donald narcissistic? A HEXACO analysis of the presidential candidates' public personas. *Personality and Individual Differences*. 2017. Vol. 106. P. 281–286. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.10.053>.
123. Wang C.-H. Personality traits, political attitudes and vote choice: Evidence from the United States. *Electoral Studies*. 2016. Vol. 44. P. 26–34. URL: <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2016.07.004>.
124. Weinberg A. The psychology of politicians. *The Psychology of Politicians*. Cambridge. P. 1–18. URL: <https://doi.org/10.1017/cbo9781139026482.001>.
125. Weingast B. R. The Economic Role of Political Institutions: Market-Preserving Federalism and Economic Development. *Journal of Law, Economics, & Organization*, 11. 1995. P 1-31.
126. Weinschenk A. C., Dawes C. T. Genes, Personality Traits, and the Sense of Civic Duty. *American Politics Research*. 2017. Vol. 46, no. 1. P. 47–76. URL: <https://doi.org/10.1177/1532673x17710760>.
127. Weinschenk A. C., Panagopoulos C. Personality, Negativity, and Political Participation. *Journal of Social and Political Psychology*. 2014. Vol. 2, no. 1. P. 164–182. URL: <https://doi.org/10.5964/jspp.v2i1.280>.

128. Wilson M. S., Sibley C. G. Social Dominance Orientation and Right-Wing Authoritarianism: Additive and Interactive Effects on Political Conservatism. *Political Psychology*. 2012. Vol. 34, no. 2. P. 277–284. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2012.00929.x>.
129. Wright J. D., Tomlinson M. F. Personality profiles of Hillary Clinton and Donald Trump: Fooled by your own politics. *Personality and Individual Differences*. 2018. Vol. 128. P. 21–24. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.02.019>.
130. Yukl G. *Leadership in Organizations*. Pearson Higher Education & Professional Group, 2012. 1413 p.
131. Балл Г. О., Заливков В. Л., Копилов С. О. Становлення ідентичності фахівця. нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ. 2014. 260 с.
132. Макс Вебер. *Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика*. Київ. 1998. 534 с.
133. Філіпов В., Ворощук О. Особливості формування інституту лідерства в умовах трансформаційних процесів сучасного суспільства. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. С. 142–150. URL: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-74-4-142-150>.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ХАРИЗМИ У ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМАХ З ДИФЕРЕНЦІЙНИМИ РЕЖИМАМИ

2.1. Різноманітність політичних систем та режимів: узагальнення та класифікація.

Сучасні політичні системи розподіляються на основні категорії, які відображають основні організаційні форми публічної влади: демократичні, авторитарні та тоталітарні режими. Кожна з цих категорій включає різні політичні режими, які визначають спосіб функціонування держави, відповідно до їх конституцій, методів голосування, ролі різних інституцій та взаємин між різними гілками влади, такими як законодавча, виконавча та судова. Політична система представляє собою ширшу категорію, що узагальнює елементи ідеологічного чи соціально-економічного порядку. Вона включає різні типи режимів, такі як парламентський або президентський в рамках демократичної системи [10]. З іншого боку, політичний режим є більш конкретним поняттям, що описує сукупність правил та практик, якими люди керуються в певній країні. Визначається форма правління держави в певний період часу та підкреслює інституційний порядок повноважень. Однак для комплексного аналізу політичного життя держави варто враховувати інші елементи, що пояснює використання терміну «політична система» деякими дослідниками [27].

Політична система є ширшим поняттям, оскільки вона охоплює реалізацію влади. Вона враховує не лише правила передачі повноважень та здійснення влади, але й взаємозв'язок між інституційними, політичними та соціальними аспектами. Політична система є комплексом ідеологічних, інституційних та соціологічних елементів, які формують уряд країни протягом

певного періоду. Це охоплює принцип легітимності, роль інститутів та функції держави.

Для аналізу політичного життя держави важливо розглядати три типи елементів: органи, що створені для встановлення та здійснення влади, взаємозв'язки між цими органами, а також практичні аспекти та політичне життя через аналіз організованих політичних сил, політичних традицій та ідеології, що впливає на режим

При аналізі форм влади зазвичай звертаються до поняття політичної системи. Існує ряд критеріїв, які можуть бути використані, зокрема: кількість політичних партій: системи можуть бути однопартійними, двопартійними або багатопартійними, в залежності від кількості домінуючих партій і рівня політичної конкуренції [47, с. 145]; модальності участі народу у владі: різні системи можуть мати різні форми участі громадян у політичному процесі, такі як пряма демократія (залучення громадян до прийняття рішень безпосередньо), представницька демократія (вибори представників громадян для прийняття рішень) та інші; ідеологія: політичні системи можуть мати певну ідеологічну спрямованість, наприклад, демократичну або іншу ідеологію, що визначає цінності, принципи та цілі системи. Відносини між політичними силами: це охоплює співвідношення і взаємодію різних політичних сил, таких як партії, групи інтересів, уряд і опозиція, а також ступінь консенсусу або конфліктів між ними. Ці критерії допомагають аналізувати та порівнювати політичні системи та їхні форми влади [27, с. 193].

Платон і Аристотель використовували класифікацію та встановлювали пріоритети режимів, розрізняючи між хорошими і поганими (чистими і зіпсованими) формами. У стародавній Греції Аристотель запропонував емпіричну класифікацію різних конституцій для оцінки їх з морального погляду. У своїй праці «Політика» (340 р. до н.е.) він розробив типологію, що базується на двох критеріях:

- емпіричний критерій кількості правителів, покликаних здійснювати владу;
- оціночне судження щодо доброго уряду.

Це оціночне судження дає змогу виділити дві категорії конституції:

- нормальні конституції: їхньою метою є справедливість, що відповідає загальному інтересу, за визначенням Аристотеля;
- девіантні конституції: вони служать лише особистим інтересам тих, хто керує.[24, с. 405]

Таблиця 2.1

	<i>Один правитель</i>	<i>Кілька</i>	<i>Багато</i>
<i>Позитивний уряд</i>	Монархія	Аристократизм	Республіка
<i>Негативний уряд</i>	Тиранія	Олігархія	Демократія

Незалежно від кількості осіб, що перебувають у владі, головним критерієм для визначення якості уряду є спрямованість правителів на загальні інтереси. У монархії, наприклад, правління короля може бути вважатися позитивним, якщо він діє на користь загального блага тих, ким він керує. Однак, якщо цей монарх ставить власні вигоди вище, його режим перетворюється на тиранію. Аристократія, у свою чергу, розглядається в етимологічному сенсі як «правління найкращих» – найкращих осіб, наділених природою [50, с. 23]. Але коли ці найкращі, що є малочисельними, використовують владу виключно на користь своєї групи, то це перетворюється на олігархію. Щодо республіки, то вона ґрунтується на уряді великої кількості осіб на користь загальних інтересів. Проте, якщо ця велика кількість використовує уряд проти меншин, то він стає неправедним урядом.

Згідно з Аристотелем, ключовим відрізненням між олігархією та демократією є соціально-економічний критерій. Основне протиріччя полягає

у відношенні між багатими (часто невеликою групою) і бідними (численною більшістю). Коли бідні (маси) використовують свою владу власною користю і проти багатих, спільне благо вже не є цільовим принципом [48, с. 64].

Справді, з часом класифікація Аристотеля стала менш актуальною, оскільки сучасні уряди мають високий рівень інституціоналізації. Монархія більше не передбачає повну владу однієї особи, а республіка вже не є владою багатьох. З'явлення представницьких режимів привело до зміни критеріїв оцінки політичних систем. Як зазначає Філіп Бро у своїй праці «Політична соціологія» «ефективна влада завжди здійснюється «декількома». Це свідчить про те, що уряди сучасності базуються на розподілі владних повноважень між різними інституціями та акторами [2, с. 104.].

Шарль-Луї Монтеск'є також проводив класифікацію політичних режимів в залежності від кількості правителів, відзначаючи схожість з Аристотелем. У своєму трактаті «Дух законів» він ідентифікував три основних типи управління: республіканське, монархічне і деспотичне. Його цікавило вдосконалення французької монархічної системи, і виокремлені типи відображали його конкретні погляди щодо реформ. Ш.-Л. Монтеск'є віддавав перевагу ієрархічному управлінню, яке враховувало привілеї та повноваження різних соціальних класів, аналогічно британській монархії того часу [25].

Основний внесок Шарль-Луї Монтеск'є визначався його розумінням взаємозв'язку між конституційною формою управління і пристрастями, які слід належним чином стимулювати у громадян. Він висловлював переконання, що республіці необхідна пристрасть до чесноти, тоді як монархія повинна базуватися на шанобливості. У деспотичному уряді використовується страх для збереження влади. Ш.-Л. Монтеск'є підкреслював, що встановлення республіканської форми управління може бути неефективним, якщо серед громадян відсутні чеснота і відповідна пристрасть до неї. Це свідчить про те, що успіх республіки залежить від моральних якостей громадян.

Республіканський уряд реалізується двома основними шляхами:

1) демократія: Суверенна влада в цьому варіанті належить усьому народові, який здійснює свою владу як єдина політична та суспільна одиниця. Цей підхід може служити як приклад античних міст-держав Греції, де рішення приймалися за участю всього громадянського співтовариства;

2) аристократія: У цьому випадку суверенна влада належить високоранговій верстві чи знаті. Такий підхід ілюструється прикладами республік, які надавали перевагу управлінню знаті, наприклад, Венеції чи Генуї.

Ці два способи представляють різні форми республіканського уряду, де влада може бути розподілена між громадянами як в цілому, так і в основному серед представників верхівкової частини суспільства.

Ш.-Л. Монтеск'є розглядає монархію як форму управління, де влада здійснюється відповідно до фіксованих і закріплених законів. Воля монарха вважається єдиним законним джерелом влади, проте його правління обмежується впливом дворянства, оскільки відсутність такого обмеження може призвести до перетворення режиму у деспотичний. Основним принципом монархії, за Монтеск'є, є честь, яка визначає і утримує соціальні розрізнення в суспільстві.

Відповідно до Шарля-Луї де Монтеск'є, деспотизм характеризується свавільною владою, де основними принципами є страх і безумовне покорення. Він розглядає деспотизм як форму влади, де правитель не зазнає обмежень і контролю, абсолютно самовладний. Османська імперія є прикладом такого безроздільного деспотизму в його розумінні.

Призначення Ш.-Л. Монтеск'є полягало в захисті принципів поміркованого правління, хоча його типологія була більше заснована на цінностях, ніж на об'єктивному науковому підґрунті. Ця теоретична конструкція глибоко переплетена з його політичними реформаторськими зусиллями, спрямованими на практичне використання цих ідей [28, с. 10–13].

У своєму творі «Суспільний договір» Жан-Жак Руссо також відрізняє три форми правління, що відповідають кількості правителів: демократія (партисипуюча всю народну масу), аристократія (залучаюча меншість) і монархія (яка залучає лише одного правителя). Подібно до Аристотеля, Ж.-Ж. Руссо вважає, що відповідність цих форм правління може залежати від конкретних обставин і випадків. Однак Ж.-Ж. Руссо додає до цього додатковий критерій – розмір і багатство країни. Таким чином, за його думкою, демократія може бути ефективною лише для невеликих і бідних держав, аристократія – для середніх за розміром і багатих держав, монархія – для великих і економічно заможних держав [26].

У своєму творі Ж.-Ж. Руссо розглядає проблему виродження урядів, узявши початкові мотиви від Аристотеля. Однак він надає альтернативне пояснення цьому явищу. Ж.-Ж. Руссо стверджує, що існує вада, що характеризує політичне тіло, і вона спонукає правителів постійно діяти проти колективного інтересу, відхиляючись від загальної волі. Він порівнює цей процес у політичному тілі з процесом старіння людського організму. Це допомагає Руссо пояснити, чому деякі уряди з часом стають віддаленими від ідеалу загального блага та здатними діяти у своїх власних інтересах [34].

Таблиця 2.2

Початкова форма	Демократія	Аристократизм	Роялті(монархізм)
Остаточна форма	Олхократія	Олігархія	Тиранія

У протоколів античності, починаючи від Аристотеля та прогресуючи до ідеологічних творів Жана-Жака Руссо, однією з ключових проблем стає ретельне вивчення мети, яку державні лідери переслідують у своєму управлінні. Основною точкою фокусу є розгляд загального чи приватного характеру цієї мети, що є важливим критерієм для аналізу політичної філософії періоду від Античності до епохи Просвітництва.

В дискурсі щодо функціонування політичних режимів сучасна проблематика акцентується на наявності відкритої та справедливої законної конкуренції в сфері державного управління, що визначає розрізнення між демократичною, авторитарною і тоталітарною системами.

У політичному лексиконі демократія розглядається як система управління, що включає ключовий аспект активної участі громадянства. Демократичні режими ґрунтуються на принципах народного суверенітету, свободи вираження думки та права громадян на участь у політичних процесах. Це політичне устроювання гарантує можливість вираження незгоди з політикою влади на місцевому рівні. Плюралістичні демократії визначаються системою управління, яка базується на вільній конкуренції серед кандидатів і політичних партій, спрямованої на забезпечення ефективного представництва інтересів народу.

На відміну від демократій, авторитарні режими характеризуються концентрацією влади в руках окремих осіб або груп, які монополізують контроль і прийняття рішень. Ці режими також відрізняються обмеженням свободи слова та активною забороною висловлювання громадянської незгоди чи опозиції в публічному просторі.

У ХХ столітті набули розвитку тоталітарні системи, що базувалися на беззастережній владі однієї партії, призначеної для повного придушення будь-яких форм опозиції. Цей політичний формат вимагав від громадян активного підтримання єдиної ідеології. Часто тоталітарна система підкорялася інтересам лідера чи конкретної організації. У цій системі всі засоби захисту громадян ставилися під питання на користь лідера, порушуючи принципи та права громадян на індивідуальну свободу та захист [с.115–119].

Політичні режими у сучасному контексті розглядається як результат взаємодії політичних сил в рамках інституційних рамок, визначених Конституцією або суспільним звичаєм. До цього додаються також інші

фактори: історичні, ідеологічні, культурні, які визначають природу політичних режимів.

Поняття політичного режиму є більш вузьким, ніж поняття держави, оскільки воно зосереджується на питанні здійснення влади (всіх її структур, а не тільки основ). Політичний режим базується на двох узагальнених елементах. По-перше на наборі правил щодо методів утримання та здійснення політичної влади, які ґрунтуються на різних типах політичних інститутів. Найчастіше ці правила визначаються в рамках Конституції (але також можливо і в інших правових текстах, зокрема в органічних законах і законах про вибори). До цих юридичних вимірів додаються політичні виміри, на яких наголошує політична наука. Дійсно, політичний режим поєднує (конституційну) правову систему та політичну систему, яка стосується всіх взаємодій між установами та політичними акторами.

Ключовим елементом у концепції політичного режиму є поняття розділу влади, що передбачає перехід від абсолютизму, коли усі повноваження концентруються в одних руках, до плюралізму, який визначається конституційними нормами. Принцип розподілу влади, який був сформульований Ш.-Л. Монтеск'є, базується на упередженні про тенденцію влади до зловживання наданими повноваженнями: «довготривалий досвід підтверджує, що кожна особа, обдарована владою, має схильність до її надмірного використання; це поводження залишається незмінним, поки не будуть встановлені відповідні обмеження» з метою того, щоб влада, відповідно до природного ходу подій, саморегулювалась та обмежувала свої владні повноваження [6].

Виділяючи чотири основні політичні режими на основі принципу розділу влади, можна відзначити наступне: парламентський режим, президентський режим (які відносяться до демократичних форм), диктаторський режим і конвенційний режим (також відомий як режим зборів, інколи позначається як авторитарний або тоталітарний). Перші два зазначених

режими зберігають відповідність принципу розподілу влади, що не можна сказати про останні два.

Парламентський режим: Характеризується тим, що виконавча влада формується і відповідає перед парламентом, а президентська функція розподіляється між головою держави і головою уряду.

Президентський режим: Визначається тим, що голова держави є обраним президентом, і він виконує владні функції, незалежні від парламенту.

Диктаторський режим: Характеризується концентрацією влади в руках однієї особи (диктатора) без ефективного розподілу влади та демократичних інститутів.

Конвенційний режим: Також відомий, як режим зборів або авторитарний, відрізняється відсутністю розподілу влади та обмеження прав і свобод громадян. Такі режими можуть бути тоталітарними, де держава контролює усі аспекти життя суспільства.

Якщо аналізувати принцип розподілу влади в контексті парламентської та президентської систем, можна стверджувати, що обидва ці політичні режими дійсно дотримують цього принципу. В парламентській системі основний акцент розміщується на ролі парламенту, при цьому наміром є обмеження впливу особи, що обіймає посаду глави держави (в монархічних формах – короля, в республіканських – президента). Це призводить до переважання законодавчої влади над виконавчою, що є характерним для парламентської системи, яка може бути спостережена, наприклад, у Великобританії та Німеччині.

Натомість президентський режим орієнтується на ролі глави держави та намагається надати виконавчій владі більше пріоритету порівняно з законодавчою. Цей підхід добре відображається в американській політичній системі.

Додатково слід враховувати, що практика розподілу влади може виявлятися як гнучкою, так і жорсткою. У гнучкій системі, де законодавча та

виконавча гілка влади мають різноманітні повноваження, вони тим не менше здійснюють взаємовплив одна на одну (через механізми контролю, вето, розпуску тощо). Натомість, в жорсткій системі кожна з гілок влади обмежена конкретними сферами компетенції і не здатна впливати на іншу гілку (як це було, наприклад, у Конституції Франції 1791 року) [45, с.148].

Однак, коли йдеться про диктаторський та конвенційний режими, слід підкреслити, що вони не відповідають принципу розподілу влади. Диктаторський режим представляє собою авторитарний політичний порядок, установлений та утримуваний шляхом застосування насильства, має винятковий і нелегітимний характер. Цей режим зазвичай народжується у періоди серйозних криз та спрямований на зупинку поточного політичного розвитку (консервативні диктатури) або прискорення його (революційні диктатури).

Щодо конвенційного режиму, то це політичний режим, в якому вибрані збори мають повну державну владу. Виконавчий апарат в цьому режимі функціонує для виконання багатьох завдань, які не може виконати обрана асамблея. Однак виконавчий апарат у цьому випадку позбавлений автономії, оскільки його призначає та може звільнити сама асамблея.

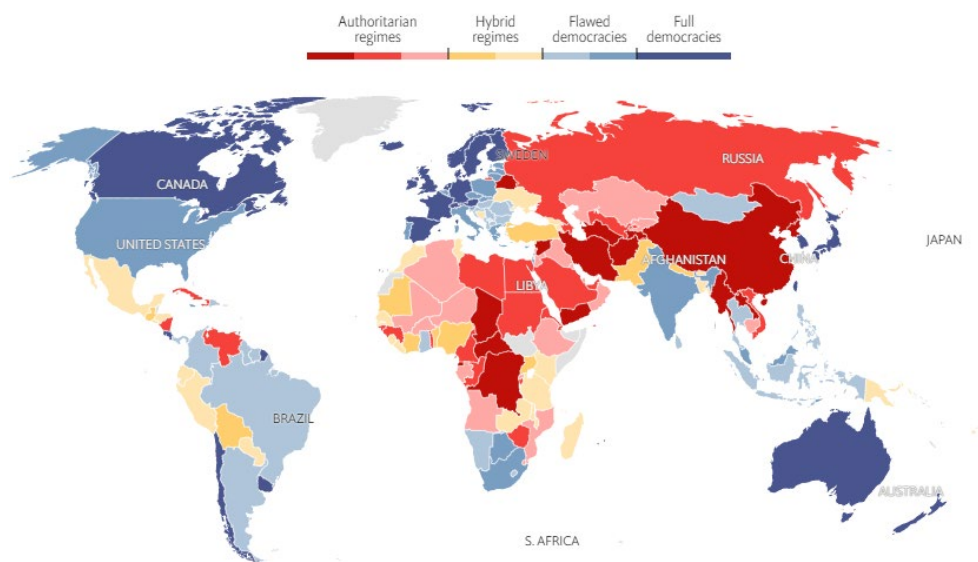
Таким чином, диктаторський та конвенційний режими справді відхиляються від принципу розділу влади.

2.2. Особливості функціонування харизми в демократичних системах.

Сьогодні більшість країн є демократичними. Проте деякі держави мають більш авторитарні політичні режими. Крім того, існують різні ступені демократії. Журнал «The Economist» збирає дані по всіх країнах з 2006 року, щоб розрахувати їхній індекс демократії. Дані аналізу світового політичного ландшафту, які надають «The Economist» вказують на те, що приблизно 45,3%

населення планети проживає в умовах демократії, водночас більше третини (36,9%) перебуває під авторитарним режимом (див. ілюстрацію 2.1) [41].

Ілюстрація 2.1

Карта індексу демократії, станом на 1 лютого 2023

Демократичні держави відрізняються існуванням множинності політичних партій, наданою громадянам свободою вибору, розподілом законодавчої, виконавчої та судової влади та іншими розвиненими формами соціальних інститутів [14].

У демократичних системах повага до особистості та її прав є центральною. Ця ідея має кілька наслідків: вона передбачає, рівність прав між індивідами, перш за все – певну кількість політичних свобод, необхідних для існування справжньої публічної дискусії, таких як свобода преси, свобода думок, свобода вираження поглядів, свобода думки, зібрань, нарешті, робить необхідним наявність правил, що організовують свободу індивідів і захищають їх від правителів. Узагальнюючи, демократії є державами, керованими верховенством права.

Демократія представляє собою політичний порядок, де громадяни здійснюють свій суверенітет, а влада поважає індивідуальні свободи. Апарати адміністрації та юстиції служать для забезпечення виконання правил і принципів, що є загальними для всіх. Отже, демократія володіє раціональною або юридичною легітимністю, відмінною від авторитарних режимів, які мають основу у харизматичній або традиційній легітимності.

Крім того, різні типи демократичних режимів можна класифікувати залежно від того, сприяють вони співпраці різних влад (громадські збори, парламентський режим) чи їх суворому розподілу влади (президентський режим). Деякі режими також мають змішаний характер – як парламентський, так і президентський.

Демократичні режими мають законодавчу владу, яка має парламент, виконавчу владу та судову владу. Однак, два основних типи режимів організують відносини між законодавчою та виконавчою владою по-різному.

Парламентські режими

У парадигмі парламентської системи визначено структурний баланс між органами виконавчої (уряд) та законодавчої (парламент) влади. Цей системний контекст передбачає можливість парламентського скидання уряду, водночас залишаючи йому право на розпуск парламенту. У парадигмі парламентської системи, такій, наприклад, як у Великій Британії, Нідерландах чи Бельгії, існує гнучкий механізм розподілу та взаємозалежності між виконавчою та законодавчою гілками влади [40].

У політичній системі уряд несе відповідальність перед законодавчою владою, якою є парламент, і водночас має право на розпуск, що може призвести до проведення нових виборів. Форма парламенту може бути однопалатною, де є лише одна палата, або двопалатною, що передбачає наявність двох палат. Обрання складу парламенту може відбуватися шляхом прямого або непрямого загального голосування громадян.

Виконавча влада є двоголовою: вона розділена між главою держави (який може бути монархом) і урядом. Тоді уряд несе відповідальність як перед парламентом, так і перед главою держави. Голова уряду призначається главою держави і походить від парламентської більшості. Він призначає інших членів уряду. Голова держави виконує лише церемоніальну роль, він забезпечує безперервність держави і тому є політично безвідповідальним.

Підзвітність уряду та право на розпуск виступають як два регулюючі механізми. Розпуск також відкриває можливість викликати арбітраж волевиявлення виборців. Парламентська система ґрунтується на особливих взаємозв'язках між трьома ключовими політичними учасниками:

Законодавчу владу (розробку і голосування законів) здійснює парламент, членів якого обираються громадянами. Парламент довіряє уряду забезпечити його виконавчу функцію, що легітимізує його, маючи більшість у парламенті.

Виконавчу владу здійснює уряд, що складається з людей, обраних своєю політичною партією для управління міністерським портфелем. Він застосовує закони, встановлюючи заходи, що застосовуються через адміністрацію. Уряд відповідальний перед парламентом.

Главою держави може бути король або президент, залежно від режиму. Часто він відіграє мінімальну роль, представляючи країну за кордоном. Тому голова держави не може діяти без згоди уряду, який сам відповідає за свої дії перед парламентом.

Таким чином, між главою держави та урядом існують відносини відповідальності перед парламентом, який довіряє чи не довіряє уряду. Останній справді часто призначається або звільняється шляхом голосування про довіру в парламенті. Саме таке співвідношення характеризує парламентську систему.

Президентські режими

Президентський режим – це режим, який характеризується суворим розподілом влади. Виконавча влада здійснюється главою держави, який обирається загальним голосуванням, він також є головою уряду, але не несе відповідальності перед парламентом.

Президентський режим (розповсюджений у північній та південній Америці, та в деяких країнах Азії) – режим, в якому розподіл влади суворий. Законодавча влада має монополію на ініціативу та повний контроль над законодавчою процедурою, виконавча влада має легітимність, засновану на загальному виборчому праві та не може бути повалена, нарешті, судова влада має широкі прерогативи.

Очільник держави обирається прямим або непрямим загальним голосуванням, що надає йому міцну легітимність..

Голова виконавчої влади не може розпустити парламент, а парламент не може повалити уряд. Проте існують процедури контролю (вето, звільнення у разі серйозних проступків).

Законодавча влада має прерогативи законодавчої та контрольної діяльності. У президентських режимах відображаються ті самі органи, що й у парламентських режимах законодавчу функцію здійснює парламент.

Урядом є сам президент, обраний громадянами або опосередковано, колегією великих вибірників, яких самі обирають громадяни (наприклад, Сполучені Штати); тому він відповідальний не перед парламентом, а перед громадянами. Очолюючи уряд, який він сам складає, він здійснює виконавчу владу в оточенні власної адміністрації. Ця адміністрація відрізняється від державної адміністрації тим, що вона діє лише протягом повноважень президента. Тому уряд відповідальний тільки перед президентом.

На відміну від парламентської системи, уряд не зобов'язаний отримувати довіру від парламенту і не несе перед ним відповідальності. Контроль між президентом і парламентом базується на системі «стримувань і

противаг» (checks and balances), що дозволяє парламенту, а іноді президенту взаємно контролювати один одного.

Адаптація цих режимів

Парламентські та президентські системи були адаптовані до особливостей кожної конкретної території. В результаті деякі країни впровадили елементи обох цих політичних режимів, що отримали назву напівпрезидентських систем. Прикладами таких країн є Франція та Фінляндія.

Напівпрезидентська система є гібридною системою, в якій організація законодавчої та виконавчої влади запозичена як у парламентської, так і у президентської системи.

У напівпрезидентському режимі влада може приймати дві специфікації: або бути загальною, що більше властиво парламентській системі, або перебувати в руках президента, що більше відповідає президентській системі. Особливо це можливо, коли президент має парламентську більшість, що його підтримує, або в руках прем'єр-міністра, особливо у випадку співіснування обох посад.

Наприклад, конституційні зміни у Франції, такі як встановлення п'ятирічного президентського терміну та квазіодночасність президентських і законодавчих виборів, усувають можливість співпрацювання, яке відзначалося останні десятиліття системою, наближеною до президентської. Президент, який має більшість в Асамблеї, може призначити прем'єр-міністра зі своєї «політичної родини», таким чином, визначити напрямок урядової політики.

Демократичний принцип передбачає, що легітимність правителів і політичних представників загалом залежить від голосів, відданих виборцями, прямо чи опосередковано. У сучасних демократичних державах виборче право є загальним, тобто воно визнається без різниці для всіх громадян у межах, зокрема віку та національності, встановлених законом. Метод голосування визначає спосіб підрахунку голосів для визначення обраних. Хоча принцип

загального виборчого права зараз поділяють усі представницькі демократії, прийняті методи голосування можуть значно відрізнятися залежно від країни чи типу виборів.

Традиційно розрізняють мажоритарне та пропорційне голосування. У разі мажоритарного голосування місце(я), яке розглядається, розподіляється за кандидатом (або за списком), який набрав більшість голосів, після одного або двох турів. У найпростішому випадку країна поділена на «виборчі округи», кожен з яких відповідає одному мандату, і кожне місце отримує кандидат, який набирає найбільшу кількість голосів у своєму виборчому окрузі (це випадок у Великій Британії, де перший пройшов – голосування за постом). У разі пропорційного представництва місця розподіляються пропорційно отриманим голосам. Найчастіше встановлюється мінімальний поріг, щоб отримати доступ до розподілу місць. Нарешті, є «змішані» бюлетені.

Відмінності між цими системами голосування можуть вплинути на результати виборів. Мажоритарне голосування, як правило, призводить до спотворень між вираженням голосів і їх трансляцією з точки зору розподілу місць. Партія, яка мала б дуже хороші результати в кожному з округів, але не виграла б жодного, не мала б місць у палаті, навіть якщо вона набрала велику кількість голосів під час виборів. У тій самій ситуації пропорційне голосування призвело б до розподілу місць, який точніше відображав би розподіл голосів. З іншого боку, мажоритарна система, надаючи певне надмірне представництво переможцю, сприяє стабільній більшості, тоді як пропорційна система, розбиваючи виборче представництво, має тенденцію до певної нестабільності.

Ці характеристики впливають на те, як структурована виборча пропозиція. Дійсно, обраний метод голосування значною мірою впливає на структуру політичної пропозиції та, ширше, на відбір політичних представників. Можна навести, наприклад: «закон Дюверже», згідно з яким

мажоритарне голосування сприяє двопартійності та чергуванням, тоді як пропорційне представництво має тенденцію до збільшення кількості малих партій і ризику політичної нестабільності. Мажоритарна система у два тури, яка є системою П'ятої республіки, веде до формування альянсів для другого туру та є елементом політичної стабільності [8]. Насамкінець зазначимо, що спосіб голосування значною мірою визначає ефективність законів про гендерний паритет. Дійсно, протягом майже двадцяти років конституційні та законодавчі поправки, як правило, сприяли доступу жінок до виборних посад як у Європі, так і в Україні, наприклад стаття 1 Конституції Франції визначає, що «Закон сприяє рівному доступу жінок і чоловіків до виборчих мандатів і виборчих функцій, а також до професійних посад і соціальної відповідальності» [46, с. 17] чи «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» в Україні [49]. Однак слід зазначити, що результати цих заходів залишаються досить обмеженими.

Отже, зрозуміло, що вибір методу голосування є не простою технічною проблемою, а вибором, який має значні наслідки у контексті керованості країни, легітимності національного представництва та структурування політичної пропозиції

Якщо ми розглядаємо харизму як особистісно-психологічний атрибут, що дозволяє лідеру закономірно встановлювати політичні рішення на основі принципу легітимності, то очевидною стає несумісність цього принципу зі сучасними демократичними режимами. Інституційні рамки «виняткової харизми» та процес її «рутинізації» відіграють важливу роль у розміщенні політичної харизми у сучасних демократіях.

Відмова від «чистої харизми» та її мутація в нову форму – «повсякденну харизму», тобто харизму, вписану в інституційні ігри та процедурні рутини, уможлиблює конструювання «демократичної харизми». Таким чином, «харизма вкорінюється в повсякденному житті і стає виміром легітимності багаторічних інститутів» [39, с. 27]. Однак у М. Вебера залишається проблема

в роздумах про демократичну легітимність: відсутність цього типу легітимності в теорії форм панування. Дійсно, його аналіз представляє собою дихотомічну схему між встановленою і революційною владою харизматичного панування та встановленою і регульованою владою бюрократично-правового панування.

Розгляд відмінних аспектів конструювання «харизматичних фігур» у сучасних демократичних суспільствах представляє собою важливе дослідницьке завдання в контексті аналізу харизматичного лідерства. Спостереженні демократії перебувають у періоді інтенсивних трансформацій, і необхідно спрямувати увагу на «подвійний» вимір цього процесу, який проявляється через реперсоналізацію політики [4] та узагальнення «громадянської непокори» [11]. Завдяки метаморфозам у взаємозв'язках політичного представництва, які породили нову еру політики, демократичні сцени стали об'єктом переосмислення, що вибудовує сучасне політичне лідерство. Поняття «індивідуалізації соціального» [5] та формування «нового публічного простору» відновлюють значущість лідерства на демократичних аренах, де воно, більше ніж будь-коли, стає джерелом об'єднання та трансформації суспільства, яке набуває все більш фрагментованого та медіатизованого характеру.

У даному процесі нові політичні лідери відмовляються від ґрунтування своєї легітимності на лояльності громадян, які об'єднані чіткими та послідовними партійними ідентичностями, і замість цього спираються на непостійну підтримку різних транзитивних відомих особистостей. Таким чином, інституційна активність політичного лідерства займає центральне місце в процесі постійного (ре)конституювання репрезентативних зв'язків. У медіатизованому політичному просторі відбуваються зміни в принципах політичної ідентифікації: лідери стають видимими, перш за все, завдяки (ре)конструюванню свого образу, уникаючи заангажованих каналів [30, с. 281].

Триваючий процес персоналізації слід аналізувати через призму індивідуалізації політичного поля [4], паралельно враховуючи нещодавні трансформації громадянської активності в електронному просторі [47]. На нових політичних сценах представницький контракт повинен систематично оновлюватися поза виборчими періодами: контури контрдемократії розрізняються з появою нового простору громадянської недовіри [36, с. 54]. Надзвичайна ерозія довіри до політичних лідерів підкріплюється тим, що громада займає пильну позицію контролю за діями влади. У кінцевому підсумку, «демократія делегування перетворюється на безперервну демократію» [4, с. 55]. Після схематичного висвітлення конститутивних аспектів сучасних демократій виникає питання: які характеристики визначають процес створення «політичної харизми» в межах «громадської демократії» [30, с. 270–308].

Через процес персоналізації політичних зв'язків та медіатизацію демократичних сцен, перший аспект, який відрізняє сучасну харизму, – це процес її формування. У випадку, коли харизма завжди була конструктом, вплив нових технологій політичного маркетингу на стратегії виборчої легітимації підкреслює, ніж коли-небудь раніше, її штучний характер. Це можна ілюструвати, наприклад, аналізуючи небачений рівень, якого сьогодні досяг феномен аутсайдерів у сучасних демократіях. Завдяки перенесенню капіталу популярності, набутого в інших сферах (мистецькій, спортивній, академічній тощо) в політичний ринок, особи без традиційної політичної кар'єри все частіше отримують можливість здобувати владні позиції.

Якщо це явище взаємодіє, з одного боку, з демократизацією харизми, що сприяє оновленню політичної еліти, то, з іншого боку, воно також може породжувати явище популяризації політичного життя, яке вносить негативний вплив на демократичні політичні зв'язки. Популяризацію можна розглядати як «зірковість політика та висвітлення його приватного життя у ЗМІ» [12, с. 3],

що призводить до значущої тривіалізації представницької сфери, що ставить під загрозу основи нашої сучасної демократії.

Непевність, яка визначає особливості сучасної харизми, також проявляється у понятті «близькості» в політиці. Згідно з поглядами деяких дослідників, сучасні демократії переживають період кризи репрезентації, коли «дискурс близькості» стає новою ідеологією соціальних відносин і засобом протистояння вертикальності та безособовості влади [32]. Таким чином, в цій новій ситуації виникає двозначність між концепціями харизми та близькості. З погляду вертикальності, харизма прямо протилежна близькості. Проте, якщо ми звернемо увагу на формальність влади та питання репрезентативних посередництв, можна стверджувати, що феномен близькості не є повністю чужим для виникнення харизматичних практик.

У контексті наукового аналізу терміну «близькість» зауважується, щодо традиційних понять, що визначають репрезентативний зв'язок, додано елементи, що вказують на увагу, слухання і присутність. Терміни «участь» і «близькість» широко використовуються інтуїтивно через їх асоціації з традиційною політичною лексикою. Однак ці терміни також мають двозначний характер, оскільки вони відображають як зростаючі вимоги громадян, що відкривають новий аспект застосування демократичного ідеалу, так і ехо простих риторичних навичок урядів та витончених практик маніпулювання лідерами громадською думкою.

Отже, прихід до влади аутсайдерів неможливо пояснити, не враховуючи поточну кризу традиційних посередників (політичних партій і профспілок) та розвиток нових технологій політичної комунікації. Проте також слід враховувати інше явище: – появу «легітимності близькості» [36, с. 18] в контексті критики громадянами репрезентативної динаміки [37]. Отже, якщо перший аспект, що відрізняє політичну харизму, полягає у її оновленій презентації як продукту, що породжує харизму іміджу, то другий аспект стосується постійного тестування харизми. У сфері «безпосередньої

демократії»політичний лідер повинен регулярно виносити свої атрибути влади на суд громадськості, яка є пильною, але водночас і підозрілою щодо представницьких відмінностей.

Персоналізація політичного життя та індивідуалізація суспільного прогресу відновлюють центральне місце категорії лідерства в демократичних сферах, а нові харизматичні форми інтерпеляції громадян виявляють значні концептуальні та методологічні виклики. У цьому сенсі перше завдання нашої роботи полягало у виявленні паралелей та відмінностей між поняттями політичного лідерства та харизми. [38].

2.3. Різновиди авторитарних та тоталітарних режимів: характеристики та відмінності.

Авторитарні режими.

Конвенційний авторитаризм відзначається перевагою еліти або визначальною особистістю, що часто має зв'язки з різними військовими структурами. У відміну від демократичної системи, конвенційний авторитаризм характеризується відсутністю можливості політичних змін, оскільки свобода висловлення поглядів обмежена державою, що призводить до відсутності політичної конкуренції. В такому контексті виникає ідеологічний і соціальний розрив між державою і суспільством, але водночас спостерігається потужний вертикальний вплив влади на населення.

Авторитарні системи становлять проміжну категорію між плюралістичними демократіями та тоталітарними режимами. Слід відзначити авторитарну схему правління для розкриття особливостей систем в яких спостерігається гіпертрофія авторитету та харизми. Населення може мати право голосу, але виборча система часто спотворена, права людини не дотримуються, свобода думки обмежена, населення чи партія не можуть критикувати владу чи вимагати рішення, сприятливого для більшості народу,

контроль за владою здійснюється без розподілу, відкидається парламентаризм, повноваження знаходяться в руках єдиної керівної організації.

Серед таких систем зазначаються країни, такі як Держава Еритрея [13; 44], Корейська Народно-Демократична Республіка [23; 33], сирійський режим Башара Асада [3;19], сучасна Російська Федерація [42] та інші. Ці системи часто асоціюються із закритими суспільствами. Існують гіпотези деяких наукових дослідженнях існує думка, що відкритість цих країн може сприяти м'якій демократизації, наближаючи їхній спосіб життя до демократичних суспільств [38]. Проте, сучасні історичні приклади не надають чіткої закономірності між рівнем відкритості країни та розвитком соціально-демократичних інститутів у рамках авторитарних режимів [47; 9]. Це питання вимагає подальшого детального дослідження в майбутньому.

Контекстуалізуючи аналіз різноманітних політичних режимів, імперативом є застосування подвійного методологічного підходу. Ініційований науковий процес передбачає визначення об'єктивних критеріїв для їхньої ідентифікації в першу чергу, перед тим, як уточнювати їхню типологічну класифікацію, особливо враховуючи різноманітність форм, що існують в даному контексті.

Традиційний патримоніалізм, який був визначений Максом Вебером, характеризується використанням урядом суверенної влади, що контролює економічні і соціальні ресурси держави. Такий підхід призводить до встановлення систем, таких як монархії Античного режиму, цезаризм та бонапартизм, де надається перевага виконавчій владі, яку має лідер і який управляє країною довічно.

Тоталітарні режими.

Тоталітаризм характеризується встановленням режиму терору: створюються інститути для контролю над суспільством і придушення певної

індивідуальної чи колективної поведінки, яка відхиляється від ідеології (сексуальна орієнтація, політичний вибір тощо).

Таким чином, між державою та суспільством існує міцний саме вертикальний зв'язок, індивіди змушені дотримуватися ідеології, висунутої центральною владою та лідером. Таким чином, приватна сфера обмежена втручанням ідеології на всіх рівнях. Тоді людина втрачає свою автономію та свободу, змушена дотримуватися стратегії лідера, який домінує в суспільстві. Лідер нав'язує культ особи та ідеологію, яку використовують його послідовники – політична партія. Ця партія масова, унікальна, організована центральною владою. Отже, пропаганда відіграє визначну роль в організації людей, втручаючись у всі соціальні сфери, особливо через соціальні інститути. Ця ідеологія, свого роду «світська релігія», якщо використовувати терміни Раймонда Арона, створила нематеріальне народне переконання.

Виклики режиму можуть призвести до жорстоких репресій. Таким чином тоталітаризм так чи інакше панує над усім життям індивідів.

Серед тоталітарного досвіду можна назвати класичні історичні приклади: нацизм Гітлера, фашизм Муссоліні чи комунізм Сталіна.

Узагальнюючи, ці авторитарні режими мають три основні характеристики:

- відносини між правителями та керованими базуються на силі, а не на переконанні;
- конкуренція за владу всередині владної групи помітна і має агресивний характер;
- правителі використовують силу, щоб зменшити прояви та розвиток політичної опозиції.

Існує різноманітність авторитарних режимів, зокрема в їхньому підході до виборів. Деякі з них відмовляються від проведення виборів, в інших зберігається плюралізм, але зазначений плюралізм є зовнішнім, оскільки вибори піддаються фальсифікації, або конкуруючі партії вибираються владою.

У випадках, коли функціонує багатопартійна система та проводяться вибори, це не дає можливості насправді вибирати між різними претендентами на лідерство уряду. Вибори строго контролюються, іноді з використанням фальсифікації: вони представляють собою лише демократичну фасадність, служать для легітимізації режиму перед світом, забезпечують певний рівень апатії серед населення та демонструють видимість єднання.

Певні політичні режими включають елементи політичного процесу, проте це обмежується сферами, що відповідають орієнтаціям лідерів. У таких системах опозиція іноді толерується, іноді асимілюється, що визначається як обмежений плюралізм. Це є однією з ключових різниць між авторитарними і тоталітарними режимами, оскільки останні передбачають монополію однієї політичної партії.

Засоби масової інформації піддаються цензурі, повністю або частково, права людини не дотримуються, збройні сили та політична поліція відіграють важливу роль, оскільки авторитарні режими часто вдаються до примусу, щоб запобігти оскарженню свого режиму та лідерів. Стикаючись зі структурованою опозицією, авторитарні режими можуть вдатися до насильства.

Існує слабкість мобілізацій та політичної ідеології, оскільки авторитарні режими заохочують певну деполітизацію, залишаючи політичну діяльність за експертами. Ці режими не мають на меті трансформувати соціальні структури, а робота з ідеологічного просочування населення є менш інтенсивною, ніж у тоталітарних режимах. Вони знаходять своє коріння в націоналізмі, антиімперіалізмі, повазі до традицій, економічному розвитку. Одні вважають себе консервативними, інші виступають за зміни.

Існує тенденція до зловживання владою, незалежно від форми авторитарних режимів: уряд діє більше силою, ніж компромісом, заборонаю, ніж переконанням, de-facto правлінням, ніж правом. Авторитарні режими є певною мірою особливими диктатурами, оскільки диктатури в принципі

заперечують принцип та ідею демократії, але авторитарні режими демонструють демократичні амбіції. Крім того, диктатури дуже часто є справою однієї людини, тоді як режими, які вважаються авторитарними, ґрунтуються, перш за все, на колегіальному керівництві (походження, етнічна приналежність, клас, каста тощо).

Тоталітарні режими також мають три фундаментальні відмінності від авторитарних систем:

- наявність ідеологічного проекту, який би нав'язувався;
- репресії більш непередбачувані / узагальнені, ніж за авторитарним режимом.

Авторитарні режими прагнуть обмежити або навіть запобігти будь-якій опозиції, але загалом приймають м'яку силу протесту, на відміну від тоталітарних.

Авторитарні режими мають різноманітні форми, розпочинаючи від патримоніального авторитаризму і закінчуючи ліберальною диктатурою бонапартизму. В усіх випадках ці режими відмовляють громадянам у можливості активно взаємодіяти у суспільних процесах та систематично понижують рівень інститутів свободи слова.

Можна виділити низку типів авторитарних режимів:

- патримоніальний авторитаризм;
- бонапартизм;
- популістський авторитаризм.

У патримоніальному авторитаризмі влада привласнює матеріальні ресурси суспільства, віддає перевагу емоційним та клієнтським стосункам із підданими. Суверен розподіляє посади та матеріальні блага, якими він вільно володіє. Лідер та його оточення акумулюють матеріальні ресурси. У традиційному структурному порядку поширене керівництво сімейними кланами, що змінюють один одного при владі, опираючись на свою традиційну легітимність, аналогічну природній владі батька у сім'ї, за концепцією Макса

Вебера. Ресурси держави зливаються з особистими благами. Межі влади визначаються більше політично, ніж юридично: лідер має абсолютну владу, проте змушений досягати компромісу з існуючими суспільними порядками для уникнення напруженостей у військових та суспільних структурах.

У своїй роботі «Традиційний патримоніалізм та сучасний неопатримоніалізм» Семюель Айзенштадт вводить поняття неопатримоніалізму для опису режимів арабського світу, зокрема нафтових монархій Перської затоки [15]. Він вказує на те, що ці режими характеризуються відсутністю ефективної системи стримувань і противаг. Лідери, зазвичай, монархи, приймають рішення індивідуально і підтримують систему клієнтуризму, яка гарантує лояльність їхніх прихильників шляхом надання привілеїв, посадових місць та інших благ. Гранична роздільність між сферою держави та приватною сферою лідерів розмивається, що призводить до надмірного особистого збагачення деяких з них.

Так званий «бонапартизм» має теж свої ключові особливості. Цей тип режиму сьогодні називають президентським. Виконавча влада сильна, народна підтримка отримується на виборах і є важливою, всевладдя лідера тримається на народному консенсусі і особистості лідера. Тут також слід говорити про демократичний цезаризм, про плебісцитарну демократію. Бонапартизм є режимом, що надає перевагу виконавчій владі під керівництвом довічного імператора, який засновується на принципах національного суверенітету та використовує патріотичні цінності з метою забезпечення широкого народного консенсусу. Гі Ерме, у своїй роботі «Aux frontières de la démocratie» вказує, що бонапартизм поєднує прагнення до порядку з вторгненням народних мас на політичну сцену. Саме цей тип більше залежить від харизми лідера та соціального запиту, тут відбувається звернення до народу за допомогою популістських символів (національна велич, образ харизматичного воєначальника, практика загального виборчого права)

зміцнює легітимність держави і дозволяє їй сприяти, навіть прискорювати, культурні та економічні зміни в країні. [22].

У ХХ столітті декілька держав прийняли подібну модель з метою прискорити процес модернізації суспільства. Серед них варто згадати Мустафу Кемалю [14, с. 174] в Туреччині, чи навіть президентство Дональда Трампа у США [32]. Ці режими, які мали сильний характер, були очолені престижними військовими лідерами і базувалися на підтримці армії та націоналізму середнього класу. Так само валідний приклад – Друга імперія Франції. М. Вебер кваліфікує бонапартизм як ліберальну диктатуру: для нього цей режим є перехідним між олігархією та відкритою демократією, віддаючи перевагу вивченню демократичних правил, зберігаючи при цьому консервативну політику.

У популістському авторитаризмі спостерігається стратегічне прагнення до мобілізації широкої громадської підтримки та посилення народного зацікавлення для зміцнення авторитету харизматичного лідера. Популізм ґрунтується на спрощеній риторичній спрямованій на розкриття негативних аспектів дій еліт, і акцентує справжній дух народу, протиставляючи його цинізму та розкіші еліт.

Ці режими досягають успіху, мобілізуючи певні верстви середнього класу. В сучасному політичному дискурсі термін «популістичний» використовується для характеристики політичних рухів та стилю комунікації. Хрестоматійним прикладом є Білорусь, в якій супротивники прозвали режим «лукашизм» від прізвища Олександра Лукашенка, який займає посаду президента більше 20 років. У Білорусі авторитарний популізм ґрунтується на високій шані до «народу», якого президент Лукашенко не лише представляє, а й втілює, самозапроваджуючись як «президент народу». Ця концепція відображає псевдохаризматичну ідею того, що Лукашенко був обраний народом для керівництва країною, зокрема, натякаючи на його обрання в 1994 році та повторне обрання у вересні 2001

року. У цьому контексті, О. Лукашенко здобуває харизматичну владу через подвійні стосунки з народом, які включають як соціальну спільність, так і різні відмінності. Його попередня роль директора колгоспу та різноманітні почесні посади сприяють змиттю репрезентативних меж у населення. Владні відносини під режимом «лукашизму» нерозривно пов'язані зі значеннями, які вони надають у політичних промовах Лукашенка. Відсутність ідеологічної консистентності у популістському дискурсі, який виражає більше турботу про узгодження дій з дискурсом, ніж навпаки, часто сприймається як відсутність ефективної системи ідей. Авторитаризм у Білорусі фактично базується на більш прагматичній, ніж теоретичній, концепції ідеології, яка сприяє більше, ніж обмежує. Дослідження промов Олександра Лукашенка [20], однак, показують, що авторитарний популізм у Білорусі утворює смислові та оціночні судження, які можуть мати практичну ефективність.

У тоталітарних системах, харизматичний лідер зазвичай має значний вплив на настрої та поведінку громадян. Харизма лідера може допомогти встановити його авторитет та забезпечити широку підтримку від населення.

У таких системах лідер часто використовує харизму для підтримки своєї ідеології, підтримки своєї влади та забезпечення послідовності думок серед громадян. Він може стати центром культу особистості та покладатися на свою харизму, щоб заохотити населення до підтримки його політичної програми.

Проте, харизма також може мати негативні наслідки. У тоталітарних системах лідер може використовувати свою харизму, щоб маніпулювати масами та відволікати їх увагу від інших проблем, що можуть існувати в системі. Також, якщо лідер втрачає свою харизму, це може призвести до кризи легітимності тоталітарної системи та політичним змінам.

Рідко можна знайти поняття, яке було б настільки контроверсійним, як тоталітаризм. Термін на початку використовувався як понятійне в політичному дискурсі, але згодом перетворилося на концепцію, яка за політичним досвідом так чи інакше асоціюється з іншими проблемами. У

деяких відношеннях тоталітаризм перш за все платить ціну за свої амбіції: за те, щоб вказати на розрив у режимах панування ХХ століття. Він передбачає незмірний, незнижуваний характер тотального панування, вождизм і культ особистості, зрощення панування державної еліти, згодом які утворили такі специфічні форми тоталітарного правління як нацизм і сталінізм.

У політичній сфері, термін «тоталітаризм» з'явився вперше в Італії в 20-х роках минулого століття. Саме противники фашизму вжили це поняття в травні 1923 року як інструмент політичної боротьби. Воно мало негативне значення та використовувалося в італійських антифашистських колах. У 1925 році теоретики фашизму відродили це поняття і надали йому позитивний відтінок. У одній зі своїх промов Муссоліні звеличував термін і «його шалену тоталітарну волю, покликану позбавити суспільство від опозиції та конфлікту інтересів»[43].

Протягом останнього десятиліття це поняття широко використовувалось інтелектуалами, які відносилися до національно-консервативної течії в Німеччині. Наприклад, Ернст Юнгер та Мартін Гайдеггер згадували про «тотальну мобілізацію» або «тотальну війну». У 1931 році Карл Шмітт описав «поворот до тотальної держави», а його учень Ернст Форстхофф опублікував працю «Загальна держава». У 1928 році Муссоліні офіційно схвалив це поняття, коли заявив, що «для фашиста все в державі, і нічого людського чи духовного не існує (...) поза державою. У цьому сенсі фашизм є тоталітарним» (промова від 12 травня 1928 р.). Пізніше ці самі слов Беніто Муссоліні і Джованні Джентілі закріпили у есе «Доктрина фашизму»[31, с. 342].

Етимологічно тоталітаризм визначається як політична система, що націлена на досягнення тотальності і єдності. У політичній науці це поняття використовується для опису політичних режимів, де держава має повну владу і авторитарно втручається в усі сфери економіки, політики та соціуму. У такій системі держава займає контроль над усіма верствами суспільства, стаючи

тотальною. Поняття тоталітаризму застосовується для характеристики політичних режимів, що не обмежуються лише діяльністю окремих осіб, як у класичній диктатурі, але також намагаються втручатися навіть в інтимну сферу індивіда. Усі громадяни повинні дотримуватися обов'язкової ідеології, інакше їх розглядають як ворогів громади.

У загальному вигляді цей вид тоталітаризму має 6 характеристик:

- ідеологія, яка нав'язується всім членам суспільства;
- одна партія, яка контролює державний апарат під керівництвом харизматичного лідера;
- поліцейський апарат, який використовує терор для забезпечення додержання прав;
- централізоване управління економікою;
- монополія на збройні сили;
- монополія на засоби масової інформації.

Зазвичай, до тоталітарних категорій відносять сталінський СРСР, нацистську Німеччину, фашистську Італію, червоних кхмерів у Камбоджі та Китай 1950-60-х років. Опис тоталітаризму був предметом багатьох дискусій у післявоєнний період. Х. Арендт, яка була американським філософом німецько-єврейського походження, написала перше есе про цей тип режиму, з назвою «Походження тоталітаризму», в якому пояснює історичні причини виникнення тоталітаризму. З її точки зору тоталітаризм базується на абсолютному контролі атомізованих мас, ослаблених економічною та моральною кризою в 30-х роках, які стали байдужими до демократичних обіцянок. Єдина партія глибоко проникає в усі сектори громадянського суспільства. Тоталітаризм також заснований на терорі, який є центральною установою концтабору.

Так само інсують і інші пояснення. Раймонд Арон здійснив соціологічний аналіз феномену тоталітаризму, виявивши, що його виникнення пов'язане з відмовою відрізнити публічну та приватну сфери. Тоталітарний

режим відкидає політичний та соціальний плюралізм та здійснює низку заходів з уніфікації, з метою знищення всіх форм плюралізму. Ця уніфікація спрямована на знищення всіх форм людської автономії [1].

Лефорт відмінно від Р. Арона не протиставляє демократію й тоталітаризм. Він вважає, що тоталітаризм може походити від демократії, залежно від суспільного контексту. Так, серйозна криза, будь-то економічна чи політична, може викликати страх демократії, зумовлюючи появу лідера з ідеологічною впевненістю, який здатен заспокоїти народ [35]. С. У демократії народ керує через своїх представників, але керівники можуть використовувати цю брехню, заперечуючи представницьку функцію політичного лібералізму та проголошуючи себе справжніми представниками народної волі. Такий підхід дозволяє лідерам виступати як абсолютні авторитети, які ігнорують будь-яку конкуренцію і, нарешті, встановлюють тоталітарний режим [35, с. 207].

Загалом, існують чотири типові ознаки тоталітарних режимів:

- наявність офіційної ідеології, яка включає всі сфери життя суспільства;
- монополізація влади єдиною політичною партією, що контролює як національні, так і місцеві органи влади;
- використання насильства поліції та пропаганди з метою забезпечення покірності населення;
- контроль державним апаратом економічної діяльності;
- офіційна ідеологія, що охоплює всі аспекти суспільного життя.

Тоталітарні режими спрямовані на активну і беззастережну підтримку всього населення та нав'язування своєї ідеології суспільству з метою створення нової людини. Однією з основних цілей тоталітарних режимів є розчинення існуючого суспільства у всемогутній державі. Це досягається шляхом контролю над засобами масової інформації, а також за допомогою пропагандистських кампаній та застосування насильства.

Різні тоталітарні системи мають свою ідеологічне підґрунтя:

- марксистська теорія надихає комуністичну ідеологію (безкласове суспільство, відсутність домінування, спасаючий пролетаріат);
- система мислення націонал-соціалістичного проекту надихається нерівним і расистським баченням суспільства, антисемітизмом, звеличуючи чесноти нації, а також харизматичного лідера.

Ідеології в тоталітарних режимах є уніфікованим засобом контролю за населенням і всі аспекти життя підпорядковані їх вимогам. Висловлювання незгоди з державною ідеологією часто розглядається як кримінальне порушення, тож люди повинні надавати докази своєї прихильності до прийнятої владою ідеології [16].

- Монопартійність, яка контролює всі національні та місцеві політичні органи.

У такій системі інші партії заборонені або дискриміновані, і всі аспекти життя регулюються через одну партію. Контроль за всіма аспектами політичного та суспільного життя знаходяться в руках партії та її лідера.

- Звернення до поліцейського насильства та пропаганди для забезпечення покори населення.

В тоталітарних режимах існує система жорсткого соціального контролю, що виявляється в формах переслідування та санкціонування будь-якої форми інакомислення або опору, який ставиться у відношенні ідеології та влади. Цей контроль здійснюється шляхом моніторингу осіб та їх діяльності, а невідповідність чи незгодність із владою можуть мати серйозні наслідки. Не дозволяється організовуватися для опору або незгоди. Створення такої системи контролю та поширення нової ідеології передбачає активну участь населення, яке мобілізується в цілях досягнення цілей режиму. Крім того, в тоталітарних режимах заохочується політичний донос, який сприяє контролю та розкриттю потенційно небезпечних осіб. Цей режим проникає в усі соціальні групи та тримається на населенні, що зазвичай віддане ідеї тоталітаризму та його ідеології.

Контроль господарської діяльності з боку державного апарату.

Ханна Арендт висвітлювала, що терор є неодмінною складовою тоталітарного режиму. Авторка розглядала його як «форму правління, в якій терор становить його сутність». Цей терор може впливати навіть на відповідальних осіб за режим. Проте інші дослідники вважають, що ширший погляд має той, хто інтегрує режими, які не практикують терор.

Так само є питання, чи можна забезпечити нагляд і мобілізацію населення. Тоталітаризм встановлює власну, специфічну інституційну систему, яка включає щонайменше чотири елементи:

У тоталітарному режимі існує єдина партія, яка має численні допоміжні організації, і яка займає підвищене положення в ієрархії. Мільйони людей є членами цих організацій, і вони мають кілька функцій, зокрема, контролювати населення та мобілізувати його навколо ідеології режиму, виховувати маси та підтримувати культ вождя. Партія відіграє важливу роль у формуванні нового типу людини, і є місцем відбору та навчання нових еліт. Члени цих організацій мають численні стимули для активної участі в підтримці режиму, і можуть отримати різні пільги, включаючи владні позиції та оплачувані роботи. Політична поліція забезпечує терор та порядок в тоталітарному режимі.

Центральна фігура культу особистості та культу лідера в тоталітарних режимах втілює собою харизматичного і непомилкового лідера, що контролює всі сфери державного життя та вимагає від підлеглих безумовної відданості та поклоніння. Ця система характеризується крайньою персоніфікацією влади, відсутністю автономії політичних центрів та усуненням конкурентів лідера. Усі дії та висловлювання публічних посадовців мають на меті підкреслити безумовну вірність та поклоніння лідеру. Оточення лідера складається з довірених осіб, котрі ретельно відбираються із застосуванням політичних методів контролю. У таких режимах політична поліція забезпечує терор та підтримує режим влади.

Ідеологічний догматизм представляє собою систему, в якій допускається лише одна ідеологія, вважається єдиною правильною, а будь-які альтернативні погляди розглядаються як помилкові та шкідливі, підлягаючи виключенню з громадського життя. Такий підхід сприяє визначенню об'єктивних ворогів і захисту ідеологічної чистоти суспільства. Цей тип режиму встановлює повну монополію на всі аспекти публічного висловлення і культурного виробництва, а також забороняє будь-які альтернативні думки чи ідеї.

Гіпертрофія репресивного апарату визначається тим, що всі члени населення розглядаються як потенційні підозрювані в рамках тоталітарного режиму. Тоталітаризм ґрунтується на потужних репресивних структурах, де кримінальні обвинувачення є довільними, а сам символ тоталітарного репресивного апарату – це концтабір, який використовується для утримання ув'язнених, зокрема дисидентів, опонентів та всіх тих, кого ідеологія визначає як шкідливих.

Тоталітарне явище має однорідні аспекти за формою, проте шляхом порівняння можна виявити певні відмінності між низкою авторитарних політичних практик. Узагальнюючи, можна навести такі приклади:

З точки зору походження рухів, італійський фашизм виник внаслідок взаємодії різних течій соціалістичного лівого руху та революційних тред-юніоністів, включаючи інтеграцію певних аспектів консервативного лібералізму (оскільки Беніто Муссоліні колишній лідер соціалістичної партії). У той час, як нацизм, навпаки, має своє коріння в ідеології націоналізму.

На рівні інтерпретації націоналізму Муссоліні висловлював принцип «все в державі, нічого поза державою, нічого проти держави», підкреслюючи центральне положення держави в фашистському світогляді [7, с. 30]. В цьому визначенні новий тип людини знаходить своє існування в контексті держави. Націонал-соціалізм, навпаки, пропагує інше сприйняття, де народ перебуває в центрі уваги, а держава розглядається лише як інструмент. До того ж, у

нацистів виникає ідея расового панування, а правовий порядок сводиться до простого перенесення волі фюрера в юридичні терміни.

На рівні місця, яке займає антисемітизм в ідеології та практиці режимів, слід зауважити, що специфікою нацизму є поетапна і систематична реалізація антисемітизму, що призводить до політики планового винищення. Відзначається, що з XIX століття антисемітизм став джерелом німецького націоналізму. У контексті Італії антисемітизм практично відсутній у перших етапах фашизму (за винятком окремих маргінальних течій). Муссоліні впроваджує політику дискримінації лише у 1938 році [29], відзначаючи цей крок як підтвердження союзу з гітлерівською Німеччиною.

Держава регулює всі аспекти суспільного існування через суворо контрольовану мобілізацію, що створена єдиною партією і відзначена непримиренною ідеологією. Усі ці риси обґрунтували виникнення нової політичної категорії, відомої як тоталітаризм. Це поняття дозволило уникнути спрощення цієї системи до категорії авторитарного режиму.

Висновки до розділу 2

Політичні системи, як вихідне поняття, є сукупністю диференційованих соціально-політичних аспектів, прийомів та ідей, які у сумі формують управлінський апарат держави і реалізують владу. Дослідження демонструють, що особливості соціальної партисипації у політичних процесах, специфіка ідеологічної спрямованості та взаємодія між суб'єктами влади мають визначальний характер політичної системи, отже, і позиції лідера в ній.

Есенціально, політичні системи мають під собою два базових елемента:

- перше регламентує правила утримання та реалізації влади, що репрезентується у вигляді законів, кодексів і Конституції;

- друге - це політичний вимір який торкається питань легітимності, реалізації взаємодії політичних суб'єктів, а від цього і стилей керування лідера.

Сучасне бачення політичних режимів тісно пов'язане з принципом розподілу влади, що обумовлює різний підхід і стиль лідерства. Спираючись на теоретико-методологічні джерела, залежно від політичного режиму системи розрізняються на демократичні, де громадська партисипація у політичних процесах займає центральну позицію, авторитарні, для якої характерна акумуляція більшої частини влади в руках групи (партії чи еліти) і тоталітарні, ядром якого є злиття особистісного, суспільного і державного, супроводжуючи повним керівництвом останнього в обличчі владної групи і/або лідера.

Демократичний президентський режим має у своїй основі розширені права президента як глави держави і глави уряду. Такий режим характеризується суворим поділом гілок влади, взаємодія яких ґрунтується на базі принципів «стримувань і противаг». Важливо відзначити, особливість політичної відповідальності. Президент як голова уряду не підпорядковується перед парламентом, але перед громадянами. Тобто, президентська форма правління персоніфікує владу та відповідальність, що вимагає від лідера публічності й комунікативності з населенням і політичними суб'єктами, це дає необхідність прояву харизми та стилів керування. Парламентський режим базується на засадах розподілу законодавчої і виконавчої ланки. Голова держави, дивлячись на функцій та повноваження у своїй основі представництво держави на міжнародному рівні і впливає в цілому на імідж держави. Однак, значення особистості і її харизми при цьому режимі не можна ігнорувати, комунікація зі світовими лідерами, репрезентація цінностей і чеснот та медіатизований образ залишає потенціал для реалізації ефективного харизматичного впливу.

Недемократичні режими узагальнено розподіляються на авторитарні і тоталітарні. Авторитарні режими характеризуються мають свої регіональні особливості, але має у своїй основі принцип влади лідера або групи, яка контролює економічні і соціальні аспекти держави. Харизма у цьому контексті зображується не методом впливу задля досягнення політичних цілей, а є основою комунікації між лідером і суспільством. Збудований політичний образ та віра послідовників у компетенцію і особистісні риси лідера займають не менш важливу роль ніж репресивні стилі керування в авторитарному режимі. Тоталітаризм розвиває цю ідею і підсилює вплив лідера через пропаганду, яка втручається в усі соціальні інститути держави. Наявність ідеологічного проекту та пригнічення свободи слова, цензура засобів масової інформації створює «світську релігію» у центрі якого стоїть харизматична (майже міфічна) фігура лідера, авторитет якого безпосередньо впливає на суспільство і державу.

Список використаних джерел по розділу 2:

1. Aron R. Démocratie et totalitarisme. *Revue Française de Sociologie*. 1966. Vol. 7, no. 4. P. 548. URL: <https://doi.org/10.2307/3319711>.
2. Bacot P. Philippe Braud, *Sociologie politique*. Mots. 2007. No. 84. P. 104–109. URL: <https://doi.org/10.4000/mots.1076>
3. Bar S. Bashar's Syria: The Regime and its Strategic Worldview. *Comparative Strategy*. 2006. Vol. 25, no. 5. P. 353–445. URL: <https://doi.org/10.1080/01495930601105412>.
4. Bart C. L. L'ego-politique: Essai sur l'individualisation du champ politique. Paris : Armand Colin, 2013. 256 p
5. Bresson M. L'individu dans les modes de catégorisation du social. *Informations sociales*. 2008. Vol. 145, no. 1. P. 36. URL: <https://doi.org/10.3917/inso.145.0036>

6. Cabeen, D. The Esprit of the Esprit des Lois. *PMLA*, 54(2). 1932. pp 439-453.
doi:10.2307/458567
7. Cerasi L. They, the people. Italian Fascism and the ambivalences of corporative populism. *Modern Italy*. 2022. Vol. 27, no. 1. P. 19–34.
URL: <https://doi.org/10.1017/mit.2021.67> .
8. Châton G. La science politique d’Aron. *Commentaire*. 2017. Numéro158, no. 2. P. 447. URL: <https://doi.org/10.3917/comm.158.0447>
9. Chatterjee A. Democratization in Russia: Expectations and Experiences. *International Studies*. 2022. P. 002088172211249.
URL: <https://doi.org/10.1177/00208817221124967>.
10. Chiapponi, F. Personnalisation et leadership: le cas du Mouvement Cinq Étoiles. *Studia Politica: Romanian Political Science Review*. 17(4). 2017. 517-540.
11. Cohen A., Lacroix B., Riutort P. Nouveau manuel de science politique. La Découverte, coll. « Grands Repères ». 2009, 786 p.
12. Décary-Secours B. La contre-démocratie de Pierre Rosanvallon, Paris, Éditions du Seuil, 2006, 345 p. *Politique et Sociétés*. 2007. Vol. 26, no. 1. P. 149. URL: <https://doi.org/10.7202/016461ar>
13. Delporte C. Quand la peopolisation des hommes politiques a-t-elle commencé ?. *Le Temps des médias*. 2008. Vol. 10, no. 1. P. 27. URL: <https://doi.org/10.3917/tdm.010.0027>
14. Dirkx T. The Clashing Legacies of EPLF Rebel Governance in Post-Independent Eritrea. *Civil Wars*. 2024. P. 1–25.
URL: <https://doi.org/10.1080/13698249.2023.2240092> .
15. Doğan S. The democratization process in turkey. Siena : Università di siena, 2019. 188 p.
16. Douillet A.-C. Sociologie politique – Comportements, acteurs, organisations: Comportements, acteurs, organisations. Armand Colin, 2017. 192 p.
17. Eisenstadt S. N. Traditional patrimonialism and modern neopatrimonialism. Beverly Hills [Calif.] : Sage Publications, 1973. 95 p.

18. Fine R. Totalitarianism: Impact on Social Thought. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. 2001. P. 157. URL: <https://doi.org/10.1016/b0-08-043076-7/00112-1> (date of access: 22.01.2024).
19. Flügel-Martinsen et al. Pierre Rosanvallon's Political Thought. Bielefeld University Press, transcript, 2018. URL: <https://doi.org/10.14361/9783839446522>
20. Flynn B. The philosophy of Claude Lefort: Interpreting the political. Evanston, Ill : Northwestern University Press, 2005. 288 p.
21. González-Zarandona J. A., Munawar N. A. The unfallen statues of Hafez Al-Assad in Syria. City. 2020. Vol. 24, no. 3-4. P. 642–655. URL: <https://doi.org/10.1080/13604813.2020.1784594>
22. Goujon A. Le « loukachisme » ou le populisme autoritaire en Biélorussie. Articles. 2003. Vol. 21, no. 2. P. 29–50. URL: <https://doi.org/10.7202/000478ar>
23. Grigoryev D. et al. Authoritarian attitudes in Russia: Right-wing authoritarianism and social dominance orientation in the modern Russian context. *Asian Journal of Social Psychology*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1111/ajsp.12523>.
24. Guy H. Aux frontières de la démocratie. Paris : Presses universitaires de France, 1983. 255 p.
25. Isozaki A. Characteristics of Kim Jong-un's leadership: analyzing the tone of official North Korean media. *Journal of Contemporary East Asia Studies*. 2020. Vol. 9, no. 1. P. 50–64. URL: <https://doi.org/10.1080/24761028.2020.1752425>.
26. Knoll M. La discusión aristotélica acerca de la destrucción y estabilidad de los sistemas políticos. *Araucaria*. 2022. No. 49. P. 393–412. URL: <https://doi.org/10.12795/araucaria.2022.i49.19> (date of access: 22.01.2024).
27. Kozynets O. H., Prykhodko V. O. State and law in the doctrine of ch.l. Montesquieu. *Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Juridical Sciences*. 2020. No. 1. P. 26–31. URL: <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.1/05> .

- 28.Lafon S. De l'impératif de la vertu politique à la préférence de Rousseau pour un gouvernement aristocratique. *Philosophiques*. 2021. Vol. 48, no. 1. P. 19. URL: <https://doi.org/10.7202/1077835ar> .
- 29.Lamarche T. De la théorie de la régulation à l'économie politique des capitalismes. À propos de Robert Boyer, *Économie politique des capitalismes. Théorie de la régulation et des crises*, Paris, La Découverte, coll. « Grands Repères », 2015. *Revue Française de Socio-Économie*. 2016. Vol. 17, no. 2. P. 193.
- 30.Łazarski K. Law, Forms of Government and Liberty in Montesquieu's Thought. *Studia Prawnicze: Rozprawy i Materiały*. 2013. Vol. 12, no. 1. P. 3–18.
- 31.Luconi S. Il Grido della Stirpe and Mussolini's 1938 Racial Legislation. *Shofar: An Interdisciplinary Journal of Jewish Studies*. 2004. Vol. 22, no. 4. P. 67–79. URL: <https://doi.org/10.1353/sho.2004.0102>.
- 32.Manin B. *Principes du gouvernement représentatif*. Paris : Fondation Saint-Simon, Liberté de l'esprit, Calman-Lévy, 2019. 319 p.
- 33.Meckler J. Marx America Gramsci Again: Understanding Trumpism through Bonapartism and Caesarism. *Populism*. 2022. Vol. 5, no. 1. P. 72–88. URL: <https://doi.org/10.1163/25888072-bja10031>.
- 34.Mussolini B. The Political And Social Doctrine Of Fascism. *The Political Quarterly*. 1933. Vol. 4, no. 3. P. 341–356. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-923x.1933.tb02289.x> p 342.
- 35.Neveu C. La proximité en politique, Usages, rhétoriques, pratiques, C. Le Bart, R. Lefebvre (Eds.). *Sociologie du travail*. 2009. Vol. 51, no. 3. P. 440–442. URL: <https://doi.org/10.4000/sdt.17021>
- 36.Park Y. S. Policies and Ideologies of the Kim Jong-un Regime in North Korea: Theoretical Implications. *Asian Studies Review*. 2013. Vol. 38, no. 1. P. 1–14. URL: <https://doi.org/10.1080/10357823.2013.868864>.
- 37.Reisert J. Rousseau's political science. *The Rousseauian Mind*. 1 [edition]. | New York : Routledge, 2019. | Series: The Routledge philosophical minds, 2019. P. 333–343. URL: <https://doi.org/10.4324/9780429020773-31>.

38. Riedl R. B. et al. Authoritarian-Led Democratization . *Annual Review of Political Science*. 2020. Vol. 23, no. 1. P. 315–332. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-052318-025732> .
39. Rocher G., Lefort C. Democracy and Political Theory. *Contemporary Sociology*. 1990. Vol. 19, no. 5. P. 700. URL: <https://doi.org/10.2307/2072337>.
40. Rosanvallon P. Counter-democracy: Politics in the age of distrust. Cambridge : Cambridge University Press, 2008. p 18.
41. Schnapper D. Citizenship and national identity in Europe. *Nations and Nationalism*. 2002. Vol. 8, no. 1. P. 1–14. URL: <https://doi.org/10.1111/1469-8219.00035>
42. Serrano Y., Donot M., Rodríguez D. Leaders et leaderships: Dans les démocraties contemporaines. [Strasbourg] : Presses universitaires de Strasbourg, 2016. 215 p.
43. Sintomer Y., Gauthier J. Les types purs de la domination légitime : forces et limites d'une trilogie. *Sociologie*. 2014. Vol. 5, no. 3. P. 319. URL: <https://doi.org/10.3917/socio.053.0319>
44. Strom K. et al. Institutions and Strategy in Parliamentary Democracy: A Review *Legislative Studies Quarterly*. 1998. Vol. 23, no. 1. P. 127. URL: <https://doi.org/10.2307/440218>.
45. The Economist. The world's most, and least, democratic countries in 2022. The Economist. URL: <https://www.economist.com/graphic-detail/2023/02/01/the-worlds-most-and-least-democratic-countries-in-2022>.
46. Torun Z. Russia's New Authoritarianism. Putin and the Politics of Order. *Europe-Asia Studies*. 2021. Vol. 73, no. 5. P. 965–967. URL: <https://doi.org/10.1080/09668136.2021.1932317>.
47. Walker C. The Authoritarian Threat: The Hijacking of 'Soft Power. *Journal of Democracy*, vol. 27, no. 1, Jan. 2016, pp. 49-63.
48. Williamson P. J. Introduction. Understanding Mussolini the political leader: some lines of enquiry. 2023. P. 3–18. URL: <https://doi.org/10.1093/oso/9780197696132.003.0001>.

49. Yohannes H. Understanding Eritrea: inside Africa's most repressive state. *Review of African Political Economy*. 2017. Vol. 44, no. 151. P. 165–169. URL: <https://doi.org/10.1080/03056244.2017.1297030>.
50. Войнова О. О. Електронна демократія як спосіб політичної комунікації та політичної партисипації у мережевому суспільстві: дис. доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 «Політологія». наук. кер. Н. П. Гедікова; ПНПУ імені К. Д. Ушинського. Одеса. 2023. 226 с.
51. Кольбенко А. Передумови прийняття, зміст та значення першої конституції Франції 1791 р. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2015. № 61. С. 146–150.
52. Конституція Французької Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). Київ. 2018. 56 с.
53. Литвин В. Теоретико-методологічні параметри і підходи до типологізації партійних систем та емпірично-порівняльні результати їх верифікації на прикладі України (1990–2016). Львів. 2017. С. 149–193.
54. Меленко С. Г. Аристотель про соціальні основи держави. Держава і право. 2012. Вип. 56. С. 60–66.
55. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV: станом на 3 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
56. Процюк І. В. Становлення вчення про форму правління держави. Державне будівництво та місцеве самоврядування. Вип. 17. Харків. 2009. С. 21-34.

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДЖЕННЯ СТИЛІВ КЕРУВАННЯ В ДЕМОКРАТИЧНИХ І НЕДЕМОКРАТИЧНИХ СИСТЕМАХ

3.1 Концептуальні вектори дослідження стилів керування політичних лідерів.

Огляд теоретико-методологічних джерел показав складність і багатоаспектність такого соціально-політичного явища, як лідерство.

Побіжний огляд досліджень з питань порівняння харизматичного лідерства [5; 10; 17; 25; 28; 86] виявляє очевидний брак інтересу до порівняльного аналізу. Такий брак уваги може мати кілька причин. Частіше, в літературі домінують однобічні дослідження, сконцентровані на вивченні окремих лідерів чи конкретних випадків, без звернення до порівняння з іншими контекстами чи типами лідерства.

Наша подальша робота має включати в себе проведення більш докладного і систематичного порівняльного аналізу харизматичного лідерства, щоб виявити загальні тенденції та відмінності між різними лідерами та культурами. Це дасть змогу краще зрозуміти характеристики харизматичного лідерства та його вплив на суспільство і політику.

Беручи до уваги існування двох основних підходів до аналізу лідерства в політиці: соціально-економічного і психологічного, і розглядаючи значну кількість можливих варіацій в межах кожного, стає питання вибору серед цього різноманіття можливостей.

Можна запропонувати зв'язати вибір незалежних змінних з рівнем специфічності залежної змінної в контексті дослідження харизматичного лідерства. В залежності від того, чи спрямований аналіз на конкретні випадки лідерства, а не на загальну політичну практику, деякі аналітичні моделі можуть виявитися більш відповідними, ніж інші.

У випадку, коли дослідник спрямовує свої зусилля на пояснення поведінки держави в контексті конкретного рішення, психологічна модель може бути більш прийнятною, ніж модель, спрямована на аналіз соціально-економічного середовища. Це обумовлено тим, що дослідник в цьому випадку прагне виявити фактори і мотиви, які призвели до прийняття певної ініціативи або відповіді держави в конкретний момент часу, а не вивчати політику, яка функціонує на тривалий період.

Така психологічна модель дозволяє зосередитися на психологічних аспектах прийняття рішень і внутрішніх мотивацій суб'єктів, що керують державою, і створити більш деталізоване розуміння процесу прийняття рішень в конкретних ситуаціях. Такий підхід дозволяє досліднику краще аналізувати і розкривати причинно-наслідкові зв'язки у виборі державної політики в даному контексті.

Психологічні моделі, орієнтовані на вивчення індивідуальних особистостей, які приймають рішення і взаємозв'язку між різними аспектами їх особистості та їхньою поведінкою. У зв'язку з цим вони можуть бути більш ефективним аналітичним інструментом для пояснення конкретних рішень, ніж економічні моделі, особливо тоді, коли ці рішення відхиляються від стандартних економічних моделей поведінки.

Психологічний підхід дозволяє краще поглибитись в індивідуальний психологічний стан, мотивацію та внутрішні фактори, які впливають на прийняття рішень. Оскільки реальні ситуації часто складаються з унікальних контекстів та невизначеності, психологічні моделі можуть краще пояснити, чому індивіди вчиняють певні дії або відхиляються від передбачуваних стереотипів поведінки.

Отже, в дослідженні конкретних рішень, які можуть виходити за рамки звичайних економічних моделей, психологічні моделі можуть бути більш інформативним та адаптованим інструментом для аналізу поведінки і прийняття рішень.

Пояснення політичної поведінки через соціально-економічне середовище може бути обґрунтованим у випадку дослідження зовнішньої політики, яка має загальний характер і може бути впливовою на багато суб'єктів та аспекти суспільства. Проте, коли мова йде про вивчення тенденцій у політичній поведінці, важливо враховувати, що пояснення впливу такої поведінки може виходити за рамки внеску окремих осіб, які приймають рішення.

Іншими словами, психологічна модель може не надати повний обсяг пояснень політичної поведінки, оскільки вона концентрується на внутрішніх мотиваціях і особистих факторах окремих індивідів. У випадку аналізу політичної поведінки, яка може бути результатом впливу соціальних, економічних та структурних факторів, важливо враховувати ширший контекст, який може включати соціальні класи, культурні тенденції, економічні умови та інші аспекти соціального середовища.

Таким чином, ефективний аналіз політичної поведінки може вимагати поєднання психологічних та соціально-економічних моделей для повного розуміння та пояснення тих чи інших політичних явищ.

Поняття «проблемної області» може виглядати як важлива основа для вивчення харизматичного лідерства. Визначення конкретних сфер, де харизматичні лідери проявляють свій вплив, таких як військові, політичні, економічні та соціокультурні, може спростити аналіз цього явища за допомогою незалежних змінних, порівняно з тим, якщо б розглядати однакові змінні для всіх сфер.

Проте важливо відзначити, що обрання відповідних незалежних змінних серед запропонованих у даному контексті, може займати певний час і потребувати додаткових досліджень для виявлення початкових кореляцій. Це пов'язано з необхідністю ретельного вивчення та аналізу різноманітних можливих факторів, які можуть впливати на харизматичне лідерство в кожній конкретній сфері. Однак, один раз встановивши ці зв'язки, дослідник може

отримати більш глибоке та точне розуміння динаміки та впливу харизматичного лідерства в цій області.

Проведення порівняльного аналізу харизматичних лідерів у різних політичних контекстах є обґрунтованою методологією для виявлення різниць характеристик їхнього лідерського стилю, методології управління та відношення до громадян та опозиції. Ці критерії дозволяють надати глибше розуміння того, як харизма лідера справляє вплив на політичну систему та суспільство.

Важливо окреслити поняття стилю керівництва, яке можна визначити як складну систему навичок, методів переконань, цінностей і політичних практик індивіда у контексті ситуації лідерства. Що важливо таке тлумачення покриває і особливості відносин посадових осіб і аспект відносин між лідерами і послідовниками.

Порівняльне дослідження стилів керівництва може бути обґрунтоване на підставі таких міркувань: вивчення різних стилів політичного керівництва дозволяє визначити, які підходи є більш чи менш ефективними в різних ситуаціях і контекстах; порівняльний аналіз дозволяє враховувати об'єктивні фактори, уникаючи суб'єктивних оцінок чи прихильностей, ґрунтуючись на даних і фактах для уникнення упередженостей; дослідження стилів керівництва може передбачити можливі інновації та зміни в політичному середовищі; порівняльне дослідження стилів керівництва в політиці важливе для розвитку політичних теорій та стратегій керівництва.

Система влади та політичний контекст у розгляді даного дослідження:

У демократичному режимі основним пунктом оцінки є спосіб обрання лідера, який здійснюється через проведення вільних та справедливих виборів, а також обмеження його влади законами та конституцією. У цьому контексті демократія визначається як політичний режим, де лідер набуває влади на основі легітимної підтримки виборців і підлягає правовому контролю та обмеженням, встановленим законодавством та основними законами країни.

Авторитарний режим, у свою чергу, характеризується обмеженою участю громадян у процесі приходу лідера до влади і контролем над ключовими політичними інститутами. У цьому контексті важливим є відсутність абсолютного владаря, але при цьому лідер має змогу значно впливати на прийняття рішень та дії уряду і інших ключових структур.

Тоталітарний режим, навпаки, характеризується абсолютною владою лідера, який контролює всі аспекти суспільства. У такій системі лідер має повний доступ до прийняття рішень у всіх сферах життя, включаючи політику, економіку, культуру, інформацію і соціальні структури. Його влада абсолютна і недемократична, оскільки відсутні будь-які форми обмежень чи контролю з боку інших громадян чи інституцій.

Стиль лідерства у зазначених політичних режимах розглядається з наступних позицій:

У демократичному режимі важливим характеристикам стилю лідерства відводиться належна увага. Лідер у такій системі часто проявляє тенденцію враховувати думку та інтереси різноманітних політичних груп та сторін, які функціонують у суспільстві. Це свідчить про відкритість і гнучкість у прийнятті рішень та спрямованість на широкий соціальний консенсус.

У авторитарному режимі стиль лідерства відрізняється від демократичного. Тут лідери надають перевагу самостійному ухваленню рішень, рідко залучаючи широку консультацію чи участь суспільства. Це свідчить про більш високий рівень централізації влади та обмежену участь громадян у політичних процесах.

У тоталітарному режимі спостерігається ще більший рівень автократичного стилю управління лідера. Такі лідери використовують жорсткий та автократичний підхід, рідко допускаючи участь суспільства у формуванні рішень. Їхні дії і рішення контролюються найчастіше виключно особистим бажанням лідера, що супроводжується мінімальною участю громадян у політичних процесах.

В залежності від політичного режиму, в якому діє лідер, відзначаються різні особистісні характеристики:

У демократичному режимі харизматичному лідеру приділяється більше уваги взаємодії з громадськістю, здатності до переконання та мотивації інших. Важливим аспектом стає здатність до спілкування та залучення громадян до політичних процесів.

У авторитарному режимі лідери, навпаки, часто демонструють жорсткість та рішучість у своєму особистісному стилі. Основними характеристиками їхньої особистості стають впертість та невідступність у прийнятті рішень.

У тоталітарному режимі тоталітарні лідери акцентують увагу на культі особистості та вимагають поклоніння з боку суспільства. Вони створюють образ неперевершеного і недосяжного лідера, що є центральною постаттю всього суспільства та політичної системи.

Враховуючи ці особливості стилю лідерства та особистісні характеристики лідерів у різних політичних режимах, можна проводити глибокий аналіз впливу лідерів на суспільство та політичну систему країни.

Реакція суспільства на лідерів в різних політичних режимах визначається наступним чином:

Лідер демократичних режимів піддаються інтенсивній оцінці та критиці з боку вільних ЗМІ і громадськості. Ця система визнає важливість вільної дискусії та висловлення різноманітних поглядів. Легітимність лідера в такому режимі напряму залежить від підтримки громадян і їхньої здатності вільно висловлювати свої думки через голосування та обговорення громадських питань.

У контексті авторитарного режиму лідер може придушувати політичну опозицію та контролювати засоби масової інформації, але це не завжди гарантує його легітимність. Якщо спостерігаються систематичні порушення прав громадян і обмеження свободи виразу, то легітимність лідера може бути

суттєво піддана сумніву. У такому контексті, авторитарний режим може викликати різноманітні форми суспільного протесту і незадоволення. Такі явища можуть включати в себе масові акції громадського невдоволення і спротив, спрямований на відстоювання прав та свобод, що може становити значний виклик для авторитарного режиму та його легітимності.

У тоталітарному режимі, де пригнічується будь-яка форма критики або опозиції, суспільство зазвичай перебуває в стані апатії та страху перед режимом. Лідер виступає як єдиний авторитет, і відсутність можливості висловлювати незгоду створює атмосферу загального покорства. Легітимність в такому контексті штучно зберігається за рахунок пропаганди і приймання ідеології лідера як єдиної істини.

Аналіз реакції суспільства на лідерів у різних політичних режимах вказує на важливість вільного обміну ідеями, захисту прав громадян і можливості висловлювати незгоду як ключові складові демократичного політичного процесу.

Використання влади лідерами в різних політичних режимах розглядається наступним чином:

У демократичному режимі важливим аспектом є відповідність використання влади законам і конституції. Лідер повинен дотримуватися правових норм і обмежень, і його рішення повинні бути відповідними законодавству. В такому режимі влада лідера обмежена правовими рамками і контролюється системою правових норм.

В авторитарному режимі, лідер має можливість використовувати владу для зміцнення свого положення, навіть якщо це суперечить нормам і процедурам. В такому контексті влада лідера може бути використана для придушення політичної опозиції, зміни правил гри або порушення норм демократичного управління.

У тоталітарному режимі лідер має абсолютну владу і може використовувати її для маніпуляції та повного контролю над суспільством.

Влада лідера в такій системі не обмежується ніякими правовими нормами чи конституцією, і він може втручатися в усі аспекти життя громадян і суспільства, включаючи політику, економіку, культуру та інформацію.

Аналіз використання влади лідерами у різних політичних режимах підкреслює важливість правового обмеження влади та демократичного контролю, які забезпечують захист прав і свобод громадян у демократичних системах, і, навпаки, можуть становити загрозу свободі та правам громадян у авторитарних і тоталітарних режимах.

Вплив лідерів на політичне середовище різних політичних режимів розглядається наступним чином:

У демократичному режимі вплив лідера обмежений політичними інститутами і системою поділу влади. Ця система передбачає розподіл влади між різними гілками влади, такими як законодавча, виконавча і судова, а також іншими незалежними інституціями. Лідер повинен діяти в рамках закону та конституції, і його можливості впливу обмежені внутрішньополітичною конкуренцією та обговоренням різних питань в парламенті. У цьому контексті важливою є здатність лідера до співпраці з іншими політичними гравцями і досягнення консенсусу.

У авторитарному режимі лідер може чинити сильніший вплив на політичне середовище порівняно з демократичним режимом, але його можливості обмежені наявністю політичної опозиції. Лідер може мати більше повноважень у виконавчій владі і контролювати ключові інституції, такі як медіа чи судова система. Однак наявність опозиційних груп і політичних активістів може обмежувати його владу і створювати можливості для прояву незгоди зі сторони інших політичних сил.

У тоталітарному режимі тоталітарні лідери можуть мати найбільший вплив на політичне середовище і суспільство в цілому. Вони контролюють усі сфери суспільства, включаючи політику, економіку, інформацію і культуру. Система влади в такому режимі піддається централізації і маніпуляції, і лідер

має абсолютний контроль над усіма інститутами і вирішальне слово в усіх питаннях. Відсутність можливості виразити незгоду і критику обмежує будь-яку опозицію і робить лідера найвпливовішою постаттю в політичному середовищі.

3.2. Аналіз особистості та стилю керівництва в демократичних системах.

Суттєвий прогрес, що був досягнутий у сучасний період у галузі соціальних наук, може бути розглянутий як особливо значущий для вивчення демократії не лише через загальну корисність розширення знань, але й через потенційну спроможність цих досліджень допомогти розкрити віддалені корені політичних уподобань та участі. Крім того, ці галузі наукового аналізу обіцяють сприяти формулюванню стратегій, спрямованих на створення умов життя, які найбільш сприятливі для реалізації потенціалу. Зазначено також, що аналогічно до того, як складно отримати та повністю зрозуміти функціонування демократії без урахування взаємодії та взаємостосунків між особами, важливо враховувати психологічні аспекти людської поведінки для повноцінного розуміння цього політичного процесу.

На відміну від старої влади, яку ревно охороняють, обмеженою кількістю людей, «нова влада» є течією, до якої звернувся Емманюель Жан-Мішель Фредерік Макрон . Як зазначають Дж. Хейманс і Х. Тіммс [29], нова влада має характеристики відкритості, колективної участі і горизонтального впливу від громадян до влади.

Основною транслуючою ідеєю Е. Макрона є трансформація політичного простору Франції. Відзначимо, що сам Емманюель Макрон у своїй лексикографії публічно назвав цей процес «революцією», що звичайно більше резонує з французьким суспільством. Хоча система поступових реформ, яка призведе до зміни суспільства і виправлення помилок

попередників, мала реформаторський характер, а не революційний, харизматичні і резонуючі ідеї були причиною перемоги його на президентських виборах 2017 року [73; 67].

Крім того, одним із невід'ємних атрибутів нової реформаційної влади була прозорість. Поняття, яке стирає межі між приватним і публічним життям, з представленням себе, яке можна знайти в ЗМІ та особливо в соціальних мережах.

По-перше, президент Е. Макрон медійно демонстрував бачення, адаптоване до проблем країни. Починаючи з діагностики французької економіки, він представляв чітке та послідовне бачення своєї програми, щоб прояснити свої проекти для всіх. Зіткнувшись із величезною кількістю фактів і цифр, особливо щодо зайнятості, необхідно розпізнати причини проблем і діяти з ними.

Слід відзначити так само демонстрацію політичної амбітності. Відповідаючи на запитання щодо своїх майбутніх планів після закінчення Національної адміністрації (ENA), Макрон заявив: «У 30 років я буду президентом Республіки»[1].

Еммануель Макрон обрав доброзичливість як свій тип соціальної взаємодії, взявши за приклад багатьох великих світових лідерів. Можна згадати, коли кандидат Е. Макрон просив пояснення у аудиторії щодо свистіння, коли було виголошено ім'я Марін Ле Пен, викликаючи негативну реакцію присутніх. Цей аспект важливий для харизматичного образу і чеснот які транслював Еммануель Макрон, для якого суттєвим є уникнення нападів на політичних опонентів та виявлення доброзичливості.

Е. Макрон ставив за мету виступати як президент, що слухає та реагує на дії. Навіть при обмеженій присутності у ЗМІ, він акцентував увагу на вислуховуванні занепокоєнь французьких громадян і збиранні ключових даних, що дозволяють краще розуміти ситуацію та розвивати конструктивні кроки вперед.

Еммануель Макрон, виявляючи визначеність у просуванні вперед, виступав на користь активних дій. Як будь-який відомий лідер, він розуміє, що лише через систематичні заходи можна забезпечити прогрес.

Свідомий того, що для досягнення передових результатів необхідно взяти на себе ризики, черпає інспірацію з підходів визначених лідерів, виходячи за межі своєї зони комфорту, якщо це виявляється необхідним. Відставка перед розпочатком президентської кампанії служить переконливим прикладом його готовності до вибору сміливих шляхів.

Характеристики, пов'язані з особистістю Еммануеля Макрона також значною мірою сприяли його позиціонуванню. Як і багато керівників, він вмів користуватися мистецтвом слова - оптимістичний і мотивований [18].

Чинного президента Франції Макрона переобрали на другий п'ятирічний термін. Замість простої історії успіху, президентські вибори 2022 року виявили тривожні тенденції у французькій демократії: консолідація ультраправих сил; зростання кількості тих, хто утримується; крах традиційних лівоцентристських і правоцентристських центрів, а також сильна діяльність антисистемних партій.

Частина проблеми під час першого терміну президентства (2017–2022) лежала в основі самої кампанії Макрона, заснованою на неприйнятті основних партійних родин і труднощах у визначенні основного політичного проекту. Такі прогалини у поєднанні з втратою довіри до французької політики та суспільства становлять величезні виклики для цього оригінального політичного підприємця.

Внесок Макрона найкраще зрозуміти, якщо ми розглядатимемо лідерство як трирівневу гру, засновану на взаємодії між окремою політичною особою, стратегічними інституційними можливостями та потенційно трансформуючими ефектами європейських і міжнародних можливостей (разом з їх рівною здатністю до руйнування та зниження рівня).

На індивідуальному рівні переобрання Макрона на другий президентський термін, вперше в П'ятій Республіці поза специфічним контекстом «співжиття», стало свідченням особистої витривалості, а також політичного успіху. Його досягнення можна сприймати як досягнення політичного підприємця, чия доля тісно пов'язана з неприйняттям, дислокацією та недосконалою реконфігурацією існуючої партійної системи.

У 2017 році Емманюель Макрон виступав в ролі не лише як актор, але й як символу розпаду традиційної партійної структури. Дві провідні політичні сили П'ятої республіки, а саме республіканці (що частково спадкували традиції голлістів) та соціалісти (пройняті ідеями колишнього президента Франсуа Міттерана), зазнали поразки і не проявили ознак політичного відновлення. Фактично, у 2022 році ці тенденції пришвидшились, оскільки кандидатка від соціалістів Анн Ідальго отримала всього 1,75% голосів [76], а навіть республіканці (Валері Пекресс) зазнали невдачі, отримавши всього 4,8% голосів [48].

Цей результат, безсумнівно, був успіхом для Е. Макрона, який зміг переформатувати політичну конкуренцію з точки зору репрезентації центрального простору політичного центру, оточених крайностями зі сторони євролівих (Жан-Люк Меланшон) і правих (Марін Ле Пен). Макрон поєднав навички з долею успіху в управлінні послідовними кризами – соціальною, медичною, міжнародною. За лідерством Е. Макрона криза стала способом управління над політикою.

Інтерпретація політичного стратега, чия лідерська позиція в кінцевому підсумку може підірвати систему, що привела його до влади, є надто менш сприятливою. Макрон обрав стиль управління «зверху вниз», який викликає розходження і сприймається як «підривний» в контексті зайнятої посади. Це зробило його спроби відновлення горизонтальних зв'язків під час кампанії менш переконливими та продовжує ускладнювати підтримку демократичних дебатів в безпристрасній атмосфері.

Необхідно визнати, що Еммануель Макрон заслуговує на визнання у французькій спільноті за свої ранні реформи в галузі освіти та ринку праці, які сприяли досягненню рекордного рівня зайнятості та історично низького рівня безробіття. На ринку праці була впроваджена більша гнучкість, а високі ставки оподаткування були переглянуті шляхом введення фіксованого податку, що свідчить про значний розквіт прямих іноземних інвестицій [80, с.79].

Розглядаючи внутрішню політику, можна відзначити, що Еммануель Макрон активно проводив символічні модернізації у галузях пенсій, ринків праці, а також у сферах пропозицій та попиту на освіту. Однак, його здатність до ефективної реалізації реформ піддається іспиту в наступні місяці після переобрання на посаду президента. В цілому, незважаючи на успіхи в політичній сфері, визначені поступовим виключенням політичних опонентів та застосуванням стратегії триангуляції, соціальні, економічні та міжнародні результати залишаються об'єктом неоднозначності [88].

Під час приходу Еммануеля Макрона до посади, Франція зазнавала періоду середнього спаду, втрачаючи частину свого впливу. Проте, його лідерський вплив і особистісні риси сприяли відновленню тієї ваги, яку країна втратила. Постійний потік ініціатив та закликів до європейського суверенітету, які виходили від Макрона, внесли нову енергію в проект Європи. Керівництво Е. Макрона фондом відновлення в розмірі 750 мільярдів євро для подолання наслідків COVID-19 представляє собою значущий крок у напрямку європейської інтеграції [75].

Концепція зовнішньої політики Еммануеля Макрона часто відображає його особистий харизматичний вплив, в якому світові лідери повинні піддатися його силі переконань. Цей підхід може вражати як намагання використовувати харизму та вплив для досягнення своїх зовнішньополітичних цілей. У 2017 році він публічно висловив своє невдоволення щодо Володимира Путіна через поширення неправдивої інформації російськими ЗМІ, пов'язаними з Кремлем [4]. Через два роки Макрон викликав розгнівання серед

європейських союзників, звертаючись до В. Путіна без попередніх консультацій [19].

Макрон прагнув діяти у важливих питаннях з Дональдом Трампом на зразок тих, що стосуються кліматичних та ядерних угод із Іраном, але йому не вдалося переконати попереднього президента Сполучених Штатів Америки у необхідності таких домовленостей. Спробувавши взяти на себе роль рятівника Лівану після вибуху в порту у серпні 2020 року, Макрон прибув до Бейрута, проте його зусилля не призвели до зменшення корупції серед правлячого класу цієї держави [68].

Належить відзначити його старання, оскільки час від часу він досягав певних успіхів. Під час Генеральної Асамблеї ООН у 2019 році вдалося переконати Дональда Трампа до телефонного спілкування з тодішнім президентом Ірану Хасаном Рухані. Але в останній момент Рухані відмовився взяти слухавку до рук.

Скасування Е. Макроном податку на достаток, його перебування в якості комерційного банкіра, реформа трудового кодексу та спроби навести порядок у надзвичайно складній пенсійній системі Франції, принесли йому саркастичний титул «президента багатих» [20]. Він у своїй стихії приймає американських мільярдерів на щорічних інвестиційних самітах «Обери Францію» .

У концептуальному ракурсі «en meme temps» (в той самий час / одночасно), що стало гаслом кампанії 2017 року, Еммануель Макрон реалізує обширні заходи для подолання економічних викликів, викликаних пандемією Covid. Зокрема, він спрямовує суттєві фінансові ресурси на стимулювання економіки. Розширення соціальних виплат та пенсій для фермерів, пропозиція студентам університетів обідів за 1 євро, а також зменшення кількості класів у проблемних районах початкових шкіл на 50% і встановлення щомісячної допомоги в розмірі 500 євро для молоді, що шукає роботу, свідчать про

зобов'язання президента до соціальної політики та підтримки різних верств суспільства.

Макрон також визначається за рядом прогресивних ініціатив, таких як подовження батьківської відпустки та надання сапфічним парам безкоштовної медичної допомоги у відновленні родів. Журнал Economist, визначаючи його як «таємного соціаліста», відзначає його соціально орієнтовану політику, яка, незважаючи на витрати, відзначається прагматичним підходом до соціальних викликів та нерідко зберігає елементи прогресивної соціальної поведінки [21].

Проте Макрон призначив двох прем'єр-міністрів-консерваторів і його жорстка риторика щодо політичного ісламу та імміграції, а також вибір різко правого міністра внутрішніх справ мала позитивний вплив на правих виборців. [21].

У підсумку, під час свого другого терміну Еммануель Макрон набуває значущої ролі світового лідера, незважаючи на виклики та труднощі в зовнішній політиці, зокрема, у спробах зупинити повномасштабне вторгнення Росії в Україну. Його нова популярність ґрунтується на вагомому внеску у відновлення європейської економіки та унікальній ролі, яку Франція прагне відігравати як стратегічний союзник Сполучених Штатів.

Неабияк важливою виявляється харизматична лідерська особистість Макрона, яка дозволяє йому ефективно балансувати національні інтереси та світові зобов'язання. Його стратегічна роль в світових справах, підкреслена важливістю для Франції як великої держави, але філософськи незалежної від геополітичних блоків, свідчить про винятковість його лідерства. У цьому контексті харизматичний стиль управління Макрона стає однією з ключових складових його успіху, роблячи його не лише національним лідером, а й вагомим гравцем на «глобальній арені».

Іншим прикладом харизматичного впливу у ліберально-демократичних системах є Прем'єр міністр Канади, Джастін П'єр Джеймс Трюдо. Його особливості харизматичної сигналізації тісно пов'язані з потужним

використанням соціальних мереж. Доведено, що соціальні мережі мають вплив на комунікацію та зворотній зв'язок влади та громадян, кандидатів і виборців, політичних партій та їхнього електорату і мають значне місце у розвитку демократичних цінностей [91]. Однак, незважаючи на це велика кількість політиків ще не використовує цю частину медіаландшафту [92].

Цифровий харизматичний потенціал Дж. Трюдо почав реалізовуватися під час парламентських виборів 2015 року. Це характеризувалося вдосконаленням стилю політичної компанії, частково зумовленим цифровим розповсюдженням харизматичного впливу. Принциповим аспектом було використання селфі-фотографії та комунікація з представниками громадськості під час мітингів. Дослідження обґрунтовують, що саме селфі (англ. selfie – автопортрет), як доповнення до інших видів соціальної взаємодії, дали можливість Джастіну Трюдо розширити і мобілізувати електоральну базу шляхом поширення фотографій послідовниками у соціальних мережах [81; 89]. З іншого боку, особливості його публічної роботи і тактики залучення громади мали і свій негативний репутаційний вплив, ряд ЗМІ критично відзначало егоцентричність Джастіна Трюдо, то його переваги публічної форми над політичним змістом [50; 31]. Так, політична привабливість значно залежала від низки особистісних особливостей і політичної ідентичності [70, с.140; 84; 62].

У світовій політичній практиці особистісний аспект (чесноти і харизма) і політична ідентичність є невід'ємною частиною політичної привабливості. Сукупно це разом з системою візуальних і вербальних повідомлень, які транслюють особистісні атрибути формується політичний імідж [30]. Імідж політичної знаменитості Дж. Трюдо створювалась за декади до його очолювання уряду Канади. Він був сином 15 прем'єр міністра Канади П'єра Еліота Трюдо, цей факт часто висвітлювався у ЗМІ [60]. Під час першого балотування на посаду публічний образ висвітлювався через набір власних характеристик: атлетизм, молодість, відкритість. Суспільна підтримка так

само посилювалась через увагу Дж. Трюдо до проблем корінних народів Канади, феміністичних рухів і ЛГБТК+ спільноти [70]. Трюдо використовує візуальне оформлення своїх публікацій у соціальних мережах з метою стратегічного політичного наративу, який підкреслює і зміцнює ключові харизматичні риси лідерства:

- інноваційний лідер, який керує процвітаючою країною;
- лідер, відданий позитивній політиці;
- лідер, який прагне до національної єдності;
- лідер, що активно підтримує та поважає права меншин та маргіналізованих спільнот;
- заспокійливий і втішний керівник;
- лідер, який цінує міжнародний діалог та повагу;
- лідер, який активно будує відносини [61].

Візуалізація у соціальних мережах Джастіна Трюдо характеризується інтенсивною персоніфікацією політики та потужною агітацією. Візуальний контент у мережах X, YouTube, Instagram, SnapChat та інші, має потенціал транслювати харизматичні сигнали та політичні ідеї особисто, постійно і зрозуміло, що допомагає персоналізувати зв'язок лідера з громадськістю. Особливості харизматичного впливу Джастіна Трюдо тісно пов'язане з брендингом. В рамках дослідження дисертації, бренд розглядається як сформований образ, який резонує на емоційному рівні і стимулює до лояльності [69, с. 139]. Особливості політичного брендингу Джастіна Трюдо пов'язане з прагненням поєднання особистісних рис з актуальними ліберальними цінностями. Харизматичний вплив виявляється не тільки в демонстрації особистісних якостей, якими наділений політик, але і через важливе повідомлення для послідовників, що політика, незалежно від специфіки, буде реалізуватися через призму якостей, які демонструються.

3.3 Аналіз особистості та стилю керівництва в недемократичних системах.

Якщо звертатися до етимології поняття «влада», можна стверджувати, що в кожній державі присутній авторитарний або недемократичний компонент. Коли лідер використовує своє панування, харизму та здатність до управління, відбувається втілення авторитаризму у різних аспектах: в одноманітному здійсненні влади, всебічній компетентності, «президентських ексцесах», персоналізації влади, тощо.

Не хисткий авторитаризм, а високий ступінь персоналізації є чинником вразливості. Інтенсивно персоналізований режим залежить від стабільності успіхів його лідера. Невдача на національному чи міжнародному рівні призводить до логіки виснаження, яка, хоча присутня і в демократичних системах, в авторитарному контексті проявляється значно агресивніше.

Недемократичні режими виявляють вражаючу здатність до змін. Фактично авторитарні режими стикаються з невизначеністю щодо свого майбутнього: чи можна розраховувати на союз із диктатором, коли йому загрожує ризик зверження. Крім того, цим режимам ускладнюється відсутність публічної дискусії, що може призвести до помилок у виборі вектору політики.

Сучасні недемократичні режими втрачають значну перевагу, яка раніше забезпечувала їхню стійкість: вони втрачають можливість діяти у тіні та вже не можуть діяти без належного відома. Завдяки розвитку міжнародного громадського простору і процесам глобалізації, навіть найжорстокіша цензура не може зруйнувати цей міжнародний публічний простір.

Аналіз прикладу Північної Кореї може сприяти вдосконаленню ініціатив, спрямованих на розробку загальних моделей для порівняння систем державного управління в умовах інформаційної невизначеності. Розглядаючи цей екстремальний випадок, важливо створити теоретичну базу для вивчення

систем державного управління в інших закритих країнах, таких як М'янма та Таджикистан.

Вік Кім Чен Ина, оцінюється у 40 або 41 рік, він народився у Пхеньяні, столиці Кореїської Народно-Демократичної Республіки (КНДР), відомої також як «Північна Корея». Він є третім нащадком в династії Кім, також відомої як лінія Маунт-Пекту, яка здійснює правління в Північній Кореї з 1948 року. Кім Чен Ин є спадкоємцем свого батька Кім Чен Іра (правив з 1994 по 2010 рік), який сам був наступником його батька, Кім Ір Сена (1912 –1994). Його матір'ю була Ко Йон Хі (1952-2004). У сучасний період Кім Чен Ин займає кілька ключових посад у своїй країні, зокрема обіймає посади голови Трудової партії Кореї, верховного головнокомандувача Кореїської Народної армії та глави Державної комісії у справах. Цілком офіційно з 29 серпня 2019 року він виступає як голова держави внаслідок впровадження конституційних реформ.

Становлення режиму Кім Чен Ина характеризується швидким темпом. Звістка про хворобу Кім Чен Іра з'явилася в серпні 2008 року; до кінця року Кім Чен Ина вже було неофіційно призначено його наступником, а його офіційне призначення відбулося на 3-й конференції ТПК (Трудової партії Кореї) у вересні 2010 року. Невдовзі після смерті Кім Чен Іра в грудні 2011 року, вплив Кім Чен Ина почав нарощуватися, в цей час його називати «Верховним лідером» і було призначено Верховним головнокомандувачем Кореїської народної армії (КНА). У квітні 2012 року він був призначений першим секретарем ТПК і «першим головою» Національної комісії оборони. Кім Чен Ин зайняв керівні посади в партії, уряді та армії у віці 27 і 28 років [41]. Ці зміни відбулися лише через чотири місяці після смерті його батька, важливо відзначити, що це значно швидше, ніж прихід до влади Кім Чен Іра, якого було оголошено Генеральним секретарем ТПК після трирічного періоду жалоби [42].

Спадкоємство Кім Чен Іра, що підкорило під сумнів компетентність його нащадка Кім Чен Ина, спричинило перегляд підходу азіатських та західних лідерів до ситуації в Північній Кореї. Його стратегія «першої військової» династії в КНДР зацікавлює науковців, що досліджують міжнародні відносини. Кім Чен Ин, який надто швидко піднявся на вершину влади та був надто молодим, щоб отримати повагу старших генералів та маршалів, проявився як жорстокий диктатор, який не зважав на власних родичів. Наприклад, за даними, близько п'ятнадцяти його родичів були вбиті в 2014 році. Одночасно це внесло елементи сучасності в північнокорейський політичний пейзаж. Наприклад, він сприяє навчання «хакерів» і відправляє працівників за кордон. Останні виїжджають групами під пильним наглядом і залишають сім'ї в країні. Оскільки держава забирає значну частину їхньої зарплати, це приносить гроші. Це спосіб використати бажання вибратися з Північної Кореї на свою користь [59].

Важливо зазначити і швидкі темпи, з яким Кім Чен Ин формував свій медійний бренд і особистісні риси, які він на початку свого керування висвітлював. Може здатися, що наступника режиму було встановлено швидко через необхідність, але навіть після того, як Кім Чен Ин вступив на посаду, його адміністрація продовжувала характеризуватися швидким підходом і сміливими змінами політики, символом яких емоційний виклик «дансум-е» (в одному диханні / без передиху) – це гасло, що часто використовується самим Верховним Лідером. У той самий час, згідно з офіційним газетою Кореїської робітничої партії, перед смертю Кім Чен Ир назвав «зухвалість» однією з сильних сторін Кім Чен Ина [38, с. 86]. Кореспондент північнокорейської газети «Rodong Sinmun» Сонг Мі-ран описала це так: «Політика нашого дорогого генерала – це така політика, де не одна частина, а всі сфери змінюються не поступово, а все відразу» [40, с 240 –243]. Так, особливості впливу державного режиму на медіа у Північній Кореї не можуть надати

вичерпну інформацію про події, але вони транслюють у суспільство якості вождя, а отже і харизматичний вплив.

Кім Чен Ин вже оприлюднив понад 200 промов та заяв. Хоча не всі з них є повністю доступними для загальної громадськості, можна отримати уявлення про радикальність його дискурсу та швидкість змін, провівши уважний аналіз у поєднанні з тоном робітничої газети. Прикладом, що наочно демонструє харизматичний сигнал через радикальний підхід, є те, як швидко режим перетворився від політики випробувань ядерних ракет, яку він приймав з січня 2016 року до листопада 2017 року, на стратегію, орієнтовану на діалог. Незважаючи на те, що новорічна промова 2016 року була наповнена такими виразними словами, як «безжальна священна війна за справедливість» і «велика війна за національне об'єднання», до вересня 2017 року, коли було відкладено шосте ядерне випробування, звіти про діяльність Кім Чен Ина чітко сфокусувалися на економіці та запропонували стратегію, що передбачала подальші дипломатичні події [46]. Приблизно в цей час відбулося перше засідання Президії Політбюро, в якому взяли участь офіційні особи, відповідальні за зовнішні справи та економіку [45]. Незважаючи на те, що «нова Бьончжин», оголошена Кім Чен Ином у березні 2013 року, яка об'єднувала як економічне зміцнення, так і ядерний розвиток, позиціонувалася як «постійна політика», вона раптово припинила своє існування з декларацією про «перемогу», виданою в квітні 2018 року перед самітом Північна Корея – США [43].

Варто також відзначити швидкі темпи, з якими Кім Чен Ин змінював своє керівництво. З урахуванням приходу Кім Чен Ина можна стверджувати, що протягом 2012 року, першого року його правління, його найчастіше супроводжував його дядько Чан Сон Тхек, віце-голова Комісії національної оборони. Безсумнівно, Чан Сон Тхек був одним із чиновників, які були найближче до Кіма в той час. Проте до кінця 2013 року його було страчено за «змову з метою повалення уряду» [39, с 82].

За трохи більше, ніж вісім років після приходу Кім Чен Ина на посаду, станом на січень 2020 року, було чотири різних директора Генерального політичного бюро Корейської Народної Армії, сім начальників Генерального штабу та сім міністрів народних збройних сил. Це ілюструє швидкість, з якою вищі посади передавалися з рук в руки. Крім того, хоча раніше ці три призначення включали повноправне членство в Політбюро як посади в партії, згодом це було знижено до членства кандидата. Також відбулося навмисне зниження рейтингу армії та часткова відмова від ідеології Сонгун (політико-економічний принцип пріоритезації армії), як проаналізовано нижче як п'ята характеристика [39].

Однією з виразно виявлених характеристик керівництва Кіма Чен Ина є його виражена схильність до прагматизму. Протягом свого правління він систематично висловлював критику щодо «формалізму» під час проведення польових інспекцій [33, с. 34]. Він систематично уникає публікацій, які тенденційно прикрашають досягнення в надмірно позитивному світлі, акцентуючи увагу на «якості» та «кількості» у відношенні до виробничих квот. Порадами щодо використання Інтернету, незважаючи на його загальну забороненість в Північній Кореї, він іноді вказував на можливість використання цього засобу для отримання матеріалів з інших країн або як платформи для реалізації рішучих заходів щодо поширення ідеології та культурних аспектів.

У липні 2018 року, під час інспекції фабрики з виробництва сумок у Чонджині, Кім Чен Ин виразно висловив свою критику щодо «формальної роботи» партійного комітету провінції Північний Хамгьон. Це виправдання «формалізму» виходило за рамки контексту виробничих об'єктів, розпочинаючи дискусії і в інших сферах. Наприклад, у своїй промові в Міністерстві народних збройних сил 8 лютого 2019 року, під час річниці заснування КНА, Кім Чен Ин закликав до повного усунення «старих

пережитків, таких як формалістичний стиль і стереотипні моделі навчання»[36, с 76; 37].

Також, в ході несподіваної інспекції взуттєвої фабрики у Вонсані, що відбулася у грудні 2018 року в рамках серії експромтованих перевірок для отримання об'єктивної інформації про стан справ у країні, Кім Чен Ин висловив своє задоволення продуктивністю. Навіть за умов, коли чиновники надавали виключно позитивні звіти, він оцінив виробництво умовно, висловлюючи той факт, що його «несподіваний і без попередження візит» символізував «рік успіху для взуттєвого виробництва»[34, с. 16]. Також відзначено ряд інших імпровізованих візитів на промислові об'єкти, під час яких Кім Чен Ин висловлював своє незадоволення. Зазначалося, що він «розгнівався» через погане управління резервуарами для води на фермі черепах у травні 2015 року, а також, дізнавшись про затримки в будівництві, висловив своє невдоволення на ділянці електростанції Оранчхон у липні 2018 року [47].

У Верховних народних зборах, визначених конституцією як найвищий орган державної влади, з початку першої сесії 13-го скликання, яка відбулася у квітні 2014 року, спікери почали інформувати не лише про позитивні результати, але й про «дефекти» у своїх відомствах. Зазначено, що офіційні особи зобов'язані представляти чітку інформацію щодо цих «дефектів», а також пропонувати рішення для їх подолання. Важко уявити миттєве визнання та офіційне оприлюднення невдачі у запуску супутника у квітні 2012 року, що відбулося під час уряду Кім Чен Іра, в контексті нового підходу до відкритості та відповідальності у роботі державних інституцій [53].

Слова, такі як «реальність», також присутні в висловлюваннях Кіма Чен Ина, відображаючи його ворожість до економічних умов, які характеризуються неістотністю та виражаючи бажання досягнення значущих результатів. Зазначається, що під час 5-го пленарного засідання 7-го Центрального комітету ТПК, яке відбулося наприкінці 2019 року, Кім Чен Ин

«ретельно проаналізував невиражені упередження та значущі недоліки та їх кореневі причини», а також заявив, що «Економічна програма повинна продовжуватися», визначаючи її як «міцно стоячи на ногах у реальності». Він вказав на необхідність «вивчення чіткої політики для вдосконалення програми планування відповідно до реалістичних потреб і рішуче зміцнити довіру до народного економічного плану, забезпечивши баланс між загальним виробництвом та пропозицією»[65].

Демонстративно прагматичний стиль Кіма Чен Ина проявляється і в різних інших аспектах. Починаючи з осені 2016 року, іноземці більше не зобов'язані висловлювати шану великим бронзовим статуям Кім Ир Сена та Кім Чен Ира, що возвеличуються над центром Пхеньяну. Раніше всі іноземці, незалежно від причин візиту – чи це були доброзичливі візити, комерційна діяльність чи освітні об'єкти – повинні були додержуватися традиції складання квітів перед великими бронзовими статуями на Мансуде (зал засідань). Однак тепер це обов'язкове правило залишилося в силі лише для тих, хто виражає конкретний бажання цього наміру [64].

Схожий захід був вжитий і стосовно портрета Кім Ир Сена, що розташований на будівлі терміналу аеропорту Пхеньян. Після введення в експлуатацію нового терміналу у липні 2015 року, портрет не більше виставлявся в тому місці, де його могли бачити іноземні відвідувачі. Одержавши розгляд важливості Північною Кореєю правильного ставлення до своїх бронзових статуй та портретів лідерів, можна припустити, що такий поворот політики міг бути впроваджений лише особисто верховним лідером. Таким чином, ці приклади можна розглядати як відображення прагматичного підходу Кіма Чен Ина.

Північна Корея залишається найбільш закритою країною у світі, яка також має найбільш велику мілітаризацію. Загальна ізоляція її 24-мільйонного населення призводить до повного позбавлення індивідуальних свобод. Сектантська модель та культ поклоніння режиму, 10-річна обов'язкова

військова служба, наявність концентраційних таборів і систематичні факти про вражаючі рівні репресій регулярно стають предметом світового обговорення та заголовками засобів масової інформації.

Починаючи з 1948 року, три покоління Кімів утримували абсолютну владу в країні, використовуючи, як стверджують аналітики, ретельно виготовлені образи, щоб зміцнити свою контроль над населенням Північної Кореї.

Західні ЗМІ та світові лідери часто презентують Кім Чен Ин як безжального тирана, що зосереджений виключно на розвитку й удосконаленні своїх ядерних та ракетних програм, ігноруючи тим самим гуманітарні потреби його голодуючого населення. На відміну від цього, державні медіа Північної Кореї висвітлюють його як лідера, що виявляє ніжність до безпритульних дітей, надає емоційну підтримку жіночим частинам військових формувань та постійно виражає посмішку на фоні оброблених картопляних полів.[15; 16].

Під час його регулярних публічних виступів, медіа акцентують увагу на тому, як лідер надає консультації у різноманітних сферах, включаючи економічні, військові та соціальні аспекти, узгоджуючи це з діями його попередників, зокрема батька й діда. Поміж цих виступів він також демонструє свою енергію та рішучість, беручи участь у фізичних роботах, таких як обробка землі, а також показує свою мужність через участь у військових практиках.

Схоже, що Кім Чен Ин спрямовує всі зусилля на те, щоб укріпити враження про себе як молодого, енергійного та динамічного лідера, що відображає якості, які він також приписує своїй державі. Ці ретельно скомпоновані фотографії та відеоматеріали є необхідною складовою політики Кім Чен Ина, спрямованою на здобуття та збереження підтримки громадськості. В контексті Північної Кореї, його зусилля націлені не на реагування на громадську думку, а на активний вплив на сприйняття громадян своїми лідерами.

Північна Корея в даний час перебуває під впливом міжнародних санкцій, які були накладені у зв'язку з її активною ядерною програмою та програмою балістичних ракет. Одночасно країна зазнає значних труднощів у забезпеченні продовольства для свого населення, що призвело до хронічної гуманітарної кризи. Слід відзначити, що Північна Корея зазнає найсерйознішої економічної нестабільності за останні роки, яка спричинена як дією міжнародних санкцій, так і повним закриттям кордонів у зв'язку з усуненням пандемії Covid-19 2019-2020 років. Такі фактори суттєво погіршили економічне положення країни та спричинили серйозні виклики для забезпечення життєво важливих потреб населення [32].

8-й з'їзд Трудової партії Кореї, що розпочався 5 січня 2021 року у Пхеньяні, знову відновив секретаріат, який був скасований у 2016 році, і внаслідок цього були внесені зміни в найменування посад. На з'їзді «одноголосно» обрано лідера Північної Кореї генеральним секретарем, і це було супроводжено бурхливими оплесками всіма делегатами, що відображає повну підтримку з його боку. Ці зміни становлять важливий етап у політичному розвитку країни і можуть відіграти вирішальну роль у подальшому керівництві та управлінні державою.

Після невдачі у сфері економічної політики, Кім Чен Ин виступив під час конгресу 6 січня, обіцяючи посилити обороноздатність країни, вже як ядерної держави. Акцент на зміцненні оборони в контексті визнаної неспішності економічних стратегій свідчить про харизматичний імпульс, вкладений у нові назви та організаційні зміни, що проявилися під час 8-го з'їзду Трудової партії Кореї. Це відображає спробу демонструвати відданість лідера створенню міцної та непохитної державної структури, здатної ефективно протистояти зовнішнім викликам та забезпечити внутрішню стабільність.

Зміна назви, що відбулася, може розглядатися як один з непрямих підтверджень того, що стратегічні плани, запроваджені у 2016 році, зокрема

нова президентська система, не виправдали очікувань. В процесі формування свого унікального іміджу, відмінного від того, який асоціювався з його батьком, Кім Чен Ин був спрямований на зміцнення свого зв'язку з попередніми поколіннями своєї родини, щоб утвердити своє керівництво в умовах гострих викликів.

Важливо відзначити, що Кім Чен Ир, який помер у 2011 році, залишився вічним генеральним секретарем партії, тоді як Кім Ир Сен, який стояв у початку формування Північної Кореї і помер у 1994 році, утримував статус вічного президента країни. Ці почесні титули і ритуали спадковості поколінь слугують як чинники, що сприяють підкресленню легітимності та неперервності лідерства, а також підкреслюють історичну спадковість, що інтегрується у харизматичну парадигму політичного керівництва у контексті Північної Кореї.

Лідер Північної Кореї, Кім Чен Ин, відзначається двома ключовими характеристиками, які роблять його унікальним у порівнянні з іншими політичними діячами. По-перше, його політичні практики супроводжуються палеоавторитаристськими засадами, що відображають довготривалу природу політичного режиму, і його визначальна роль в сучасних міжнародних стратегічних відносинах робить його вартою уваги у галереї світових політичних лідерів. По-друге, його унікальний статус другого спадкоємця режиму, що був заснований у 1948 році, надає йому винятковість, навіть за стандартами багатьох політичних династій у світі. Ці особливості виявляються в його унікальній ролі та спадковому легітимітеті, що сприяють утвердженню його впливу та авторитету як ключового політичного актора на міжнародній арені.

Позначення Північної Кореї як останньої сталініської держави на землі, хоч і відображає деякі аспекти її політичного спадкування від комуністичних ідеалів, проте є неповним і приблизним у такій мірі, що воно не є належним. У справжності, політичні корені режиму можна простежити не лише до епохи

триумфу комунізму, але й у впливі японської окупації та корейської міфології. Відображення культурно-історичних вірувань, таких як священність гори Пекту, пов'язаної з народженням Кім Чен Іра, та ідеології «чучхе»(самодостатність), вказує на наявність елементів монархії за божественним правом, яка укорінилася в крові правлячої династії та концепції чистоти раси серед північнокорейського населення. Таким чином, підкреслення материнської ролі держави, що виступає захисницею її крихких громадян від зовнішніх впливів, протиставляється сталінській концепції батька-емансипатора, що демонструє унікальну ідентичність та ідеологію північнокорейського політичного устрою.

Після приходу до влади Кіма Чен Іна відзначається значуще й вражаюче прискорення балістичної та ядерної програми, що відображається в історичних показниках, таких як рекордні 24 випробувальні запуски ракет (у тому числі два ядерних випробування) у 2016 році, досягнення міжконтинентальної дальності в 2017 році, а також найбільший обсяг ядерних випробувань у історії країни у тому ж 2017 році. Цей швидкий та значний прогрес у розвитку програми був викликаний зміною культури, що була насаджена зверху: замість виключення тих, хто несе відповідальність за невдачі в ракетних запусках, північнокорейським інженерам було сказано, що невдачі є необхідними етапами та цінними уроками. Цей підхід свідчить про зміну підходу до ризиків у науково-технічному процесі й наголошує на прийнятті помилок як частини шляху до успіху в ракетній та ядерній сферах, підкреслюючи тим самим гнучкість і адаптивність підходу Північної Кореї до досягнення своїх стратегічних цілей.

Однією із характерних рис розвитку східних країн є присутність харизматичного лідера, що особливо наочно ілюструється на прикладі Турецької Республіки. У 1923 році, через встановлення республіканського устрою, турецька кемалістська військово-бюрократична еліта відзначилася прийняттям заходозорієнтованих реформ, спрямованих на модернізацію

країни. Проте ці масштабні зміни призвели до позбавлення турецького суспільства основних форм солідарності, що базувалися на так званій «владі традиції».

З цільовою метою красномовно використовувала механізми консолідації суспільства, що емулюють принципи «влади традиції», кемалістська політична еліта прагнула досягти міцності і стабільності в Турецькій Республіці. Зокрема, важливим інструментом був механізм харизматичного лідерства, що іноді призводив до створення культу політичного лідера. Цей підхід використовувався на протязі всього історичного розвитку Туреччини правлячою елітою і залишається актуальним і сьогодні. Феномен харизматичного лідерства часто асоціюється з особистістю політика та ідеями, які він втілює, проте аналіз Турецької моделі порівняно з іншими східними політичними системами вказує на те, що харизматичне лідерство завжди було суттєвою складовою соціокультурної динаміки Туреччини.

Інститут індивідуалізму, який відіграв важливу роль у тоталітарних і авторитарних режимах, що виникли в Європі протягом першої половини 20 століття, також виявив свій вплив. Однак через динаміку подій в Європі та внутрішньополітичні процеси в Туреччині, Кемаль Ататюрк, засновник Турецької Республіки, швидко перетворився на типового авторитарного лідера Сходу. Навколо його особистості формувалася культ, який продовжує існувати й сьогодні, свідчать про сталу важливість харизматичного лідерства в політичній системі Туреччини [26].

Реджеп Таїп Ердоган, відомий своєю довготривалою і значущою участю в турецькій політиці, він вперше виявив себе у 1990-х роках, обіймаючи посаду мера Стамбула. Його політична діяльність відзначалась викликом виразних та контраверсійних емоцій. Під час терміну на посаді мера, Ердоган приділяв увагу розподілу муніципальних коштів на користь менш заможних районів міста, викликаючи порівняння його з «Робіном Гудом» [24, с. 368]. Цей

підхід забезпечив підтримку серед соціально-економічно вразливих груп, характеризуючи його як благодійника. Тим не менш, ці дії стали об'єктом різкої критики з боку суспільного прошарку, яку можна визначити як світську та асоціювали свою ідентичність з принципами Мустафи Кемалю Ататюрка. Ця група оцінила політику Ердогана як неефективну, вбачаючи її як марнотратницьку, а не як засіб підтримки загального розвитку міста.

Успіх Реджепа Таїпа Ердогана та його політичної партії, ПСР (Adalet ve Kalkınma Partisi, Партія справедливості та розвитку), виявляється неухильним підтвердженням специфічної еволюції політичної панорами Туреччини. Зокрема, наявність особливої політичної екосистеми в країні відображається у відхиленні від стандартних моделей лівих та правих партій, які в інших контекстах мають суттєвий вплив. Особливість цієї екосистеми полягає у її здатності забезпечити простір для політичного розвитку, не обмежуючи себе традиційними ідеологічними рамками, що забезпечує партії, такі як ПСР, можливість маневрування та швидкого реагування на складні виклики сучасності

Досліджуючи заяви та інтерв'ю Р. Ердогана, після створення ПСР, що партія займає консервативно-демократичний характер [23], а конституція Туреччини непорушна, ряд науковців і журналістів висловлюють скепсис до цих заяв. Ряд публічних Реджепа Ердогана справді можна вважати ісламським, які дають харизматичні сигнали до частини населення, наприклад у промові 21 листопада 1994 року він сказав «Дякувати Богу, ми послідовники шариату», 19 грудня того самого року висловив «Я проти Різдва» (тур. «Yılbaşına karşıyım») [66], так само відома заява від 8 січня 1995 року «Я імам Стамбулу»[13]. У харизматичному аспекті ці цитати утворюють медійчи чесноти і формують образ лідера для суспільства. Але, окрім ісламських цитат Р. Ердоган також висловлювався з приводу національного героя Туреччини Мустафи Кемалю Ататюрка, такі цитата як «Немає місця для кемалізму та режимів і систем, подібних до кемалізму в майбутньому Туреччини»та «Не потрібно стояти як

палиця перед Ататюрком» від 12 травня 1994 року [51, с. 102; 56] демонструють протидію до особистості «традиційного» харизматичного лідера Туреччини Ататюрка.

Відмітимо, що Реджеп Ердоган буде використовувати схожі формулювання і харизматичні сигналізації якими користувався і Мустафа Кемаль. У 2013 році, під час промови прем'єр-міністра Туреччини в Стамбулі, було помічено, що деякі з його прихильників одягли сорочки з написом: «Чоловіче, ми йдемо твоїми стопами» [27]. Ця подія нагадує відоме кемалістське гасло «Отче наш, ми йдемо по стопах твоїх». Це лише один із прикладів численних спроб в сучасній Туреччині вирошувати медійну особистість, подібну до особистості М. Кемалю. Про нього створюють фільми, пишуть книги, створюють величезні твори мистецтва. Практично на кожному кроці можна побачити плакати, прапори і статуї з його зображенням, а також було змінено назву кількох установ на його честь.

Кемаль Ататюрк, залишаючись неперевершеним харизматичним лідером Туреччини, відіграв важливу роль у формуванні країни. Проте, президент Р. Ердоган також активно працює над розвитком своєї власної особистості. Він проявляє характерні та ключові риси, що характерні як для релігійного, так і для «вуличного» лідера.

Для глибшого розуміння формування політичної особистості Реджепа Тайпа Ердогана, його ідей та політичних установок, варто ретельно аналізувати його дитинство та особливості виховання. Ердоган народився в 1954 році у стамбульському районі Касимпача, який славився своєю активністю і частими випадками кримінальних подій. Цей район асоціювався зі статусом «відважного та винахідливого хлопчика», і в дитинстві Ердоган займався продажем безалкогольних напоїв та булочок у небезпечних районах міста. Він неодноразово висловлював свою гордість за те, що його доля народження припала на Касимпачу. Отже, оточення та життєвий досвід значно вплинули на формування його особистості.

Крім того, важливим фактором є освіта Реджепа Таїпа Ердогана. У 1973 році він закінчив єдину школу імама Хатіпа в Стамбулі, яка була єдиною релігійною школою на той момент. Випускники цієї школи сприймалися як прихильники ісламізму у 70-х роках і стикалися з численними труднощами. Початково Ердоган мріяв стати теологом, проте пізніше він вирішив обрати політичний шлях. Партія «Справедливість та розвиток» стала його політичним захисником та флагманом політичного ісламу.

Популярність Р. Ердогана в турецькому суспільстві зумовлена низкою важливих факторів.

По-перше це фактор соціальної перцепції. Президент Туреччини сприймається суспільством як представник релігійного консерватизму і частина нижчого соціального класу, тобто цей декларований образ резонує з великою частиною населення [54].

Іраціональний емоційний вплив на вразливі групи населення має велике значення для образу лідера. Р. Ердоган у кризові часи свого прем'єрства виділяв час для візиту міських нетрів, таксопарків і торговців. Ці безперечно харизматичні дії допомагали тодішньому прем'єр міністру будувати образ активного члена турецького суспільства який не ігнорує проблеми нижчого та середнього соціальних класів і ,найважливіше , збільшує число прихильників яких можна політично мобілізувати [11, с.145].

З цього приводу аналітики підкреслювали що ідеологічна концепція Партії справедливості та розвитку визначається переконанням у тому, що контроль над країною має бути відібраний у еліт, яка раніше зловживала державною владою, і переданий периферії. Прихильники цієї партії розглядають Реджепа Таїпа Ердогана як уособлення цього наративу. У минулому всі державні інституції сприймалися як антинародні, але зараз прихильники Партії справедливості та розвитку розглядають ці інституції як власні, що відзначає зміну у сприйнятті інституційного ландшафту [54].

В основі появи харизматичного лідерства частіше за все стоїть криза. Туреччина у 90-х роках перебувала у стані відчутного виснаження та збентеження через тодішню модель влади, тон якої задавали старі світські клерикальні, військові, політичні і інтелектуальні еліти [72]. Ердоган запропонував нову модель, спрямовану на врахування потреб частини суспільства, що визначається як консервативна. За думкою цієї групи, попередня модель служила інтересам світських турків, які контролювали країну. Прихильники Ердогана вважають, що старі турецькі еліти здебільшого спадають з османської епохи, живуть за рахунок держави та пропагують візію Туреччини як країни, що розвивається в напрямку західних стандартів [72]. Важливо відзначити, що саме консервативна частина суспільства виявила найбільше довіру до «нового порядку», що був запропонований Ердоганом. Вони активно вірили в успішне втілення концепції «великої Туреччини» і воліли підтримувати та визнавати цей новий політичний курс.

По-друге, соціально-економічний фактор. Розквіт політичної кар'єри Реджепа Таїпа Ердогана у вищому ешелоні турецької політики стався після економічної кризи. Ряд дослідників висловлюються що політичні партії які існували у Туреччині того часу не відчуються у суспільстві як надійними і не мали достатньої політичної сили щоб запропонувати виборцям раціональний вектор розвитку. ПСР у цьому контексті вигідно відрізняється, не в останню чергу успіхи місцевої політики і ефективному управлінню Р. Ердогана на посаді мера Стамбула [6, с. 182]. Партія справедливості та розвитку на початку свого правління декламувала пріоритет на демократизацію держави і вступ до Європейського Союзу. Політичне група ПСР ефективно сформувалося в контексті процесів приєднання до ЄС, отримавши визнання як внутрішньої, так і західної громадської думки. У свою чергу, процеси європеїзації викликали мобілізацію та консолідацію турецьких ліберальних сил, які переглядали Партію справедливості та розвитку як власного представника. [58, с. 246] Партія справедливості та розвитку,

ефективно сприяла процесу приєднання до Європейського Союзу та реалізації програми демократичних реформ. Ці кроки, безперечно, були також націлені на отримання підтримки виборців, особливо тих, які відносять себе до центральної частини політичного спектру [12, с. 111]. Обіцянки виборцям передбачали, що пріоритетними аспектами внутрішньої політики будуть економічні реформи, а не релігійно-ісламське відродження. Таким чином, Партія справедливості та розвитку стримувала соціальну підтримку, переконуючи громадян у тому, що вступ до європейських структур виступить каталізатором для утворення стійкої демократії та зміцнення економіки.

Проєвропейська спрямованість зовнішньої політики відзначила ПСР як політичний суб'єкт, що не лише висуває завдання модернізації країни, але й є прагматичною групою, яка використовує зовнішню політику для здійснення важливих для розвитку держави ініціатив. Таким чином, пристроєння до європейських стандартів зовнішньої діяльності надало підтримку Партії справедливості та розвитку як серед ліберально налаштованих, так і серед консервативних виборців. Реформи, які вимагав Європейський Союз, виявились важливими для обох цих соціальних груп. Ліберальні виборці вбачали в цих змінах демократичний поштовх, тоді як для консерваторів вони представляли захист релігійних свобод від високого ступеня консервативності [55]. Важливо відзначити, що у турецькому суспільстві існував консенсус з приводу членства у ЄС, особливо після того як Туреччина отримала статус країни-кандидата. Це давало можливість партії проводити серію реформ задля зближення з інституціями Європейського Союзу. Одні з цих реформ розширяли культурні права курдів і зменшували роль армії у політичних процесах країни. Проте, згодом ці реформи не отримали свого розвитку, а пріоритети ПСР змінилися через збільшення напруги у міжнародній політиці що гальмувало вступ Туреччини до ЄС [52, с. 90].

Зміни у риторичі Р. Ердогана в цей час теж помітні. Р. Ердоган наголошував що Туреччина для Європейського Союзу має більше користі ніж

навпаки. Та навіть у заяві 2017 року наголосив на тому, що членство у ЄС не була необхідною для країни [79]. Що характерно, у звіті від 8 листопада 2023 року європейської комісії про країни, які бажають приєднатися до ЄС режим Р. Ердогана був розкритикований за порушення прав людини, зв'язками з Російською Федерацією і риторики з приводу дії ХАМАСу яка цілком розходиться з політикою ЄС [77]. Так чи інакше, торкаючись харизматичного впливу потрібно визначити що Реджеп Ердоган, як і будь який авторитарний харизмат орієнтується на внутрішню підтримку у суспільстві, а не на легітимність у ЄС.

По-третє, культурно-релігійний фактор. Релігійні, філософські та культурні ідеї так чи інакше використовуються харизматичними лідерами для переносу власного бачення та консолідації суспільства і турецький лідер активно їх використовує [9]. На початку Р. Ердоган визнав релігію як один із найважливіших компонентів людського життя та вважає секуляризм необхідною передумовою демократії. В офіційних заявах партії чітко вказано, що вона виступає проти розглядання секуляризму як ворога релігії та використання релігійних цінностей в політичних цілях. У ініціальний період правління Партії справедливості та розвитку, її прихильники акцентували увагу на економічних аспектах, проведенні економічних реформах та процесах інтеграції Туреччини з Європейським Союзом. Однак з плином часу політична формація здійснила зсув акцентів, більше акцентуючи увагу на релігійних аспектах та активніше використовуючи державні ресурси для просування ісламських питань [87].

Ряд дослідників відзначають, що ці активні зусилля з просування релігійності не мають значного ефекту [8, с. 493]. Існують дослідження, які розглядають відсоток невіруючих людей у Туреччині, згідно з ними за останні 10 років їх кількість зросла втричі, тоді як ісламізм серед населення зменшився на 4%, хоча Управління по справам релігії засвідчили ще у 2014 році, що майже все населення Турції позиціонує себе як мусульман, хоча значна

частина тільки у соціокультурному сенсі [74]. Для значної кількості турецького населення становлення мусульманина є синонімом ідентифікації з турецькою культурою. Надто, 74% громадян визнають, що виконують всі ісламські обов'язки, та також на тому ж рівні (74%) самі описують себе як консерваторів або релігійно консервативних. Це, в певній мірі, може пояснити популярність Реджепа Таїпа Ердогана серед цієї виборчої групи, оскільки він визначається як лідер, що втілює консервативні та релігійні цінності [90]. Справедливо відзначити, як зазначає «The Economist» у своєму спеціальному репортажі від 6 лютого 2016 року [85, с. 9], що електорат Партії справедливості та розвитку включає представників різних меншин, проте в основному його склад становлять групи етнічних турків та прихильники сунітського ісламського руху. Ці групи виявляють чітку підтримку Ердогану, розглядаючи його як найкращого лідера в історії Туреччини. [22, с. 11]

Відмова Р. Ердогана у вживанні алкоголю з релігійних міркувань також забезпечує йому підтримку у транслюванні харизматичних чеснот. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я за 2016 рік, 89,1% турецького населення (віком старше 15 років) стверджують, що протягом усього життя утримуються від вживання алкоголю, з чим пов'язано 82,7% чоловіків та 95,1% жінок [66, с. 159]. Особливо цікаві такі тенденції у порівнянні з Мустафою Кемалем, який доволі часто зображався на фотографіях з келихом традиційного турецького міцного напою - ракія.

Зараз Р. Ердоган систематично звертається до історії республіки Туреччина перед її створенням і це призводить до звинувачень у спробі послабити секулярну та сучасну структуру країни.

У своїй промові [7] з нагоди сотої річниці смерті султана Абдулхаміда II 11 лютого 2018 року Ердоган сказав, що деякі люди намагаються відірватися від свого коріння і вважати 1923 рік початком свого життя в історії. У своїй промові він зазначив, що Турецька Республіка є продовженням Османської імперії і що вона повинна відмовитися від прийняття османських і

республіканських регіонів окремо. Ердоган назвав Абдул Хаміда « останнім універсальним імператором світу ». У своїй промові Ердоган намагається ліквідувати прірву, створену кемалістами між республіканською та османською Туреччиною.

Правляча еліта, що приймає лідерство Реджепа Таїпа Ердогана, впроваджує нові ідеї, ґрунтовані на ісламському націоналізмі та переосмисленні спадщини Османської імперії.

Ісламізм Реджепа Таїпа Ердогана також демонструється у прагненні до побудови релігійних шкіл. Протягом 2017-2018 років кількість шкіл імама Хатіпа зростає до 1453 [63]. Відкрито слід зазначити, що Ердоган завжди був відкритий щодо своїх ісламських переконань та прагнень відновлення впливу Османської імперії. Навіть можна сказати, що його ісламські погляди мають відношення до його бажання відродити Османську імперію.

Визначним фактором у підтримці харизматичного лідерства Реджепа Таїпа Ердогана було досягнене економічне зростання в Туреччині. У період з 2003 по 2015 рік середньорічна темпи зростання ВВП країни становили 4,6%. Цей вражаючий економічний успіх визнаною був результатом ефективної економічної політики, завдяки якій Туреччина не лише відповідала на виклики світової фінансової кризи, але й продовжувала активно розвиватися.

Слід зазначити, що цей економічний прогрес мав важливий вплив на зовнішню політику країни, що допомогло Туреччині встановити себе як провідну державу у своєму регіоні. Вплив Туреччини в регіоні значно зростає завдяки активним зовнішнім ініціативам та дипломатичним зусиллям. Зауважимо, що цей успіх та вплив Туреччини в регіоні значущо приписуються діям Реджепа Таїпа Ердогана.

Легко помітити, що Реджеп Таїп Ердоган вдосконалив мистецтво спілкування з громадськістю та завоював підтримку населення під час своїх публічних виступів. Він використовує різні елементи комунікації, які допомагають йому нарощувати свою популярність. Важливими аспектами

його виступів є його голосова інтонація, виразність, впевненість в собі, сила та віра у те, що він говорить. Його промови є емоційними, насиченими османськими висловами і висловлюють його глибокі переконання.

Не секрет, що Ердоган має схильність до використання поезії та віршів у своїх виступах. Він обирає цей шлях для того, щоб трансливати харизматичні, використовуючи виразну мову, яка глибоко впливає на слухачів. Це один із інтегральних елементів його харизматичної особистості. Фактично, Ердоган «лідер» звертається до людей через молитви та вірші, щоб підкреслити свою близькість та спільну ідентичність з ними.

Але інтерес та пристрасть Ердогана до поезії, особливо тієї, яка несла в собі релігійний зміст, призводили до певних труднощів для нього. У своїй промові до мера Стамбула у 1997 році, відомий як «Сіірт», Ердоган висловив «Молитву солдата», яка була написана Зією Гокальпом під час Балканської війни. У цій молитві міститься дуже ісламістський контекст, в якому говориться, що мечеті стануть їх мечами, мусульмани стануть їх солдатами, і вони досягнуть своїх цілей [71].

В результаті цієї промови Ердоган був засуджений до 10 місяців ув'язнення за обвинуваченням у «публічному розпалюванні ненависті та ворожнечі на підставі расової та релігійної дискримінації» згідно зі статтею 312/2 Кримінального кодексу Туреччини.

Успіх політичної партії ПСР визначається переважно її ефективним переосмисленням інтерпретації релігійного аспекту. Ця реорганізація рольових засад дозволила активізувати Іслам, який протягом тривалого періоду підтримував відокремлену позицію, і відновити його в якості ключового політичного каталізатора. Такий підхід до розуміння релігійної сфери, здійснений ПСР, сприяв формуванню нових форм політичної активності на основі релігійних мотивацій, що у свою чергу сприяло її значущому впливові у суспільному та політичному контексті.

Однак стратегія, яку реалізує президент Ердоган через свою програму, виходить за межі простої релігійної перетвореності в Туреччині. Партія ПСР відзначається глибоким реконструюванням інституційної структури країни, впровадженням реформ, спрямованих на стимулювання турецької економіки, а також забезпеченням можливості вираження та визнання різноманітності ідентичності. Ці дії підкреслюють глибоке перетворення політичної і соціокультурної парадигми, в результаті чого ПСР виступає не лише як рушійна сила ісламського ренесансу, а й як фактор трансформації та вдосконалення суспільного ландшафту.

Вступивши до влади у 2002 році, ПСР стикалася з опозицією з боку кемалістів, що були особливо представлені у вищій судовій системі, університетській ієрархії та армії. Ця опозиція ставила під сумнів політичні ініціативи ПСР, оскільки остання висувала плани активної конституційної перебудови з метою припинення впливу армії на політичне життя. У проекті приєднання Туреччини до Європейського Союзу ПСР бачила можливість політичного рушія, що спонукало уряд до прийняття різноманітних конституційних змін і гармонізаційних заходів.

За допомогою таких заходів, як поступова демілітаризація судової системи, обмеження повноважень Ради національної безпеки, скасування заборон на носіння чадри в університетах (у 2011 році), скасування смертної кари (у 2004 році) та більше визнання прав і особливостей меншин, ПСР прискорює процес лібералізації турецької політичної системи. Це дозволило партії спочатку виступити як приклад демократії, або принаймні демократизації, що відображає її стратегічну спрямованість на встановлення принципів гнучкості та інклюзивності в турецькому політичному ландшафті.

Сучасний Р. Т. Ердоган, ослаблений владою, намагається відновити зв'язки з націоналізмом з метою зміцнення свого електорального базису. Це стратегічне занурення у націоналістичні парадигми сприяє зменшенню тенденції ерозії підтримки з його прихильників. Таким чином, концепція

«турецько-ісламського синтезу» втілює гібридну ідеологію, яка сполучає два ключові ресурси турецького політичного спектра: ісламізм і націоналізм. Ця нова стратегічна орієнтація в політичній риторичі Р. Т. Ердогана відображає його намір зміцнити широку базу підтримки та стабілізувати свою політичну позицію в умовах змінюючихся електоральних уподобань та соціально-політичних перетворень.

Реджеп Таїп Ердоган проявляє швидкий тенденційний авторитарний курс. Перший великий епізод масового протесту виник у весняні місяці 2013 року навколо справи парку Гезі - зеленої території, яку загрожувало знищення внаслідок планів щодо будівництва об'єктів нерухомості у центрі Стамбула. Мобілізація громадськості була припинена за допомогою силових методів. Незабаром, наприкінці того ж року, стався серйозний корупційний скандал, в який були втягнуті кілька міністрів уряду, а також сам син президента Ердогана. Пізніше виник конфлікт між Ердоганом та Фетхуллахом Гюленом, імамом, який знайшов притулок у Сполучених Штатах, і очолює велику міжнародну освітню мережу, і яка колись забезпечувала президента значною кількістю прихильників та союзників. В цьому контексті набуває форми та змісту тенденція до консолідації влади та пригнічення опозиції, що вказує на зростаючу авторитарність режиму Ердогана.

Полювання на опозиційні групи набуває безпрецедентного масштабу після неудачної спроби здійснення державного перевороту, що відбулася в ніч з 15 на 16 липня 2016 року. Передзвінчившись з дисгармонійною коаліцією неспроможних та неорганізованих змовників, керівник держави закликає своїх послідовників вийти на вулиці, мотивуючи це «захистом демократії». Цей конфлікт мав трагічні наслідки, серед яких смерть понад 300 осіб. Реджеп Таїп Ердоган у своїх висловлюваннях описує спробу перевороту як «божественний дар» та використовує цю ситуацію для повного установлення контролю над країною шляхом введення надзвичайного стану. Цей події викликали велику тривогу в глобальному співтоваристві стосовно стану демократії та прав

людини в Туреччині, підкреслюючи посилення авторитарних тенденцій у режимі Ердогана.

Сторонники Фетхуллага Гюлена, представники курдської спільноти та прихильники ліберальних поглядів стали об'єктами масштабних репресій, які виявилися у великій кількості звільнень і масових безпідставних арештів у військових, правоохоронних, судових та освітніх структурах. Реджеп Таїп Ердоган негайно ініціював конституційну реформу, що призвела до встановлення в країні системи крайнього президентського правління, зробивши його абсолютним володарем Туреччини. Ці дії приводять до серйозних переживань у міжнародному співтоваристві щодо дотримання демократичних стандартів та прав людини в Туреччині, підкреслюючи зростаючу консолідацію влади в руках Ердогана та посилення авторитаризму в політичному режимі країни.

Поступове персоналізування політичної атмосфери, обмеження громадських свобод та процесів соціальної реісламізації призводять до зростаючого напруження у політичному кліматі Туреччини. Вибірчі процеси все менше відповідають європейським стандартам. Реджеп Таїп Ердоган, який покладається на підтримку лояльної частини населення, складаючої не менше третини виборців, продовжує активно підкріплювати свою базу. Для посилення цього електорального фундаменту він уклав альянс з ультраправою партією МНР (Milliyetçi Hareket Partisi) під час президентських та парламентських виборів у червні 2018 року. Ці кроки Реджепа Таїпа Ердогана свідчать про його стратегічну спрямованість на зміцнення влади та забезпечення довгострокової політичної стабільності, не зважаючи на зростаючі обвинувачення щодо демократичного дефіциту та порушення прав людини.

Отже, в прагматичному курсі ПСР відбувається відновлення зв'язку з концепцією «турецько-ісламського синтезу» (Türk-Islam senti) доктрини, яку на початку 1970-х років висували деякі турецькі націоналісти з метою

протистояння революційним лівим силам. Цей синтез визнає суннійський іслам і турецьке походження як основні складові турецької політичної культури. Крім того, він сприяє культивуванню історичного спадку Османської імперії, як важливого елемента колективної турецької свідомості та політичного самовизначення. Ця концепція стала центральною доктриною, що формує ідентичність ПСР, сприяючи її політичній мобілізації та зміцненню впливу в сучасній турецькій політичній арені.

Ця знайома доктрина дозволяє Р. Т. Ердогану залагодити більшість турецького електорату, при цьому виключаючи з політичних переговорів значні меншини - курдів, алавітів, світських активістів. Такий підхід також спрощує ландшафт з боку ісламістських груп. Незважаючи на те, що ПСР протягом багатьох років враховувала суннійську різноманітність, тепер прийшов час повернути контроль над цим аспектом політичного процесу. Така стратегія Р. Т. Ердогана дозволяє йому підтримувати та зміцнювати свою політичну базу, в той же час зменшуючи конкуренцію від інших груп та створюючи більш сприятливий політичний ландшафт для своєї партії та союзників.

Щодо загальних харизматичних характеристик, які відзначаються у Реджепа Тайпа Ердогана - це зовнішність, риторика, плавність висловлювання і акцент. Р. Ердоган систематично підсилює свої слова за допомогою тембру голоса, жестів і міміки. Як зазначалося, політик використовує поетику та метафори. Відома фраза «Якщо ви лідер, ви повинні донести послання безсмертя до свого народу. Тому що я вірю, що якщо лідер ховається за скелею, то люди ховаються за горами»[57] є яскравим прикладом харизматичного сигналу через метафори. Також Р. Ердоган використовує вокабуляр який є унікальним для певних регіонів Туреччини. Зовнішність і вміння звертати на себе увагу так само має велике значення для харизматичної сигналізації політика. З психологічної точки зору існує цікаве спостереження,

що Р. Ердоган не рідко розмовляє з послідовниками не «через робочий стіл»це сигналізує впевненість і прояв авторитету у групі [24, с. 357].

У партійному аспекті Реджеп Ердоган є беззаперечним лідером - про це свідчить компанія ПСР на місцевих виборах 2014 року, де гасло складалося лише з імені голови партії партії [11, с.147].

Зазначається, що у Туреччині більшою мірою, ніж у країнах стійкої демократії, харизматичні лідери, які ще є очільниками політичних партій, залишають свій відбиток у внутрішній та зовнішній політиці держави. На думку дослідників для партійної системи Туреччини характерні високодисципліноване партійне керівництво від цього внутрішньопартійна автократія, олігахічність партійних лідерів та потужно централізовані структури. Узагальнюючи ці фактори, можна визначити турецьку систему як партійний феодалізм, провідну роль якого виконує окремий політичний актор, сильний лідер.

Отже, харизматичне лідерство та культ особи є стійкими явищами в Туреччині, і вони мають глибокі історичні коріння. Ця ситуація також відображає тривалу історію турецького народу у системі імперії. Навіть після Ататюрка, турецький народ продовжує шукати «батька»або харизматичного лідера для визначення свого шляху та ідентифікації.

3.4 Сучасні виклики українського демократичного режиму.

Україна, розташована в Східній Європі, є державою, що складається з 24 областей однієї республіки (Крим). До 1991 року Україна входила до складу Радянського Союзу.

Саме в період потрясінь, що охопили комуністичний світ, Україна, колишня республіка СРСР, оголосила про свою незалежність у 1991 році. Незважаючи на це, комуністичні впливи залишалися суттєвими в політиці країни. Протягом 1990-х років Україна пройшла важкий перехід до ринкової економіки, що супроводжувався вражаючою інфляцією. Економічні реформи

отримали поштовх під час уряду Віктора Ющенка (1999-2001). У 2004 році він змагався за пост президента з колишнім прем'єр-міністром Віктором Януковичем, визначаючи напрямок країни в бік європейської інтеграції під час «Помаранчевої революції».

Незгода під час голосування та активна мобілізація населення на підтримку В. Ющенка створили атмосферу нестабільності, яка регулювалася після його перемоги. Україна досягла позитивних економічних показників у першому десятилітті 21-го століття, але криза 2008 року призвела до тимчасового спаду. Анексія Криму Росією в 2014 році стала причиною розбіжностей серед населення, призвівши до конфлікту з трагічними наслідками, включаючи тисячі загиблих і мільйони переселенців, а також викликавши економічні труднощі, які тривали протягом кількох років.

Україна є унітарною державою з президентською політичною системою, де президент керує владою, незалежно від підтримки законодавчої гілки влади. Виборча система країни є змішаного (паралельного) типу.

Навіть у часи свого існування як республіки СРСР, Україна вже займала своє місце в Організації Об'єднаних Націй (ООН), хоча рішення щодо зовнішньої політики приймалися в Москві. Однак здобуття незалежності у 1991 році відзначилося важливим етапом в історії країни, яка того ж року приєдналася до Співдружності Незалежних Держав (СНД).

Протягом періоду після незалежності виникли ряд спірних питань між Україною та Росією, таких як статус Криму, контроль над Чорноморським флотом та демонтаж ядерного арсеналу. Переговори тривали десять років і призвели до певного врегулювання ситуації. Україна, зберігаючи зв'язки з колишніми країнами комуністичного блоку, також розвивала відносини із країнами західної Європи, наближаючись до членства в Організації Північноатлантичного договору (НАТО) через участь у «Партнерстві заради миру» з 1994 року.

У 2004 році обраний президент Віктор Ющенко висловив намір приєднати країну до Європейського Союзу. Російське втручання в Крим у 2014 році спричинило напруженість та підтримку з боку НАТО, яке не визнало анексію.

Після Революції Гідності у 2013 році, Україна взяла на себе шлях децентралізації держави, впроваджуючи модель громад і започатковуючи глибокий процес демократизації країни. Зіткнувшись із російським вторгненням у лютому 2022 року, опір був організовано головним чином на засадах волонтерства та делегування повноважень регіонам.

Протягом тридцяти років незалежності, Україна претерпіла значні трансформації у сфері демократії. Під час конфлікту основними акторами виявились регіони. Першими, хто протистояв російській армії, були місцеві чиновники, обрані представники, близькі до народу, прихильники нового стилю та захисники принципів правової держави. Це відзначилося ідеологічною битвою, де певна свобода ініціативи не лише не послабила центральну владу, але й зробила її менш бюрократизованою.

Україна – не єдина демократична країна, яка зіткнулася з війною. Протягом 20-го століття багато держав пережили напади та вчиняли напади на інші країни, при цьому зберігаючи свої демократичні системи. Однак, випадок України визначається своєю унікальністю. Невдовзі після російського вторгнення 2022 року, Україна подала заявку на отримання статусу кандидата в Європейському Союзі і отримала його. Таким чином, стикаючись з російською агресією, країні довелося не лише зберігати, але й розвивати свої демократичні інститути.

24 лютого Росія вторглася в Україну із метою повалення демократичного уряду країни та встановлення маріонеткового режиму. Сьогодні українці стоять на захисті своєї країни та своїх цінностей, віддаючи свою кров за власну незалежність. Українське суспільство веде боротьбу не

лише за власну свободу, але й за саму демократію та право будувати власне майбутнє як європейської країни.

Єврокомісія надала рекомендації щодо реформ, необхідних для кандидатури України. Вони передбачають реформування окремих центральних інституцій судової системи, зокрема щодо відбору суддів Конституційного суду, а також антикорупційні реформи. Однак воєнний стан обмежує можливості законодавчої та виконавчої гілок влади України здійснювати певні реформи, коли вони ставлять під загрозу національну безпеку.

Майже половина рекомендацій Єврокомісії стосується судової системи та верховенства права. Головне завдання для України – підвищити прозорість відбору суддів Конституційного Суду та забезпечити відсутність політичного впливу на цей процес.

Судова реформа почалася після «революції гідності» в Україні 2014 року, але вона застрягла в межах двох органів, відповідальних за відбір, наймання та, у разі необхідності, переслідування суддів. У 2019 році президент Володимир Зеленський розпустив Вищу кваліфікаційну комісію суддів через неефективну роботу з процедурами перевірки та відбору. Потім за кілька днів до повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, десять із п'ятнадцяти членів Вищої ради юстиції України, яка регулює судову систему, подали у відставку у відповідь на перевірку їх власної чесності, фактично паралізувавши інституцію.

У грудні 2022 року український парламент ухвалив закон, який визначає процедуру добору суддів Конституційного суду. Тоді консультативний орган Ради Європи з конституційного права – Венеціанська комісія – звернувся з проханням про зміни, які уряд пообіцяв негайно впровадити. Крім того, у січні 2023 року відновила роботу Вища рада правосуддя, яка до літа має обрати новий склад Вищої кваліфікаційної комісії суддів.

Українська система правосуддя відіграє центральну роль у боротьбі з корупцією – головною проблемою міжнародних партнерів України, які надають значні кошти на підтримку економіки, війська та інфраструктури країни. Минулого року Україна зробила довгоочікуваний і важливий крок, призначивши нового генерального прокурора в прокуратурі, яка спеціалізується на боротьбі з корупцією. Результати підтверджено: у співпраці з Національним антикорупційним бюро (НАБУ) САП провела рекордну кількість розслідувань у другій половині 2022 року – 300.

Зіткнувшись із жорстокою військовою агресією, окремі країни обрали б шлях посилення режиму. Масштабна війна, розпочата Росією в лютому 2022 року, не призвела до того, що країна відхилилася від демократичної траєкторії, якою вона йде з 2014 року. Навпаки, незважаючи на війну, було активізовано зусилля для повернення більш прозорого та ефективного управління, боротьбу з корупцією, зміцнення верховенства права.

В основі цих демократичних зусиль лежить процес децентралізації влади. Україна вирізняється тим, що участь громадян у розробці та реалізації державної політики не є просто бажаною, але є повсякденною реальністю і стратегічним проектом на майбутнє. Нинішнє поглиблення процесу децентралізації в розпал війни надає громадянам більше повноважень, підсилює місцеву відповідальність за політику та консолідує соціальну єдність.

Цей рух децентралізації має фундаментальне значення, оскільки він дозволяє Україні подолати один з найбільших викликів, з яким може зіткнутися будь-яка нація - жорстоку військову агресію потужного, авторитарного режиму, що має намір знищити національне існування. У той час, коли демократія слабшає у багатьох країнах, Україна пропонує шлях вперед, спрямований на її відновлення та повернення підтримки громадян, особливо враховуючи той факт, що вона проявила свою відданість європейському проекту під час подій ЄвроМайдану в 2014 році. У цей час

підтримка, якою вона користувалася, виявилася особливо цінною, оскільки, інші регіони світу зазнавали зниження рівня підтримки демократії.

Відтоді політичні пристрасті війни стали очевидними. Дві моделі перебувають у тотальному протистоянні. З одного боку – демократична, децентралізована українська модель з активною участю населення у владі; з іншого – централізована, авторитарна, стаюча дедалі більш репресивною, російська модель, яку підтримують її авторитарні, теократичні та диктаторські союзники. З одного боку – це проект визволення та відображення в майбутнє; з іншого – це катастрофічна спроба повернення радянського режиму [3].

У 2014 році оновлена Конституція України зміцнила позицію парламенту у відношенні до виконавчої влади. Ефективне функціонування Верховної Ради має критичне значення для збереження української демократії. Багато депутатів залишилися в Україні після тотального вторгнення і продовжили виконувати свої обов'язки. Парламент не припиняв свою роботу, а протягом 2022 року розглянув понад 1700 законопроектів. Він також відіграв важливу роль у виконанні рекомендацій Європейської Комісії, розробляючи та ухвалюючи необхідні законопроекти.

В контексті військового конфлікту, використання передових практик стає надзвичайно складним завданням. Зокрема, Верховна Рада призупинила практику публікації порядку денного та трансляції своїх засідань. Мотивацією цього заходу була необхідність забезпечення конфіденційності щодо часу, місця та змісту засідань у зусиллях уряду приховати їх від ворога. Подробиці розглянутих законопроектів стали відомі лише після їх офіційної публікації, що суттєво обмежило доступ громадськості та зацікавлених сторін до інформації та засобів впливу на прийняття сумнівних нормативних актів. Таким чином, протягом минулого року рівень прозорості відчутно зменшився, незважаючи на викладені парламентом зусилля та виражену відданість продовженню реформ.

Після вторгнення Росії 24 лютого 2022 року, президент України Володимир Зеленський отримав публічний імідж, що був оцінений соціологами як «харизматичний» у класичному веберівському розумінні. Змінивши свій одяг на оливково-зелену форму, Зеленський став визначальною постаттю українського опору, висловлюючи повідомлення, що були насичені емоціями та символічним резонансом.

У своїх виступах Володимир Зеленський акцентував увагу на тому, що боротьба України є сутичкою світла і темряви, життя та смерті. Його висловлення на цю тему зафіксовані у джерелах [82]. Образ Зеленського, що передає ці послання з самого серця небезпеки, став об'єктом широкого захоплення по всьому світу.

Харизматичний прояв і вплив Володимира Зеленського має за собою унікальний характер. Це проявляється у взаємодії українського президента з лідерами європейських країн. Згідно з загальноприйнятим тлумаченням харизматичного процесу, лідери виникають з метою висунення виклику та протистояння гегемонії рутинізованих структур [14]. Харизматичні лідери створюють власне «легітимне бачення реальності» [2, с. 54], яке надає їхньому лідерству особливий статус і визначає сприйняття дійсності для їх прихильників. Очевидно, що харизматичне бачення у цьому випадку дихотомічне до інертного дискурсу бюрократичних і традиційних систем. Образ нехаризматичних лідерів транслюються харизматичною особистістю в негативному руслі, демонструючи ту або іншу контр-роль [49]. Отже, сучасні дослідження харизми стверджують, що традиційні і бюрократичні лідери не є союзниками харизматичної особистості.

Ці два аспекти, а саме здатність харизми «демонізувати» наявних лідерів і формувати нові легітимні структури, у кінцевому підсумку можливі лише в умовах наявності в суспільстві причин, що породжують невдоволення. Здійснений аналіз [83, с. 88] вказує на те, що ці прояви впливу харизматичних лідерів корелюють з наявністю в суспільстві рівня невдоволення. Детальне

розгляд підтверджує, що харизматичні лідери, реагуючи на ці високі рівні невдоволення, мають унікальну здатність артикулювати та конкретизувати ці почуття, сприяючи тим самим підвищенню їхнього впливу та формуванню нових соціальних структур.

Офіс Президента відіграв важливу роль у створенні мережі підтримки для України та в установленні тісних контактів з урядами союзників. Однак, недостатнє визначення функцій та структури виконавчої влади в конституції викликає певні обурення, особливо стосовно обсягу обов'язків, які бере на себе президентство. Указ Президента України «Про виконавчу владу» формально визначає Кабінет Міністрів, як дорадчий орган, але на практиці його голова є другою за владою особою в країні. Деякі члени Кабміну навіть представляли Україну на переговорах з Росією, що може викликати певні неоднозначності та конфлікти компетенцій. Ці аспекти стали особливо актуальними під час воєнного конфлікту.

Масштаб опору українців перед російською агресією виявився визначальним фактором у формулюванні нового курсу для Української держави, що призвело до переосмислення сценаріїв західної політики. Переломний момент в історії регіону можна розглядати як з точки зору української кризи, так і з точки зору глибини національної та міжнародної реакції на неї. Роль президента Володимира Зеленського взаємодіє з цими двома аспектами, оскільки він створив наративи для тлумачення ситуації [83]. Його постать на міжнародному рівні асоціюється з ментальною конструкцією героїзму, яка використовується як платформа м'якої сили, що дозволяє впливати на світову сцену. Здійснюючи героїчне лідерство на світовому рівні, В. Зеленський досяг переконливої «перемоги м'якої сили», зміцнюючи визнання країни у контексті хоробрості та ідеалів свободи. Крім того, політичні пріоритети України ефективно збіглися з основними ідентичностями західних країн. Поєднання харизми Зеленського з використанням внутрішньонаціональної військової підтримки виявилось

ключовим фактором, спрямованого на підтримку військового домінування та розширення присутності України на міжнародній арені. Цей підхід ґрунтується на трьох основних факторах:

- ефективно вплинула стійка та послідовна реакція українців на війну, об'єднуючи В. Зеленського з українським суспільством, при цьому внутрішні конфлікти не відображалися за межами країни;
- американська військово-політична підтримка використовувала героїчний образ Зеленського для підсилення своєї «політичної маси», створюючи наратив захисту демократії та виступаючи на стороні правдивої історії [71];
- Володимир Зеленський особисто використовував моральний авторитет, представляючи російське вторгнення як порушення міжнародних стандартів і гуманітарних норм, та стверджуючи, що війна за свободу та гідність вже відбувається [97];

Воєнна конфронтація, яка не лише налагодила звичний ритм життя мільйонів громадян України, але також зазнала впливу на виборчий процес. Заплановані вибори до законодавчих органів у жовтні 2023 року та президентські вибори в березні стали об'єктом перегляду через введення воєнного стану, що тимчасово призупинив проведення виборів під час воєнного конфлікту в Україні. Обидва етапи виборчого процесу на даний момент залишаються у гіпотетичному стані у зв'язку з умовами воєнного стану.

Від початку конфлікту практично 8 мільйонів осіб українців перебувають за кордоном, переважно в країнах, де можливості для дистанційного голосування можуть бути обмеженими через відсутність відповідної інфраструктури. Додатково, понад 20% території України залишається окупованою Росією, що створює ризик обмеженого доступу до виборчих ділянок для тисяч осіб, які продовжують проживати в цих зонах.

Також слід враховувати, що сотні тисяч військовослужбовців, які активно захищають українську демократію на фронті, можуть, незважаючи на свою відданість, зазнати ускладнень у здійсненні виборчого процесу через труднощі з подальшим наближенням до виборчих дільниць. Це також може бути пов'язано з необхідністю забезпечення безпеки для можливих незалежних міжнародних спостерігачів в цих напружених воєнних зонах. Зазначимо, що підтримка президента може стати предметом виклику у випадку подальшого продовження воєнного стану та проблем з деокупацією територій. Це передбачає, що для президента стає важливим виявлення ще більш вираженої харизми та лідерського впливу для мобілізації громадян та збереження їхньої підтримки в умовах політичної нестабільності.

Українська влада активно взаємодіє з Сполученими Штатами, Європейським Союзом, Канадою та іншими західними країнами, проводячи відкриті консультації щодо можливості отримання підтримки та внеску для організації майбутніх виборів. Це впливає з розпочатого діалогу, в ході якого Володимир Зеленський висловлює нагальну необхідність підтримки та визнає важливість залучення міжнародних інституцій для забезпечення демократичних засад, за які бореться Україна. Зазначається, що ці зусилля також можуть вказувати на бажання Зеленського підтвердити свою відданість цілям демократії перед міжнародними партнерами. Однак, деякі дипломатичні джерела висловлюють обґрунтовані сумніви стосовно виборчих ініціатив, аргументуючи їх можливою непевною перспективою.

Покладаючи основний акцент на безпеку та надійність голосування, фінансове питання виступає як додаткова перешкода для організації виборів в Україні. В умовах воєнного конфлікту важко забезпечити 9,8 мільярдів [94] для проведення виборів, які є вирішальним фактором легітимності уряду. Зазначається, що в умовах війни ці фінанси можуть бути використані для придбання зброї, створюючи тим самим вибір між підтриманням демократичних процесів та веденням війни.

Дослідження, яке було проведене у травні та червні 2022 року Міжнародним інститутом соціології в Києві, вказує, що 69% українців виражають бажання мати новий парламент, але після завершення війни. У той час 47% респондентів висловлюють бажання мати новий уряд, тоді як 23% виражають бажання обрати нового президента [93].

Висновки до розділу 3

Глобальна політика демонструє різноманітний підхід до стилів управління, враховуючи, що функціонування демократичного лідера надто залежить від активної підтримки та згоди суспільства, а його влада обмежена політичними інститутами. Це призводить до наростання внутрішньої політичної конкуренції. В контексті розгляду стилів керування лідерів і харизматичного лідерства важливо визначити, що харизма виступає як важливий елемент, що формує стиль керівництва. Дослідження світової політики демонструє, що лідери, такі як Емманюель Макрон, Джастін Трюдо та Володимир Зеленський, успішно комбінують харизматичні риси з різними стилями керування, що дозволяє їм ефективно впливати на громадськість і досягати своїх цілей. Перед набуттям владних повноважень ці лідери проявляли харизматичні риси, такі як амбіційність, доброзичливість, відкритість і прогресивність, які виявлялися через публічні виступи, соціальні мережі та інші форми сучасної соціальної взаємодії. З медійної точки зору, харизматичні сигнали, що підкреслюють політичні позиції лідера, транслюються через різні канали, такі як загальнонаціональні телеканали та соціальні мережі, відзначаючи пріоритети, такі як національна єдність, підтримка прав менших груп та розв'язання внутрішньополітичних проблем. Специфічні харизматичні сигнали, семіотично насичений текст, невербальні сигнали та візуальні прийоми супроводжують публічні виступи цих лідерів. Важливим аспектом є той факт, що вказані політичні лідери вдало

використовують соціальні мережі для візуалізації особистісних якостей і встановлення прямого зв'язку з громадськістю. Зокрема, Джастін Трюдо активно підтримує свій імідж через Instagram, а Володимир Зеленський використовує платформу відеохостингу YouTube. Це свідчить про важливість нових медійних інструментів для ефективної комунікації і впливу на виборців. Соціальні мережі відображають особистісні якості лідера та ефективно взаємодіють з громадськістю. Харизматична особистість також впливає на перетворення традиційного партійного устрою держави. Прикладом є партія «Відродження» Емманюеля Макрона, яка здійснила значний рух вперед, обігнавши республіканців і соціалістів, і займає 171 місце в Національній Асамблеї. Наголошується, що на виборах 2017 року партія носила назву «(La République) En Marche!», аббревіатура якої асоціювалася з ініціалами Е. Макрона, підкреслюючи персоналізацію політики та зв'язок лідера з групою. Ліберальна партія Джастина Трюдо у 2015 році стала першою політичною партією, яка здобула парламентську більшість після того, як раніше посідала третє місце на виборах. Партія «Слуга Народу», яка прямо пов'язана з президентом Володимиром Зеленським, вперше в історії України здобула монобільшість у Верховній Раді. В сучасній демократичній системі особливим виявом харизматичного впливу є взаємодія українського президента Володимира Зеленського з європейськими лідерами після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року. Ця взаємодія відзначається неабиякою зміною в традиційній дихотомії між раціонально-легальними лідерами та харизматичними лідерами. В контексті ситуації спостерігається розширення визначення харизматичного лідерства через медійну мімікрію, яка виявляється у використанні образів і форм харизматичних сигналів. Це означає, що В. Зеленський успішно адаптує елементи харизматичного лідерства для європейських політиків, подаючи їх у формі, зрозумілій для сучасних медійних реалій та міжнародного спілкування.

Авторитаризм і тоталітаризм, як форми недемократичних систем, виявляють свої особливості у прояві харизматичного лідерства та стилів керування. Приклади Кім Чен Іна та Реджепа Таїпа Ердогана відображають відмінності між тоталітарною та помірно-авторитарною формами харизми. Незважаючи на різницю в режимах, спостерігаються схожі харизматичні прояви. У КНДР та Туреччині протягом багатьох років сформувався культ особистості, який сучасні лідери, з одного боку, намагаються пом'якшити або усунути, а з іншого - використовують схожі методи комунікації та харизматичної сигналізації. Важливим аспектом в недемократичних системах є демонстрація компетентностей лідера та його демонстративна близькість до населення. Зустрічі Р. Ердогана з таксистами чи Кім Чен Ін з працівниками фабрик активно транслиуються у медіапросторі, підкреслюючи участь лідера у суспільних процесах та його розуміння різних верств населення. Культурний аспект, традиції та особистісні риси вносять корективи в особливості стилів керування. Реджеп Ердоган виставляє чесноти релігійності, звертаючись до ідей ісламського націоналізму, що в сучасній Туреччині має значну підтримку. В своїх виступах він використовує риторичні, поетичні і візуальні прийоми. Кім Чен Ін критикує традиційний формалізм, демонструючи себе як молодого, сильного і рішучого лідера. Узагальнюючи сказане, важливо визначити загальну роль лідера, який демонструє своє місце у політичній системі. Корейський лідер, завдяки династійній системі, займає напівміфічну позицію, чесноти і риси якої є еталонними для корейців, а його правління підкреслює захист громадян від зовнішніх впливів. Турецька система враховує різнобічний підґрунтя, що охоплює систему еліт, специфічний релігійний аспект та міжнародний фактор, де лідер, використовуючи свої особистісні особливості та харизматичний вплив, консолідує суспільство і керує елітами. Важливим елементом цієї консолідації є активне використання релігійної ідентичності, що дозволяє лідеру виступати як представник важливих цінностей і традицій в очах населення. У контексті турецької системи, лідер

Реджеп Таїп Ердоган виявляється стратегічним використанням своєї харизми та особистості для підтримки спільної ідентичності та цінностей, активно впливає на релігійні настрої в суспільстві та використовує це, як інструмент для зміцнення лояльності громадян та забезпечення підтримки від еліт. Паралельно лідер враховує міжнародний вимір, використовуючи свою харизму для підтримки зовнішньополітичних ініціатив і забезпечення міжнародної підтримки. Підвищення важливості особистості лідера та його харизми у недемократичних системах є не лише інструментом управління, але й фактором формування культурно-політичного ландшафту, де кожен лідер стає керівником норм, цінностей та ідеології.

Список використаних джерел по розділу 3:

1. Abrutyn S., Van Ness J. The role of agency in sociocultural evolution. Thesis Eleven. 2015. Vol. 127, no. 1. P. 52–77. URL: <https://doi.org/10.1177/0725513615575935>
2. Abtan B. L'invité – Gagner la guerre, approfondir la démocratie. *Tribune de Genève*. URL: <https://www.tdg.ch/gagner-la-guerre-approfondir-la-democratie-823845924391>.
3. After Talks With Putin, Macron Accuses Russian State Media Of Spreading 'Propaganda'. RadioFreeEurope/RadioLiberty. URL: <https://www.rferl.org/a/france-macron-russia-putin-ukraine-syria-meeting/28515517.html>
4. Agbai E. Exploring Temperaments and its Impact on Leadership Styles: An Overview of Present Political Leadership in Africa in 2024. January 2024. P.36-52. DOI:10.56201/jpslr.v10.no1.2024.pg36.52
5. Ahmad F. Turkey: The Quest for Identity. Oxford: Oneworld. International Journal of Middle East Studies. 2005. Vol. 37, no. 3. 422 p. URL: <https://doi.org/10.1017/s002074380521214x>

6. AK Parti. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Vefatının 100. Yılında Sultan Abdülhamid'i Anlamak programında konuştu, 2018. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ktlOnCOBwkY>
7. Aktar C. Turkish political Islam's failure. *Philosophy & Social Criticism*. 2019. Vol. 45, no. 4. P. 493–502. URL: <https://doi.org/10.1177/0191453718823024>
8. Alaranta T. Turkish Islamism and Nationalism Before and after the Failed Coup Attempt. Home. URL: <https://turkeyanalyst.org/publications/turkey-analyst-articles/item/569-turkish-islamism-and-nationalism-before-and-after-the-failed-coup-attempt.html>.
9. Andrews-Lee C. The Politics of Succession in Charismatic Movements: Routinization versus Revival in Argentina, Venezuela, and Peru. *Comparative Politics*. 2020. Vol. 52, no. 2. P. 289–315. URL: <https://doi.org/10.5129/001041520x15668413926547>.
10. Arik I., Yavuz C. The Importance of Leadership in International Relations (Recep Tayyip Erdogan Sample). „International Journal of Research In Social Sciences. 2015. Vol. 4, no. 9. P. 142–148.
11. Aydın-Düzgit S., Fuat Keyman E. EU-Turkey Relations and the Stagnation of Turkish Democracy. *Global Turkey in Europe: Political, Economic, and Foreign Policy Dimensions of Turkey's Evolving Relationship with the EU*. 2013. P. 103–164. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep09869.14>
12. Ben İstanbul'un İmamıyım!'. *Cumhuriyet Haber Verir - Güncel Son Dakika Haberleri*. URL: <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/meric-velidedeoglu/ben-istanbulun-imamiyim-1352637>
13. Bourdieu P. «Legitimation and structured interests in Weber's sociology of religion,»In S. Lash and S. Whimster (eds.) .*Max Weber: Rationality and Modernity* : London and Boston: Allen and Unwin,1987. P 119-36.
14. CNEWS. Les médias nord-coréens tentent de rassurer la population, 2013. Dailymotion. URL: <https://www.dailymotion.com/video/xys87k>

15. Corée du Nord. Bienvenue sur le site de Reporters sans frontières | RSF. URL: <https://rsf.org/fr/pays/corée-du-nord>.
16. Davis A. P., Vila-Henninger L. Charismatic authority and fractured polities: A cross-national analysis. *The British Journal of Sociology*. 2021. Vol. 72, no. 3. P. 594–608. URL: <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12841>.
17. Dolez B., Fretel J., Lefebvre R. Introduction générale. La science politique mise au défi par Emmanuel Macron. *L'entreprise Macron*. 2019. P. 9–17. URL: <https://doi.org/10.3917/pug.dolez.2019.01.0009>
18. Ellyatt H. Macron hopes Putin and other leaders can attend a summit on Ukraine. CNBC. URL: <https://www.cnbc.com/2019/08/19/frances-macron-meets-russias-putin-to-discuss-ongoing-war-in-ukraine.html>
19. Emmanuel Macron, président des riches : les experts sont formels. *Alternatives Economiques*. URL: <https://www.alternatives-economiques.fr/emmanuel-macron-president-riches-experts-formels/00108501>
20. Emmanuel Macron's singular style inspires love and hate. *The Irish Times*. URL: <https://www.irishtimes.com/news/world/europe/emmanuel-macron-s-singular-style-inspires-love-and-hate-1.4656199>
21. Filiztekin A., Bakis O. The Geography of AKP Votes. 34th Annual Meeting of The Middle East Economic Association (MEEA) : матеріали наук. конф., Philadelphia, PA, 3–5 January 2014. 31 p.
22. Goff-Taylor M. The Shifting Drivers of the AKP's EU Policy. Wilson Center. 2017. URL: <https://www.wilsoncenter.org/publication/the-shifting-drivers-the-akps-eu-policy>.
23. Görener A. Ş., Ucal M. Ş. The Personality and Leadership Style of Recep Tayyip Erdoğan: Implications for Turkish Foreign Policy. *Turkish Studies*. 2011. Vol. 12, no. 3. P. 357–381. URL: <https://doi.org/10.1080/14683849.2011.604216>
24. Grabovska I. et al. Political Ideas Presented by Leaders of the «New Generation» Charismatic Movement Regarding the Formation of Postsecular

- Trends in Ukraine . Vol. 17, no. 1. 2021 P. 96–110.
URL: <https://doi.org/10.24234/wisdom.v17i1.452>.
25. Haidaienko P. L. The influence of charismatic leadership on the formation of Turkey's national identity: a historical retrospective. *Politicus*. 2023. No. 3. P. 92–96. URL: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.16>
26. Harding L., Letsch C. Erdoğan demands end to Turkey protests. *the Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2013/jun/07/erdogan-demands-end-turkey-protests>
27. He K., Eldridge II, S., & Broersma, M. Conceptualizing Populism: A Comparative Study Between China and Liberal Democratic Countries. *International Journal of Communication* Vol. 15. 2021. P. 3006-3024. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/16563/3484>.
28. Heimans J., Timms H. *New Power: How Anyone Can Persuade, Mobilize, and Succeed in Our Chaotic, Connected Age*. Anchor, 2019. 336 p.
29. Hill. A., Helmers M. Political Candidates' Convention Films: Finding the Perfect Image—An Overview of Political Image Making. *Defining Visual Rhetorics*. 2012. P. 147–166. URL: <https://doi.org/10.4324/9781410609977-11>.
30. How to market Justin Trudeau. *Macleans.ca*. URL: <https://macleans.ca/politics/ottawa/marketing-justin-trudeau/>
31. Immelman A. The leadership style of North Korean supreme leader Kim Jong-un (Working Paper). Collegeville and St. Joseph, MN: St. John's University and the College of St. Benedict, Unit for the Study of Personality in Politics. Retrieved from Digital. 2018. URL: https://digitalcommons.csbsju.edu/psychology_pubs/120/
32. Isozaki A. Reading Kim Jong-un's New Year's Day Address. *Diplomacy*. 2018. P. 34–35.
33. Isozaki A. Hereditary succession of power in North Korea. *Kyoyo-Ronso*. 2020. P. 1-29.
34. Isozaki A. *Tourism in North Korea*. Mainichi Shimbun Publishing. Tokyo. 2019.

35. Isozaki A. What Is Kim Jong-un's Frontal Breakthrough War? 5th session of the 7th workers' party of Korea. *Diplomacy* 55. 2020. P. 76–77.
36. Isozaki A. The Kim Jong-un administration's shift away from songun politics. *Kiyo Kokusai Josei*. 2020. P. 57-68.
37. Isozaki A. Reading Kim Jong-un's New Year's Day Address. *Koken* 629. 2016. P. 84–87.
38. Isozaki A. A Discourse Analysis on New North Korean Documents *Kulloja*. *Kyoyo-Ronso* 139 . 2018. P. 79–90.
39. Isozaki A. Organs of the workers' party of Korea central committee in the early stages of the Kim Jong-un administration. *Kyoyo-Ronso* 137. 2016. P. 235–271.
40. Isozaki A. Reading first secretary Kim Jong-un's 2014 new year's day address *Diplomacy* 23. 2014. P. 164–167.
41. Isozaki A. Reading Kim Jong-un's 2015 New Year's Day Address. *Koken* 617. 2015. P. 56–59.
42. Isozaki A. Reading Kim Jong-un's 2017 New Year's Day Address. *Koken*. 2017. P. 94–97.
43. Isozaki, A. Reading Kim Jong-un's New Year's Day Address. *Diplomacy*. 2019. P. 58–59.
44. Isozaki A. The 7th congress of the worker's party of Korea being different from the former leader. *Diplomacy* 37. 2016. 64 p.
45. Isozaki A. The Regime of Personal Rule in North Korea. *Journal of Law, Politics, and Sociology* 89, no. 3 .2016. P. 161–184.
46. Izumi H. What is happening in North Korea? The real state of the Kim Jong-un Regime. Tokyo .2013.
47. Jack V. French election losers appeal to voters to help repay campaign debts. *POLITICO*. URL: <https://www.politico.eu/article/french-election-campaign-france-voting-emmanuel-macron-marine-le-pen-valerie-peccresse-yannick-jadot/>

48. Joosse P. Countering Trump: Toward a Theory of Charismatic Counter-Roles. *Social Forces*. 2018. Vol. 97, no. 2. P. 921–944. URL: <https://doi.org/10.1093/sf/soy036>
49. Justin Trudeau et les superhéros. *La Presse*. URL: <https://www.lapresse.ca/debats/chroniques/nathalie-petrowski/201608/29/01-5015098-justin-trudeau-et-les-superheros.php>
50. Karaman S. *İnadına Cumhuriyet*. GMK Yayıncılık, 2019. 304 p.
51. Kellerman B. Recep Tayyip Erdoğan, President of Turkey. *Leadership from Bad to Worse*. 2024. P. 89–108. URL: <https://doi.org/10.1093/oso/9780197759271.003.0007>
52. Kim J.-U. On Bringing about a Revolutionary Turn in Land Administration in Line with the Demands for Building a Thriving Socialist Country: Talk to Senior Officials of Party and State Economic Organs and Working People's Organizations. *Pyongyang: Worker's Party of Korea Publishing House*, 2012.
53. Kingsley P. 'We see him as one of us': why many Turks still back authoritarian Erdoğan. *The Guardian*. URL: <https://amp.theguardian.com/world/2016/jul/20/we-see-him-as-one-of-us-why-many-turks-still-back-authoritarian-erdogan>
54. Kirdis E. Foreign Policy and Its Party Identity. URL: <https://pomeps.org/contemporary-turkish-politics-2>
55. Köklü Değişim | Kemalizm Yolunda AK Parti. *Köklü Değişim*. URL: <https://kokludegisim.net/makaleler/kemalizm-yolunda-ak-parti>
56. Kroft S. Turkey's disillusionment with the U.S. *CBS News - Breaking news, 24/7 live streaming news & top stories*. URL: <https://www.cbsnews.com/news/60-minutes-turkey-president-erdogan-disillusioned-with-u-s/>
57. Kucheryavaya E. Agnieszka K. Cianciara i inni, Europeizacja partii politycznych i grup interesu w wybranych krajach Partnerstwa Wschodniego i

- kandydujących do Unii Europejskiej. *Przegląd Politologiczny*. 2017. No. 1. P. 243-248 . URL: <https://doi.org/10.14746/pp.2017.22.1.16>.
58. La sanguinaire Corée du Nord, entre mythes et réalités. *La Libre.be*. URL: <https://www.lalibre.be/international/2015/05/20/la-sanguinaire-coree-du-nord-entre-mythes-et-realites-RTVLWFANXJA2PLKTQNKCC237UQ/>.
59. Lalancette M., Cormack P. Justin Trudeau and the play of celebrity in the 2015 Canadian federal election campaign. *Celebrity Studies*. 2018. Vol. 11, no. 2. P. 157–170. URL: <https://doi.org/10.1080/19392397.2018.1497519>
60. Lalancette M., Raynauld V. Politicking and Visual Framing on Instagram: A Look at the Portrayal of the Leadership of Canada's Justin Trudeau. *Études canadiennes / Canadian Studies*. 2020. No. 89. P. 257–290. URL: <https://doi.org/10.4000/eccs.4273>
61. Lalancette M., Raynauld V. The Power of Political Image: Justin Trudeau, Instagram, and Celebrity Politics. *American Behavioral Scientist*. 2017. Vol. 63, no. 7. P. 888–924. URL: <https://doi.org/10.1177/0002764217744838>
62. Le leader charismatique de la Turquie – *Enlight Studies*. *Enlight Studies*. URL: <https://enlightngo.org/language/fr/post/10481>
63. Lee D. C. Kim Jung Un's Personality and Policy Decision Directionality. *Strategic Studies* 25, no. 2 .2018. P. 197–232.
64. Lee G.-S. Kim Jong-un's governance style and domestic political risks: Instability lurking in stability edited by O. Kazuo, K. In-duk and Japan Center for Economic Research. Tokyo: Nihon Keizai Shimbun Publishing. 2016. P. 21-52.
65. Liszkowska D. Political leadership of Recep Tayyip Erdoğan in selected analytical categories. *Przegląd Europejski*. 2021. No. 3-2021. URL: <https://doi.org/10.31338/1641-2478pe.3.21.9>.
66. Macron E. «Dans 30 ans je serai Président»: l'ambition assumée d'Emmanuel Macron. *BFMTV*. URL: https://www.bfmtv.com/politique/dans-30-ans-je-serai-president-l-ambition-assumee-d-emmanuel-macron_AN-201705080042.html

67. Macron E. *Révolution* (French Edition). French and European Publications Inc, 2016. 270 p.
68. Makdisi K. Lebanon's October 2019 Uprising. *South Atlantic Quarterly*. 2021. Vol. 120, no. 2. P. 436–445. URL: <https://doi.org/10.1215/00382876-8916176>.
69. Maraland A. The brand image of Canadian Prime Minister Justin Trudeau in international context. *Canadian Foreign Policy Journal*. 2018. Vol. 24, no. 2. P. 139–144. URL: <https://doi.org/10.1080/11926422.2018.1461665>
70. Maraland. A . *Brand Command: Canadian Politics and Democracy in the Age of Message Control*. Vancouver: UBC Press. 2016. 528 p. DOI : 10.59962/9780774832052
71. Mundo E. Consulte el discurso íntegro de Volodimir Zelenski ante el Congreso. *ELMUNDO*. URL: <https://www.elmundo.es/espana/2022/04/05/624c9238e4d4d801098b4574.html>.
72. Müslüman Kardeşler «Muslim Brothers». Recep Tayyip Erdoğan Minareler Süngü Kubbeler Miğfer Camiler Kışlamız Müminler Asker, 2020. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4etx5iBtkEY>
73. Nad Europe nadciąga nowa burza. Nowa Konfederacja. URL: <https://nowakonfederacja.pl/turcji-problem-z-zachodem/>.
74. Nougayrède N. Macron's victory march to Europe's anthem said more than words. *the Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/may/08/macron-europe-president-nationalism>
75. Ögreten T. Erdogan pushes theocracy; Turks embrace atheism – DW – 01/09/2019. *dw.com*. URL: <https://www.dw.com/en/atheism-grows-in-turkey-as-recep-tayyip-erdogan-urges-islam/a-47018029>
76. Owen M. The Debate - Europe after Covid 19: How €750 billion could reboot the EU. *France 24*. URL: <https://www.france24.com/en/20200630-europe-after-covid-19-how-€750-billion-could-reboot-the-eu>

77. Présidentielle : Anne Hidalgo, éliminée avec 1,75% des voix, appelle à voter «contre l'extrême droite». leparisien.fr. URL: <https://www.leparisien.fr/elections/presidentielle/presidentielle-2022-anne-hidalgo-obtient-21-des-suffrages-10-04-2022-SGGMX4QTJFCH5EJR7XARNHOQNY.php>
78. Press corner. European Commission - European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/QANDA_23_5630
79. Résister et réformer : La démocratie ukrainienne après un an de guerre. ECFR. URL: <https://ecfr.eu/paris/article/resister-et-reformer-la-democratie-ukrainienne-apres-un-an-de-guerre/>
80. Reuters. Erdogan: Turkey No Longer Needs EU Membership But Won't Quit Talks. Voice of America. URL: <https://www.voanews.com/a/erdogan-turkey-no-longer-needs-eu-membership/4051702.html>
81. Ross G. The French Enigma: Macron, Centrist Reformism, and the Labor Movement. *New Labor Forum*. 2018. Vol. 28, no. 1. P. 76–83. URL: <https://doi.org/10.1177/1095796018817044>.
82. Senft M., Baym K. «What does the selfie say? Investigating a global phenomenon.» *International journal of communication* 9: Feature: P. 1588-1606.
83. Serafin T. Ukraine's President Zelensky Takes the Russia/Ukraine War Viral. *Orbis*. 2022. Vol. 66, no. 4. P. 460–476. URL: <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2022.08.002> .
84. Shuster S. «How Volodymyr Zelensky Defended Ukraine and United the World.» *Time*, March 2. 2022 URL: <https://time.com/6154139/volodymyr-zelensky-ukraine-profile-russia/>.
85. Smits K. Strangers in their own land: anger and mourning on the American Right, edited by Arlie Russell Hochschild. *Political Science*. 2017. Vol. 69, no. 1. P. 88–90. URL: <https://doi.org/10.1080/00323187.2017.1321610>
86. Taras D., Davis R. *Power Shift? Political Leadership and Social Media*. Routledge, 2019. URL: <https://doi.org/10.4324/9780429466007>.

87. The Economist. Erdogan's new sultanate. The Economist. URL: <https://www.economist.com/special-report/2016/02/04/erdogans-new-sultanate>.
88. Toode Ü. Charismatic Leaders in a New Perspective: Reality in Estonia and Italy. *Studies in Media and Communication*. 2020. Vol. 8, no. 1. P. 11. URL: <https://doi.org/10.11114/smc.v8i1.4676>.
89. Turks Examine Their Muslim Devotion After Poll Says Faith Could Be Waning. NPR. URL: <https://www.npr.org/2019/02/11/692025584/turks-examine-their-muslim-devotion-after-poll-says-faith-could-be-waning?t=1575743177695>
90. Understanding Macron's political leadership and his impact on French politics. PubAffairs Bruxelles. URL: <https://www.pubaffairsbruxelles.eu/opinion-analysis/understanding-macrons-political-leadership-and-his-impact-on-french-politics/>.
91. Urocher M. Lalancette M. «Égoportraits et médiatisation de la politique : une analyse de la pratique du selfie participant à produire le politicien célèbre.» In *Selfies and Star : Politique et culture de la célébrité en France et en Amérique du Nord*. Dirigé par HOURMANT, François, Mireille LALANCETTE, et Pierre LEROUX. Rennes : Presses de l'Université de Rennes. 2019. URL: <https://books.openedition.org/pur/146305>
92. Why Does the Average Turk Love Erdoğan? Begin-Sadat Center for Strategic Studies. URL: <https://besacenter.org/erdogan-popularity/>
93. Кокарча Ю. А. Соціальні мережі як чинник політичного впливу в умовах розвитку демократичної політичної культури : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. Київ. 2020. 240 с.
94. Наумкіна С. М., Гайдаєнко П. Л. Роль харизматичної сигналізації у контексті політичного лідерства в соціальних мережах. Актуальні проблеми політики. 2022. № 69. С. 48–54. URL: <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1301>.
95. Прес-релізи та звіти – Доцільність зміни центральної влади після Перемоги України: результати телефонного опитування, проведеного 26 травня - 5

червня 2023 року. Домашня сторінка КМІС. URL:
<https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1249&page=1>.

96. Про затвердження обсягу видатків для включення до бюджетного запиту за бюджетною програмою 6741020 «Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на проведення виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» до проєкту Державного бюджету України на 2024 рік, орієнтовних обсягів видатків, необхідних для проведення виборів народних депутатів України, Президента України та додаткового обсягу видатків для проведення місцевих виборів у 2024 році: Постанова Центр. вибор. коміс. від 15.08.2023 р. № 53. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0053359-23#Text>.
97. Zachara-Szymańska M. The return of the hero-leader? Volodymyr Zelensky's international image and the global response to Russia's invasion of Ukraine. *Leadership*. 2023. P. 174271502311598. URL: <https://doi.org/10.1177/17427150231159824>.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення явища харизматичного лідерства та прояву харизми у стилях керування сучасних лідерів у полі демократичних і недемократичних систем. Реалізоване в роботі комплексне дослідження харизматичного лідерства, відповідно до поставлених завдань, дає змогу зробити такі висновки:

1. Лідерство розглядається з різних методологічних і наукових перспектив. У загальному розумінні лідерство представляє собою систему методів, стилів та мотиваційних практик, спрямованих на вплив на суб'єктів із метою досягнення певної мети. Зокрема, важливо визначити різницю між лідером і керівником. Керівник функціонує в межах формальних структур, виконуючи завдання в інтересах системи. Лідер, натомість, здатний впливати на формальні та неформальні політичні структури, конкуруючи з іншими учасниками політичного процесу і діючи на користь власних інтересів. Структура лідерства є багатосаровою і міждисциплінарною. Загалом вона включає в себе ситуативний соціальний аспект – умови, в яких формується лідер в соціально-політичному контексті; політичний аспект – реалізація влади та повноважень лідера, враховуючи вплив типу і традицій політичних систем на стиль управління; особистісно-психологічний аспект – лідерство як форма активної взаємодії особистостей, де комунікаційні та риторичні навички грають важливу роль, у свою чергу особистісні риси лідера, такі як макіавелізм, нарцисизм та психопатія можуть впливати на успішність лідерських практик; національно-культурний аспект – відмінності у політичних практиках та лідерських традиціях між державами, які визначають суспільні пріоритети, сприйняття чеснот і схвалення.

2. Концепція харизматичного лідерства відображає різнобічне трактування, але водночас має загальні точки зору у визначенні різних авторів. Основоположником академічних досліджень харизми та харизматичного

лідерства вважається Макс Вебер. Згідно з його концепцією, сутність харизми полягає у індивідуальних ментальних якостях, які відображають лідера як особистість з унікальними рисами, позитивно сприйнятими його послідовниками. Макс Вебер не лише вводить термін, але й визначає систему функціонування харизматичного лідерства у структурі типів влади, що може виникати раціонально, традиційно або афективно. Харизматичне лідерство виникає революційно, замінюючи традиційну систему, яка зазнала стагнації, та має на меті реформу соціальних інститутів. Проте, згодом нововведення також втрачають свою свіжість і потребують змін, що відображається у явищі «рутинізації харизми». Рудольф Зом розглядає харизму як духовний феномен, пов'язаний з божественною благодаттю, і підкреслює глибокий зв'язок харизматичної організації з релігійними заповідями та характером лідерів. Р. Зом вбачає харизму як консервативне духовне явище, що ґрунтується на релігійних нормах. Його погляди враховують сучасне суспільство, де обмеженість політичної харизми обумовлена секуляризацією та різницею віровчень. Важливо відзначити розвиток поняття «псевдохаризми» як штучної та технологічної харизми для аналізу політичних процесів. Інші погляди вказують на неможливість в «справжньої» харизми, заснованої на ірраціональності, радикальності та індивідуальній природі в сучасному суспільстві. Талкотт Парсонс тісно пов'язує харизму і легітимність та стверджує, що друге є інституційним втіленням. Утворення харизматичного лідера у кризовій ситуації ставить перед ним мету створити символічні системи для забезпечення порядку у суспільстві за допомогою особистісних якостей. Від цього харизматичним лідер є доти, доки він транслює харизматичні імпульси і образи у суспільство.

3. Набір особистісних якостей та психічних процесів визначає індивідуальність особистості, що також впливає на формування політичних переконань та поведінки. Дослідження, проведені П. Аленом, підтверджують зв'язок між екстраверсією (орієнтацією на зовнішній світ), емоційною

стабільністю (витриманість, емоційна зрілість, уважність) та відкритістю (до соціальних контактів і нового досвіду) із амбітністю у політичному становленні. Політики, обдаровані цими рисами, стають більш помітними для електорату, особливо у контексті публічних виступів і поведінки. Водночас дослідження різних аспектів особистості розкривають тенденції поведінки, які мають прямий вплив на політичну партисипацію, ідентичність та ідеологію. Теоретичні моделі «Великої п'ятірки» та «HEXACO» надають аналітичну базу для передбачення політичної поведінки та поглядів. Ці моделі включають подібні фактори, такі як: екстраверсія, сумлінність та відкритість, проте існує розбіжність у розумінні деяких параметрів.

Дослідження демонструє особистості не лише лідерів, а й виборців, визначаючи, які характеристики статистично схилили громадян до того, чи іншого політичного вибору. Однак, слід зауважити, що аналіз у рамках цих моделей надає взаємозв'язок між ознаками і політичними актами, але не завжди враховує всі можливі психологічні механізми. Такі дослідження особистісних рис та їх зв'язок з політичними процесами, відносинами, культурою та іншими аспектами можуть бути проведені в рамках характерологічних моделей або доповнювати їх, враховуючи окремі фактори.

4. Політична система в широкому розумінні являє собою складну структуру реалізації влади, яка охоплює процеси у контексті інституційних, політичних і соціальних зв'язків. В операційному визначенні політична система – це комплекс ідеологічних, інституційних та соціологічних елементів, які формуються протягом конкретного періоду урядової діяльності. Історичний розвиток теорії політичних систем, у якій зробили свій внесок Аристотель, Шарль-Луї Монтеск'є, Жан-Жак Руссо та інші, сприяв формуванню актуального розуміння. Сучасний підхід до класифікації політичних систем базується на методах утримання та здійснення політичної влади, а також концепції розподілу. Перше враховує рівень розвиненості політичних інститутів та відповідних норм. Друге оперує широким спектром

концентрації повноважень – від політичного плюралізму до індивідуального абсолютизму. Таким чином, виокремлення політичних режимів на основі цих принципів дозволяє виділити демократичні форми (парламентські і президентські режими), авторитарні та тоталітарні (диктаторські або конвенційні режими). Демократичні режими ґрунтуються на розвитку соціальних інститутів і конкуренції серед кандидатів та політичних партій. Авторитарні режими характеризуються монополізацією влади і контролем суспільного життя, тоді як тоталітарні режими доводять це до абсолютної влади та унеможливлення будь-якої форми політичної або соціальної опозиційної діяльності. Класифікація цих режимів розглядає аспекти громадянської участі в політичному процесі та ролі і форми лідерства.

5. Розвиток соціальних інститутів у демократичних системах, а також функціонування адміністративних структур визначають загальні правила політичної взаємодії. Легітимізація у демократичних системах базується на раціональних принципах, що виокремлюються у конституціях та нормах. Відзначається, що персоналізація інтегрується в соціальні інституції та процедурні акти, утворюючи концепт «демократичної харизми». Утворення цього явища тісно пов'язане з розвитком впливу медіатизації політики та створення нового публічного простору, де персоніфікація влади виступає як джерело об'єднання та змін у суспільстві. Функціонування харизматичної фігури у демократичних системах має два основні аспекти. По-перше, це популяризація харизматичного іміджу, яку лідер формує і медійно репрезентує у публічному просторі через ЗМІ, соціальні мережі та публічні виступи. Важливо відзначити, що у процесі формування іміджу лідер може висвітлювати не лише прямі результати своєї політичної діяльності та інституційні цінності, але й аспекти приватного життя та особисті характеристики, що можуть взаємодіяти із суспільством. По-друге, зростаючі вимоги громадян до політичного лідера формують арбітраж атрибутів його влади, включаючи харизму. Таким чином, харизма лідера у демократичних

системах регулярно піддавалася суспільному обговоренню і повинна демонструвати сигнали суспільству.

6. Особливості функціонування недемократичних режимів акцентуються на концентрації влади в руках лідера або групи, внаслідок чого особистість лідера і його стиль керування відіграють важливішу роль, ніж правові підстави. Персональна влада, а, отже, і харизма, стають об'єднуючим і направляючим фактором у таких системах. Образ харизматичного лідера активно підтримується агітаційними та пропагандистськими методами, що може призводити до формування культу особистості. У поєднанні з ідеологією це може сформувати у суспільстві так звану «світську релігію». Харизма виступає інструментом для встановлення авторитету та забезпечення підтримки населення. Отже, особиста харизма лідера, державна ідеологія, жорсткий контроль влади над суспільно-політичними процесами та ЗМІ в державі, а також слабка опозиція гарантують існування політичного режиму. З іншого боку, харизматичне лідерство у недемократичних системах має свої слабкі сторони. При втраті харизматичного впливу у суспільстві чи серед послідовників може виникнути криза легітимності, що ставить під загрозу стабільне функціонування режиму.

7. У контексті продовженого повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну харизматичний аспект виявляється на двох рівнях. По-перше, відбувається інспірація та підтримка громадян. Завдяки медіатизованому простору України швидко транслюються актуальні інформаційні та харизматичні сигнали до населення. Внаслідок вторгнення в українського суспільства виникла потреба у емоційній, справедливій та відважній реакції. Влада, представлена політиками, включаючи Президента, використовувала соціальні мережі для консолідації суспільства та демонстрації еталонних цінностей, що формувало соціальну перцепцію кризи та сприяло балансуванню суспільства. По-друге, взаємодія з міжнародним співтовариством розглядається як важливий аспект. Елементи харизматичного

лідерства Володимира Зеленського, а саме: його емоційні виступи перед Конгресом, Генеральною Асамблеєю ООН та Радою Безпеки ООН, а також його медійні сигнали, які включають захист демократії, прав людини та незалежності, ефективно використовувалися урядом Сполучених Штатів Америки для обґрунтування надання воєнно-гуманітарної допомоги Україні. Політики з країн Європи взяли на озброєння деякі харизматичні елементи, що відображають стиль Володимира Зеленського. Зокрема, візуальні сигнали, такі як одяг та спільні фотографії, набули додаткової вагомості у контексті дипломатії та символізації.

8. Дослідження лідерів проводилося на головах держав Франції, Канади, Туреччини, КНДР та України. Країни характеризуються різними формами політичних систем, диференційованим аспектом демократичності й унікальними формами харизматичного лідерства. Психологічний аспект для демократичних лідерів, тобто комунікативні навички і особистісні риси, схожий. Демократичні лідери демонстрували якості амбітності, відкритості, прозорості і прогресивності. Так само лідери використовували соціальні мережі у висвітленні власних якостей для ефективної побудови політичного іміджу і партисипації громадян. Особливості комунікації Туреччини і КНДР мають більш традиційний характер, але в особистісній інтерпретації. Основними психологічними характеристиками є надійність, компетентність, традиційність, рішучість, владність. Риторична форма має різний акцент - публічні виступи Реджепа Ердогана мають сильне емоційне забарвлення, які доповнюються використанням метафор і поезії. Для Кім Чен Ина характерна промова з використанням лозунгів і постанов. Що характерно, для демократичних лідерів основними формами лідерства є партисипативний і трансформаційний. Медійно це створює враження проактивного лідера, який залучує широкий спектр громадськості у процес прийняття рішень. Особливість стилю лідерства Емманюеля Макрона будується на комунікативних стратегіях, які спрямовані на демонстрацію компетентності,

активності, доброзичливості і чуйності до суспільства. Джастін Трюдо, відповідно до мультикультурного характеру Канади, акцентував увагу на розвитку підтримці тієї чи іншої різноманітності, спираючись на відкриту комунікацію зі спільнотою із застосуванням прийомів харизматичної сигналізації у мережах. Довоєнна політика Володимира Зеленського будувалася на засадах відкритості з широким використанням медійних каналів, сприяючи співпраці, технологічним і соціальним інноваціям та громадській участі. Під час війни стиль керівництва Президента мав зміни, проте диференційована комунікативна стратегія з українським і міжнародним суспільством та емоційна мотивуюча спрямованість все ще є важливим аспектом стилю лідерства. Авторитарні форми лідерства мають свої специфічні прояви. Кім Чен Ин, традиційно для КНДР, формує власний культ особистості через образ лідера, наділеного надзвичайною силою і мудрістю та позиції захисника корейської нації. Влада сфокусована в єдиних руках, де ключові рішення ухвалюються без значного впливу правових норм, структур або осіб. Публічна комунікація має характер лозунгів і промов, в центрі ідеологічної форми якої стоїть позиції «сонгун» та «чучхе». Важливо відзначити ритуальність у формах парадів, демонстрацій, концертів як специфічну форму сприяння посиленню харизматичного впливу і консолідації суспільства. Для президента Туреччини Реджепа Ердогана характерним є високі комунікативні навички. Емоційні та пасіонарні виступи, використання алегорій і метафор має на меті зміцнити лідерський образ. Демонстрація економічного успіху держави, орієнтація на протекцію нижчих слоїв населення, орієнтація на ісламські цінності має на меті емоційний резонанс з населенням задля збільшення підтримки маргінальних і консервативних ісламських груп. Авторитарний стиль керівництва Р. Ердогана проявляється у ряді аспектів, які свідчать про бажання консолідувати владу і має прояв у репресивній політиці до опозиції, розширення повноважень президента та обмеження свободи слова. Лідери можуть використовувати комбінації стилей

керування, методів харизматичного впливу і сигналізації для досягнення політичної мети. Зазначимо, що підходи до лідерства повинні враховувати контекст, в якому функціонує державний лідер, і здатність адаптуватися до унікальних вимог свого суспільства. Культурні, історичні і соціальні аспекти визначають, як сприймаються різні стилі керівництва в конкретних країнах та впливають на успішність політичних стратегій лідера.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Abe J. A. A. Personality and political preferences: The 2016 U.S. Presidential Election. *Journal of Research in Personality*. 2018. Vol. 77. P. 70–82. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2018.09.001>.
2. Abrutyn S., Van Ness J. The role of agency in sociocultural evolution. *Thesis Eleven*. 2015. Vol. 127, no. 1. P. 52–77. URL: <https://doi.org/10.1177/0725513615575935>.
3. Abtan B. L'invité – Gagner la guerre, approfondir la démocratie. *Tribune de Genève*. URL: <https://www.tdg.ch/gagner-la-guerre-approfondir-la-democratie-823845924391>.
4. Ackermann K., Ackermann M. The Big Five in Context: Personality, Diversity and Attitudes toward Equal Opportunities for Immigrants in Switzerland. *Swiss Political Science Review*. 2015. Vol. 21, no. 3. P. 396–418. URL: <https://doi.org/10.1111/spsr.12170>.
5. After Talks With Putin, Macron Accuses Russian State Media Of Spreading 'Propaganda'. *RadioFreeEurope/RadioLiberty*. URL: <https://www.rferl.org/a/france-macron-russia-putin-ukraine-syria-meeting/28515517.html>.
6. Agbai E. Exploring Temperaments and its Impact on Leadership Styles: An Overview of Present Political Leadership in Africa in 2024. January 2024. P.36-52. DOI:10.56201/jpslr.v10.no1.2024.pg36.52.
7. Ahmad F. *Turkey: The Quest for Identity*. Oxford: Oneworld. *International Journal of Middle East Studies*. 2005. Vol. 37, no. 3. 422 p. URL: <https://doi.org/10.1017/s002074380521214x>.
8. Aichholzer J., Willmann J. Desired personality traits in politicians: Similar to me but more of a leader. *Journal of Research in Personality*. 2020. Vol. 88. P. 103990. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2020.103990>.

9. AK Parti. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Vefatının 100. Yılında Sultan Abdülhamid'i Anlamak programında konuştu, 2018. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ktlOnCOBwkY>.
10. Aktar C. Turkish political Islam's failure. *Philosophy & Social Criticism*. 2019. Vol. 45, no. 4. P. 493–502. URL: <https://doi.org/10.1177/0191453718823024>.
11. Alaranta T. Turkish Islamism and Nationalism Before and after the Failed Coup Attempt. Home. URL: <https://turkeyanalyst.org/publications/turkey-analyst-articles/item/569-turkish-islamism-and-nationalism-before-and-after-the-failed-coup-attempt.html>.
12. Allen P., Cutts D. An Analysis of Political Ambition in Britain. *The Political Quarterly*. 2018. Vol. 89, no. 1. P. 73–81. URL: <https://doi.org/10.1111/1467-923x.12457>.
13. Álvarez-Díaz Á., González L., Radcliff B. The Politics of Happiness: On the Political Determinants of Quality of Life in the American States. *The Journal of Politics*. 2010. Vol. 72, no. 3. P. 894–905. URL: <https://doi.org/10.1017/s0022381610000241>.
14. Amsalem E. et al. The Effect of Politicians' Personality on Their Media Visibility. *Communication Research*. 2018. Vol. 47, no. 7. P. 1079–1102. URL: <https://doi.org/10.1177/0093650218758084>.
15. Andrews-Lee C. The Politics of Succession in Charismatic Movements: Routinization versus Revival in Argentina, Venezuela, and Peru. *Comparative Politics*. 2020. Vol. 52, no. 2. P. 289–315. URL: <https://doi.org/10.5129/001041520x15668413926547>.
16. Arik I., Yavuz C. The Importance of Leadership in International Relations (Recep Tayyip Erdogan Sample). *„International Journal of Research In Social Sciences*. 2015. Vol. 4, no. 9. P. 142–148.

17. Aron R. *Démocratie et totalitarisme*. *Revue Française de Sociologie*. 1966. Vol. 7, no. 4. P. 548. URL: <https://doi.org/10.2307/3319711>.
18. Aydın-Düzgit S., Fuat Keyman E. *EU-Turkey Relations and the Stagnation of Turkish Democracy*. *Global Turkey in Europe: Political, Economic, and Foreign Policy Dimensions of Turkey's Evolving Relationship with the EU*. 2013. P. 103–164. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep09869.14>.
19. Bacot P. *Philippe Braud, Sociologie politique*. *Mots*. 2007. No. 84. P. 104–109. URL: <https://doi.org/10.4000/mots.1076>.
20. Bakker B. N., de Vreese C. H. *Personality and European Union attitudes: Relationships across European Union attitude dimensions*. *European Union Politics*. 2015. Vol. 17, no. 1. P. 25–45. URL: <https://doi.org/10.1177/1465116515595885>.
21. Banks G. C. et al. *A meta-analytic review and future research agenda of charismatic leadership*. *The Leadership Quarterly*. 2017. Vol. 28, no. 4. P. 508–529. URL: <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2016.12.003>.
22. Banks G. C. H., Bourricaud F., Bourricaud F. *Esquisse d'une théorie de l'autorité*. *Revue Française de Sociologie*. 1962. Vol. 3, no. 2. P. 207. URL: <https://doi.org/10.2307/3319392>.
23. Bar S. *Bashar's Syria: The Regime and its Strategic Worldview*. *Comparative Strategy*. 2006. Vol. 25, no. 5. P. 353–445. URL: <https://doi.org/10.1080/01495930601105412>.
24. Barbaranelli C. et al. *Voters' personality traits in presidential elections*. *Personality and Individual Differences*. 2007. Vol. 42, no. 7. P. 1199–1208. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2006.09.029>.
25. Bart C. L. *L'ego-politique: Essai sur l'individualisation du champ politique*. Paris : Armand Colin, 2013. 256 p.

26. Ben İstanbul'un İmamıyım!'. Cumhuriyet Haber Verir - Güncel Son Dakika Haberleri. URL: <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/meric-velidedeoglu/ben-istanbulun-imamiyim-1352637>.
27. Bennister M., 't Hart P., Worthy B. Assessing the Authority of Political Office-Holders: The Leadership Capital Index. *West European Politics*. 2014. Vol. 38, no. 3. P. 417–440. URL: <https://doi.org/10.1080/01402382.2014.954778>.
28. Benoit-Barné C., Stephanie Fox S. Authority. *The International Encyclopedia of Organizational Communication*. Montréal, 2017. P. 106–117. URL: <https://doi.org/10.1002/9781118955567.wbieoc011>.
29. Best H. Does Personality Matter in Politics? Personality Factors as Determinants of Parliamentary Recruitment and Policy Preferences. *Comparative Sociology*. 2011. Vol. 10, no. 6. P. 928–948. URL: <https://doi.org/10.1163/156913311x607638>.
30. Bittner A., Peterson D. A. M. Introduction: Personality, party leaders, and election campaigns. *Electoral Studies*. 2018. Vol. 54. P. 237–239. URL: <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2018.04.005>.
31. Blais A., Hortala-Vallve R. Conformity and Individuals' Response to Information About Aggregate Turnout. *Political Behavior*. 2020. URL: <https://doi.org/10.1007/s11109-020-09595-5>.
32. Bolden R. et al. Exploring Leadership: Individual, Organizational and Societal Perspectives. *Human Resource Management International Digest*. 2012. Vol. 20, no. 7. URL: <https://doi.org/10.1108/hrmid.2012.04420gaa.013>.
33. Boulianne S., Koc-Michalska K. The Role of Personality in Political Talk and Like-Minded Discussion. *The International Journal of Press/Politics*. 2021. P. 194016122199409. URL: <https://doi.org/10.1177/1940161221994096>.

34. Bourdieu P. «Legitimation and structured interests in Weber's sociology of religion,» In S. Lash and S. Whimster (eds.) .Max Weber: Rationality and Modernity : London and Boston: Allen and Unwin, 1987. P 119-36.
35. Brandstätter H., Opp K.-D. Personality Traits («Big Five») and the Propensity to Political Protest: Alternative Models. *Political Psychology*. 2013. Vol. 35, no. 4. P. 515–537. URL: <https://doi.org/10.1111/pops.12043>.
36. Breevaart K., de Vries R. E. Supervisor's HEXACO personality traits and subordinate perceptions of abusive supervision. *The Leadership Quarterly*. 2017. Vol. 28, no. 5. P. 691–700. URL: <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2017.02.001>.
37. Bresson M. L'individu dans les modes de catégorisation du social. *Informations sociales*. 2008. Vol. 145, no. 1. P. 36. URL: <https://doi.org/10.3917/inso.145.0036> .
38. Brick C., Lewis G. J. Unearthing the «Green» Personality. *Environment and Behavior*. 2014. Vol. 48, no. 5. P. 635–658. URL: <https://doi.org/10.1177/0013916514554695>.
39. Brunet L. et al. L'incidence du leadership destructeur sur les attitudes et les comportements au travail. *Humain et Organisation*. 2015. Vol. 1, no. 1. p. 25-29. URL: <https://doi.org/10.7202/1096034ar>.
40. Cabeen, D. The Esprit of the Esprit des Lois. *PMLA*, 54(2). 1932. pp 439-453. doi:10.2307/458567.
41. Caprara G. V., Vecchione M. Personality and Politics in Contemporary Democracies. *Personalizing Politics and Realizing Democracy*. 2017. P. 1–28. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199982868.003.0001>.
42. Caprara G. V., Vecchione M. *Personality Approaches to Political Behavior*. Oxford University Press, 2013. pp. 23–58. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199760107.013.0002>.

43. Caprara G. V., Vecchione M. Personality in Politics. Personalizing Politics and Realizing Democracy. 2017. P. 29–72. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199982868.003.0002>
44. Caprara G. V., Vecchione M., Schwartz S. H. Why People Do Not Vote. *European Psychologist*. 2012. Vol. 17, no. 4. P. 266–278. URL: <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000099>.
45. Carnes N., Lupu N. Do Voters Dislike Working-Class Candidates? Voter Biases and the Descriptive Underrepresentation of the Working Class. *American Political Science Review*. 2016. Vol. 110, no. 4. P. 832–844. URL: <https://doi.org/10.1017/s0003055416000551>.
46. Cerasi L. They, the people. Italian Fascism and the ambivalences of corporative populism. *Modern Italy*. 2022. Vol. 27, no. 1. P. 19–34. URL: <https://doi.org/10.1017/mit.2021.67> .
47. Charaudeau P. Le charisme comme condition du leadership politique. *Revue française des sciences de l'information et de la communication*. 2015. No. 7. URL: <https://doi.org/10.4000/rfsic.1597>.
48. Châton G. La science politique d'Aron. *Commentaire*. 2017. Numéro 158, no. 2. P. 447. URL: <https://doi.org/10.3917/comm.158.0447>.
49. Chatterjee A. Democratization in Russia: Expectations and Experiences. *International Studies*. 2022. P. 002088172211249. URL: <https://doi.org/10.1177/00208817221124967>.
50. Chen P., Pruyssers S., Blais J. The Dark Side of Politics: Participation and the Dark Triad. *Political Studies*. 2020. P. 003232172091156. URL: <https://doi.org/10.1177/0032321720911566>.

51. Chiapponi, F. Personnalisation et leadership: le cas du Mouvement Cinq Étoiles. *Studia Politica: Romanian Political Science Review*. 17(4). 2017. 517-540.
52. Choma B. L., Hanoch Y. Cognitive ability and authoritarianism: Understanding support for Trump and Clinton. *Personality and Individual Differences*. 2017. Vol. 106. P. 287–291. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.10.054>.
53. CNEWS. Les médias nord-coréens tentent de rassurer la population, 2013. Dailymotion. URL: <https://www.dailymotion.com/video/xys87k>.
54. Cohen A., Lacroix B., Riutort P. Nouveau manuel de science politique. La Découverte, coll. « Grands Repères ». 2009, 786 p.
55. Cooper C. L., Flint-Taylor J., Pearn M. *Building Resilience for Success*. London : Palgrave Macmillan UK, 2013. URL: <https://doi.org/10.1057/9781137367839>.
56. Corée du Nord. Bienvenue sur le site de Reporters sans frontières | RSF. URL: <https://rsf.org/fr/pays/corée-du-nord>.
57. Cotterill B. F. The Big Five and Political Orientations. *Personality Psychology, Ideology, and Voting Behavior: Beyond the Ballot*. Cham, 2023. P. 73–77. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-39642-7_8.
58. Cramme O. In Search of Leadership. *The Delphic Oracle on Europe*. 2011. P.30–49. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780199593842.003.0003>.
59. Curtis K. A., Nielsen J. H. Predispositions Matter...But How? Ideology as a Mediator of Personality's Effects on EU Support in Five Countries. *Political Psychology*. 2018. Vol. 39, no. 6. P. 1251–1270. URL: <https://doi.org/10.1111/pops.12546>.

60. Davis A. P., Vila-Henninger L. Charismatic authority and fractured polities: A cross-national analysis. *The British Journal of Sociology*. 2021. Vol. 72, no. 3. P. 594–608. URL: <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12841>.
61. de Vries R. E., van Prooijen J.-W. Voters rating politicians' personality: Evaluative biases and assumed similarity on honesty-humility and openness to experience. *Personality and Individual Differences*. 2019. Vol. 144. P. 100–104. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.03.001>.
62. Décary-Secours B. La contre-démocratie de Pierre Rosanvallon, Paris, Éditions du Seuil, 2006, 345 p. *Politique et Sociétés*. 2007. Vol. 26, no. 1. P. 149. URL: <https://doi.org/10.7202/016461ar>.
63. Delporte C. Quand la peopolisation des hommes politiques a-t-elle commencé ?. *Le Temps des médias*. 2008. Vol. 10, no. 1. P. 27. URL: <https://doi.org/10.3917/tm.010.0027>.
64. Deluga R. J. Relationship among American presidential charismatic leadership, narcissism, and rated performance. *The Leadership Quarterly*. 1997. Vol. 8, no. 1. P. 49–65. URL: [https://doi.org/10.1016/s1048-9843\(97\)90030-8](https://doi.org/10.1016/s1048-9843(97)90030-8).
65. Deshwal V., Ashraf Ali M. A Systematic Review of Various Leadership Theories. *Shanlax International Journal of Commerce*. 2020. Vol. 8, no. 1. P. 38–43. URL: <https://doi.org/10.34293/commerce.v8i1.916>.
66. Dietrich B. J. et al. Personality and Legislative Politics: The Big Five Trait Dimensions Among U.S. State Legislators. *Political Psychology*. 2012. Vol. 33, no. 2. P. 195–210. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2012.00870.x>.
67. Dinesen B. et al. Personalized Telehealth in the Future: A Global Research Agenda. *Journal of Medical Internet Research*. 2016. Vol. 18, no. 3. P. 53. URL: <https://doi.org/10.2196/jmir.5257>.

68. Dirkx T. The Clashing Legacies of EPLF Rebel Governance in Post-Independent Eritrea. *Civil Wars*. 2024. P. 1–25. URL: <https://doi.org/10.1080/13698249.2023.2240092> .
69. Doğan S. The democratization process in turkey. Siena : Università di siena, 2019. 188 p.
70. Dolez B., Fretel J., Lefebvre R. Introduction générale. La science politique mise au défi par Emmanuel Macron. *L'entreprise Macron*. 2019. P. 9–17. URL: <https://doi.org/10.3917/pug.dolez.2019.01.0009>.
71. Douillet A.-C. Sociologie politique – Comportements, acteurs, organisations: Comportements, acteurs, organisations. Armand Colin, 2017. 192 p.
72. Duckitt J., Sibley C. G. A Dual-Process Motivational Model of Ideology, Politics, and Prejudice. *Psychological Inquiry*. 2009. Vol. 20, no. 2-3. P. 98–109. URL: <https://doi.org/10.1080/10478400903028540>.
73. Dynes A. M., Hassell H. J. G., Miles M. R. The Personality of the Politically Ambitious. *Political Behavior*. 2018. Vol. 41, no. 2. P. 309–336. URL: <https://doi.org/10.1007/s11109-018-9452-x> .
74. Eisenstadt S. N. Traditional patrimonialism and modern neopatrimonialism. Beverly Hills [Calif.] : Sage Publications, 1973. 95 p.
75. Ellyatt H. Macron hopes Putin and other leaders can attend a summit on Ukraine. CNBC. URL: <https://www.cnn.com/2019/08/19/frances-macron-meets-russias-putin-to-discuss-ongoing-war-in-ukraine.html>.
76. Emmanuel Macron, président des riches : les experts sont formels. *Alternatives Economiques*. URL: <https://www.alternatives-economiques.fr/emmanuel-macron-president-riches-experts-formels/00108501>.

77. Emmanuel Macron's singular style inspires love and hate. *The Irish Times*. URL: <https://www.irishtimes.com/news/world/europe/emmanuel-macron-s-singular-style-inspires-love-and-hate-1.4656199>.
78. Federico C. M., Aguilera R. The Distinct Pattern of Relationships Between the Big Five and Racial Resentment Among White Americans. *Social Psychological and Personality Science*. 2018. Vol. 10, no. 2. P. 274–284. URL: <https://doi.org/10.1177/1948550617752063>.
79. Filiztekin A., Bakis O. The Geography of AKP Votes. 34th Annual Meeting of The Middle East Economic Association (MEEA) : матеріали наук. конф., Philadelphia, PA, 3–5 January 2014. 31 p.
80. Fine R. Totalitarianism: Impact on Social Thought. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. 2001. P. 157. URL: <https://doi.org/10.1016/b0-08-043076-7/00112-1> (date of access: 22.01.2024).
81. Flügel-Martinsen et al. Pierre Rosanvallon's Political Thought. Bielefeld University Press, transcript, 2018. URL: <https://doi.org/10.14361/9783839446522>.
82. Flynn B. The philosophy of Claude Lefort: Interpreting the political. Evanston, Ill : Northwestern University Press, 2005. 288 p.
83. Fowler J. H., Kam C. D. Patience as a Political Virtue: Delayed Gratification and Turnout. *Political Behavior*. 2006. Vol. 28, no. 2. P. 113–128. URL: <https://doi.org/10.1007/s11109-006-9004-7> (date of access: 21.12.2023).
84. Freud S. *Massenpsychologie und Ich-Analyse*. Wien : Internationaler Psychoanalytischer Verlag, 1921. 140 p.
85. Fuller L. J. P. Foundational Leadership Theory: The Inward and Outward Approach to Examine Ethical Decision-Making. *Open Journal of Leadership*. 2021. Vol. 10, no. 02. P. 79–94. URL: <https://doi.org/10.4236/ojl.2021.102006>.

86. Furnham A. Personality, Emotional and Self-Assessed Intelligence and Right Wing Authoritarianism. *Psychology*. 2015. Vol. 06, no. 16. P. 2113–2118. URL: <https://doi.org/10.4236/psych.2015.616207>.
87. Furnham A., Cheng H. Personality Traits and Socio-Demographic Variables as Predictors of Political Interest and Voting Behavior in a British Cohort. *Journal of Individual Differences*. 2019. Vol. 40, no. 2. P. 118–125. URL: <https://doi.org/10.1027/1614-0001/a000283>.
88. Gallego A., Oberski D. Personality and Political Participation: The Mediation Hypothesis. *Political Behavior*. 2011. Vol. 34, no. 3. P. 425–451. URL: <https://doi.org/10.1007/s11109-011-9168-7>.
89. Gallego A., Pardos-Prado S. The Big Five Personality Traits and Attitudes towards Immigrants. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2013. Vol. 40, no. 1. P. 79–99. URL: <https://doi.org/10.1080/1369183x.2013.826131>.
90. Geier J. G. A Trait Approach to the Study of Leadership in Small Groups. *Journal of Communication*. 1967. Vol. 17, no. 4. P. 316–323. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1967.tb01189.x>.
91. Gerber A.S. et al. Personality and Political Attitudes: Relationships across Issue Domains and Political Contexts. *American Political Science Review*. 2010. Vol. 104, no. 1. P. 111–133. URL: <https://doi.org/10.1017/s000305541000003>.
92. Gerber A.S. The Big Five Personality Traits in the Political Arena. *Annual Review of Political Science*. 2011. Vol. 14, no. 1. P. 265–287. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-051010-111659>.
93. Gibbon E., Douglas H. E. Personality and the pro-environmental individual: Unpacking the interplay between attitudes, behaviour and climate change denial.

- Personality and Individual Differences. 2021. Vol. 181. P. 111031. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.111031>.
94. Gift T., Lastra-Anadón C. X. How voters assess elite-educated politicians: A survey experiment. *Electoral Studies*. 2018. Vol. 56. P. 136–149. URL: <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2018.09.004>.
95. Goff-Taylor M. *The Shifting Drivers of the AKP's EU Policy*. Wilson Center. 2017. URL: <https://www.wilsoncenter.org/publication/the-shifting-drivers-the-akps-eu-policy>.
96. González-Zarandona J. A., Munawar N. A. The unfallen statues of Hafez Al-Assad in Syria. *City*. 2020. Vol. 24, no. 3-4. P. 642–655. URL: <https://doi.org/10.1080/13604813.2020.1784594>.
97. Görener A. Ş., Ucal M. Ş. The Personality and Leadership Style of Recep Tayyip Erdoğan: Implications for Turkish Foreign Policy. *Turkish Studies*. 2011. Vol. 12, no. 3. P. 357–381. URL: <https://doi.org/10.1080/14683849.2011.604216>.
98. Goujon A. Le « loukachisme » ou le populisme autoritaire en Biélorussie. *Articles*. 2003. Vol. 21, no. 2. P. 29–50. URL: <https://doi.org/10.7202/000478ar>
99. Grabovska I. et al. Political Ideas Presented by Leaders of the «New Generation» Charismatic Movement Regarding the Formation of Postsecular Trends in Ukraine. Vol. 17, no. 1. 2021 P. 96–110. URL: <https://doi.org/10.24234/wisdom.v17i1.452>.
100. Gravelle T. B. Party Identification, Contact, Contexts, and Public Attitudes toward Illegal Immigration. *Public Opinion Quarterly*. 2016. Vol. 80, no. 1. P. 1–25. URL: <https://doi.org/10.1093/poq/nfv054>.

101. Gravelle T. B., Reifler J., Scotto T. J. Personality traits and foreign policy attitudes: A cross-national exploratory study. *Personality and Individual Differences*. 2020. Vol. 153. P. 109607. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.109607>.
102. Greenberg J., Jonas E. Psychological motives and political orientation—The left, the right, and the rigid: Comment on Jost et al. *Psychological Bulletin*. 2003. Vol. 129, no. 3. P. 376–382. URL: <https://doi.org/10.1037/0033-2909.129.3.376>.
103. Greene S. Understanding Party Identification: A Social Identity Approach. *Political Psychology*. 1999. Vol. 20, no. 2. P. 393–403. URL: <https://doi.org/10.1111/0162-895x.00150>.
104. Grigoryev D. et al. Authoritarian attitudes in Russia: Right-wing authoritarianism and social dominance orientation in the modern Russian context. *Asian Journal of Social Psychology*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1111/ajsp.12523>.
105. Guess A. M., Lyons B. A. Misinformation, Disinformation, and Online Propaganda. *Social Media and Democracy*. 2020. P. 10–33. URL: <https://doi.org/10.1017/9781108890960.003>.
106. Guntermann E. Beyond party identification. *Research Handbook on Political Partisanship*. 2020. P. 335–348. URL: <https://doi.org/10.4337/9781788111997.00033>.
107. Guy H. *Aux frontières de la démocratie*. Paris : Presses universitaires de France, 1983. 255 p.
108. Haidaienko P. L. The influence of charismatic leadership on the formation of Turkey's national identity: a historical retrospective. *Politicus*. 2023. No. 3. P. 92–96. URL: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.16>.

109. Hainmueller J., Hopkins D. J., Yamamoto T. Causal Inference in Conjoint Analysis: Understanding Multidimensional Choices Via Stated Preference Experiments. SSRN Electronic Journal. 2013. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2231687>.
110. Haley P. Rudolph Sohm on Charisma. *The Journal of Religion*. 1980. Vol. 60, no. 2. P. 185–197. URL: <https://doi.org/10.1086/486776>.
111. Hanania R. The personalities of politicians: A big five survey of American legislators. *Personality and Individual Differences*. 2017. Vol. 108. P. 164–167. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.12.020>.
112. Hanretty C., Lauderdale B. E., Vivyan N. A Choice-Based Measure of Issue Importance in the Electorate. *American Journal of Political Science*. 2020. Vol. 64, no. 3. P. 519–535. URL: <https://doi.org/10.1111/ajps.12470>.
113. Harding L., Letsch C. Erdoğan demands end to Turkey protests. *the Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2013/jun/07/erdogan-demands-end-turkey-protests>.
114. Haslam S. A., Reicher S. D., Platow M. J. *The New Psychology of Leadership*. Routledge, 2020. 288 p. URL: <https://doi.org/10.4324/9781351108232>.
115. He K., Eldridge II, S., & Broersma, M. Conceptualizing Populism: A Comparative Study Between China and Liberal Democratic Countries. *International Journal of Communication* Vol. 15. 2021. P. 3006-3024. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/16563/3484>.
116. Heimans J., Timms H. *New Power: How Anyone Can Persuade, Mobilize, and Succeed in Our Chaotic, Connected Age*. Anchor, 2019. 336 p.

117. Helms L., & Van Esch, F. . Turning structural weakness into personal strength: Angela Merkel and the politics of leadership capital in Germany. In M. Bennister, P. 't Hart, & B. Worthy (Eds.), *The leadership capital index: A new perspective on political leadership*. 2017. pp. 27–44.
118. Hibbing M. V., Ritchie M., Anderson M. R. Personality and Political Discussion. *Political Behavior*. 2010. Vol. 33, no. 4. P. 601–624. URL: <https://doi.org/10.1007/s11109-010-9147-4>.
119. Hilbig B. E. et al. Tracing the Path from Personality – via Cooperativeness – to Conservation. *European Journal of Personality*. 2013. Vol. 27, no. 4. P. 319–327. URL: <https://doi.org/10.1002/per.1856>.
120. Hill A., Helmers M. Political Candidates' Convention Films: Finding the Perfect Image—An Overview of Political Image Making. *Defining Visual Rhetorics*. 2012. P. 147–166. URL: <https://doi.org/10.4324/9781410609977-11>.
121. Ho K. et al. Social Dominance Orientation. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2012. Vol. 38, no. 5. P. 583–606. URL: <https://doi.org/10.1177/0146167211432765>.
122. Hogan R., Hogan J. Assessing Leadership: A View from the Dark Side. *International Journal of Selection and Assessment*. 2001. Vol. 9, no. 1&2. P. 40–51. URL: <https://doi.org/10.1111/1468-2389.00162/>.
123. Horiuchi Y., Smith D. M., Yamamoto T. Measuring Voters' Multidimensional Policy Preferences with Conjoint Analysis: Application to Japan's 2014 Election. *Political Analysis*. 2018. Vol. 26, no. 2. P. 190–209. URL: <https://doi.org/10.1017/pan.2018.2>.
124. How to market Justin Trudeau. *Macleans.ca*. URL: <https://macleans.ca/politics/ottawa/marketing-justin-trudeau/>.

125. Immelman A. The leadership style of North Korean supreme leader Kim Jong-un (Working Paper). Collegeville and St. Joseph, MN: St. John's University and the College of St. Benedict, Unit for the Study of Personality in Politics. Retrieved from Digital. 2018. URL: https://digitalcommons.csbsju.edu/psychology_pubs/120/.
126. Isozaki A. Reading Kim Jong-un's New Year's Day Address. *Diplomacy*. 2018. P. 34–35.
127. Isozaki A. Reading Kim Jong-un's New Year's Day Address. *Koken* 629. 2016. P. 84–87.
128. Isozaki A. A Discourse Analysis on New North Korean Documents *Kulloja*. *Kyoyo-Ronso* 139 . 2018. P. 79–90.
129. Isozaki A. Characteristics of Kim Jong-un's leadership: analyzing the tone of official North Korean media. *Journal of Contemporary East Asia Studies*. 2020. Vol. 9, no. 1. P. 50–64. URL: <https://doi.org/10.1080/24761028.2020.1752425>.
130. Isozaki A. Hereditary succession of power in North Korea. *Kyoyo-Ronso*. 2020. P. 1-29.
131. Isozaki A. Organs of the workers' party of Korea central committee in the early stages of the Kim Jong-un administration. *Kyoyo-Ronso* 137. 2016. P. 235–271.
132. Isozaki A. Reading first secretary Kim Jong-un's 2014 new year's day address *Diplomacy* 23. 2014. P. 164–167.
133. Isozaki A. Reading Kim Jong-un's 2015 New Year's Day Address. *Koken* 617. 2015. P. 56–59.
134. Isozaki A. Reading Kim Jong-un's 2017 New Year's Day Address. *Koken*. 2017. P. 94–97.

135. Isozaki A. The 7th congress of the worker's party of Korea being different from the former leader. *Diplomacy* 37. 2016. 64 p.
136. Isozaki A. The Regime of Personal Rule in North Korea. *Journal of Law, Politics, and Sociology* 89, no. 3 .2016. P. 161–184.
137. Isozaki A. *Tourism in North Korea*. Mainichi Shimbun Publishing. Tokyo. 2019.
138. Isozaki A. What Is Kim Jong-un's Frontal Breakthrough War? 5th session of the 7th workers' party of Korea. *Diplomacy* 55. 2020. P. 76–77.
139. Isozaki A. The Kim Jong-un administration's shift away from songun politics. *Kiyo Kokusai Josei*. 2020. P. 57-68.
140. Isozaki, A. Reading Kim Jong-un's New Year's Day Address. *Diplomacy*. 2019. P. 58–59.
141. Ivanov I. Analysis of the phaunistic composition of Ukraine. Modern research in world science. Proceedings of the 12th International scientific and practical conference. SPC «Sci-conf.com.ua». Lviv, Ukraine. 2023. Pp. 21-27.
142. Izumi H. *What is happening in North Korea? The real state of the Kim Jong-un Regime*. Tokyo .2013.
143. Jack V. French election losers appeal to voters to help repay campaign debts. *POLITICO*. URL: <https://www.politico.eu/article/french-election-campaign-france-voting-emmanuel-macron-marine-le-pen-valerie-pecresse-yannick-jadot/>
144. Johnston A., Regan A. Introduction: Is the European Union Capable of Integrating Diverse Models of Capitalism?. *New Political Economy*. 2017. Vol. 23, no. 2. P. 145–159. URL: <https://doi.org/10.1080/13563467.2017.1370442>.

145. Joosse P. Countering Trump: Toward a Theory of Charismatic Counter-Roles. *Social Forces*. 2018. Vol. 97, no. 2. P. 921–944. URL: <https://doi.org/10.1093/sf/soy036>
146. Justin Trudeau et les superhéros. *La Presse*. URL: <https://www.lapresse.ca/debats/chroniques/nathalie-petrowski/201608/29/01-5015098-justin-trudeau-et-les-superheros.php>
147. Karaman S. *İnadına Cumhuriyet*. GMK Yayıncılık, 2019. 304 p.
148. Kellerman B. Recep Tayyip Erdoğan, President of Turkey. Leadership from Bad to Worse. 2024. P. 89–108. URL: <https://doi.org/10.1093/oso/9780197759271.003.0007> .
149. Kim J.-U. On Bringing about a Revolutionary Turn in Land Administration in Line with the Demands for Building a Thriving Socialist Country: Talk to Senior Officials of Party and State Economic Organs and Working People’s Organizations. Pyongyang: Worker’s Party of Korea Publishing House, 2012.
150. Kingsley P. 'We see him as one of us': why many Turks still back authoritarian Erdoğan. *The Guardian*. URL: <https://amp.theguardian.com/world/2016/jul/20/we-see-him-as-one-of-us-why-many-turks-still-back-authoritarian-erdogan>.
151. Kirdis E. Foreign Policy and Its Party Identity. URL: <https://pomeps.org/contemporary-turkish-politics-2>.
152. Knoll M. La discusión aristotélica acerca de la destrucción y estabilidad de los sistemas políticos. *Araucaria*. 2022. No. 49. P. 393–412. URL: <https://doi.org/10.12795/araucaria.2022.i49.19> (date of access: 22.01.2024).
153. Köklü Değişim | Kemalizm Yolunda AK Parti. Köklü Değişim. URL: <https://kokludegisim.net/makaleler/kemalizm-yolunda-ak-parti>.

154. Kozynets O. H., Prykhodko V. O. State and law in the doctrine of ch.l. Montesquieu. Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Juridical Sciences. 2020. No. 1. P. 26–31. URL: <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.1/05> .
155. Kroft S. Turkey's disillusionment with the U.S. CBS News - Breaking news, 24/7 live streaming news & top stories. URL: <https://www.cbsnews.com/news/60-minutes-turkey-president-erdogan-disillusioned-with-u-s/>.
156. Kucheryavaya E. Agnieszka K. Cianciara i inni, Europeizacja partii politycznych i grup interesu w wybranych krajach Partnerstwa Wschodniego i kandydujących do Unii Europejskiej. Przegląd Politologiczny. 2017. No. 1. P. 243-248 . URL: <https://doi.org/10.14746/pp.2017.22.1.16>.
157. La sanguinaire Corée du Nord, entre mythes et réalités. La Libre.be. URL: <https://www.lalibre.be/international/2015/05/20/la-sanguinaire-coree-du-nord-entre-mythes-et-realites-RTVLWFANXJA2PLKTQNKCC237UQ/>.
158. Lafon S. De l'impératif de la vertu politique à la préférence de Rousseau pour un gouvernement aristocratique. Philosophiques. 2021. Vol. 48, no. 1. P. 19. URL: <https://doi.org/10.7202/1077835ar> .
159. Lalancette M., Cormack P. Justin Trudeau and the play of celebrity in the 2015 Canadian federal election campaign. Celebrity Studies. 2018. Vol. 11, no. 2. P. 157–170. URL: <https://doi.org/10.1080/19392397.2018.1497519>.
160. Lalancette M., Raynauld V. Politicking and Visual Framing on Instagram: A Look at the Portrayal of the Leadership of Canada's Justin Trudeau. Études canadiennes / Canadian Studies. 2020. No. 89. P. 257–290. URL: <https://doi.org/10.4000/eccs.4273>.

161. Lalancette M., Raynauld V. The Power of Political Image: Justin Trudeau, Instagram, and Celebrity Politics. *American Behavioral Scientist*. 2017. Vol. 63, no. 7. P. 888–924. URL: <https://doi.org/10.1177/0002764217744838>.
162. Lamarche T. De la théorie de la régulation à l'économie politique des capitalismes. À propos de Robert Boyer, *Économie politique des capitalismes. Théorie de la régulation et des crises*, Paris, La Découverte, coll. « Grands Repères », 2015. *Revue Française de Socio-Économie*. 2016. Vol. 17, no. 2. P. 193.
163. Lasswell H. D. *Power and personality*. New York : Norton, 1948. 262 p.
164. Łazarski K. Law, Forms of Government and Liberty in Montesquieu's Thought. *Studia Prawnicze: Rozprawy i Materialy*. 2013. Vol. 12, no. 1. P. 3–18.
165. Le leader charismatique de la Turquie – Enlight Studies. *Enlight Studies*. URL: <https://enlightngo.org/language/fr/post/10481>.
166. Lee D. C. Kim Jung Un's Personality and Policy Decision Directionality. *Strategic Studies* 25, no. 2 .2018. P. 197–232.
167. Lee G.-S. Kim Jong-un's governance style and domestic political risks: Instability lurking in stability edited by O. Kazuo, K. In-duk and Japan Center for Economic Research. Tokyo: Nihon Keizai Shimbun Publishing. 2016. P. 21-52.
168. Lee K., Ashton M. C. Sex differences in HEXACO personality characteristics across countries and ethnicities. *Journal of Personality*. 2020. Vol. 88, no. 6. P. 1075–1090. URL: <https://doi.org/10.1111/jopy.12551>.
169. Lilienfeld S. O. et al. Fearless dominance and the U.S. presidency: Implications of psychopathic personality traits for successful and unsuccessful political leadership. / *Journal of Personality and Social Psychology*. 2012. Vol. 103, no. 3. P. 489–505. URL: <https://doi.org/10.1037/a0029392>.

170. Liszkowska D. Political leadership of Recep Tayyip Erdoğan in selected analytical categories. *Przegląd Europejski*. 2021. No. 3-2021. URL: <https://doi.org/10.31338/1641-2478pe.3.21.9>.
171. Lowman R. L. The five-factor model of personality. *Career assessment: Integrating interests, abilities, and personality*. Washington, 2022. P. 279–310. URL: <https://doi.org/10.1037/0000254-015>.
172. Luconi S. Il Grido della Stirpe and Mussolini's 1938 Racial Legislation. *Shofar: An Interdisciplinary Journal of Jewish Studies*. 2004. Vol. 22, no. 4. P. 67–79. URL: <https://doi.org/10.1353/sho.2004.0102>.
173. Macron E. «Dans 30 ans je serai Président»: l'ambition assumée d'Emmanuel Macron. *BFMTV*. URL: https://www.bfmtv.com/politique/dans-30-ans-je-serai-president-l-ambition-assumee-d-emmanuel-macron_AN-201705080042.html.
174. Macron E. *Révolution (French Edition)*. French and European Publications Inc, 2016. 270 p.
175. Makdisi K. Lebanon's October 2019 Uprising. *South Atlantic Quarterly*. 2021. Vol. 120, no. 2. P. 436–445. URL: <https://doi.org/10.1215/00382876-8916176>.
176. Manin B. *Principes du gouvernement représentatif*. Paris : Fondation Saint-Simon, Liberté de l'esprit, Calman-Lévy, 2019. 319 p.
177. Maraland A. The brand image of Canadian Prime Minister Justin Trudeau in international context. *Canadian Foreign Policy Journal*. 2018. Vol. 24, no. 2. P. 139–144. URL: <https://doi.org/10.1080/11926422.2018.1461665>.
178. Maraland. A . *Brand Command: Canadian Politics and Democracy in the Age of Message Control*. Vancouver: UBC Press. 2016. 528 p. DOI : [10.59962/9780774832052](https://doi.org/10.59962/9780774832052).

179. Matthijs M. , Blyth M. The Future of the Euro. Oxford University Press, 2015. 339 p. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190233235.001.0001>.
180. Matthijs M. Blyth M. Why Only Germany Can Fix the Euro. Foreign Affairs. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/germany/2011-11-17/why-only-germany-can-fix-euro>.
181. Meckler J. Marx America Gramsci Again: Understanding Trumpism through Bonapartism and Caesarism. Populism. 2022. Vol. 5, no. 1. P. 72–88. URL: <https://doi.org/10.1163/25888072-bja10031>.
182. Mendras H., Bourricaud F., Bourricaud F. Esquisse d'une théorie de l'autorité. Revue Française de Sociologie. 1962. Vol. 3, no. 2. P. 207. URL: <https://doi.org/10.2307/3319392>.
183. Mondak J. J. Personality and Politics. Personality and the Foundations of Political Behavior. Cambridge, 2010. P. 229. URL: <https://doi.org/10.1017/cbo9780511761515.002>.
184. Mondak J. J., Halperin K. D. A Framework for the Study of Personality and Political Behaviour. British Journal of Political Science. 2008. Vol. 38, no. 2. P. 335–362. URL: <https://doi.org/10.1017/s0007123408000173>.
185. Mundo E. Consulte el discurso íntegro de Volodimir Zelenski ante el Congreso. ELMUNDO. URL: <https://www.elmundo.es/espana/2022/04/05/624c9238e4d4d801098b4574.html>.
186. Müslüman Kardeşler «Muslim Brothers». Recep Tayyip Erdoğan Minareler Süngü Kubbeler Miğfer Camiler Kışlamız Müminler Asker, 2020. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4etx5iBtkEY>.

187. Mussolini B. The Political And Social Doctrine Of Fascism. *The Political Quarterly*. 1933. Vol. 4, no. 3. P. 341–356. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-923x.1933.tb02289.x> p 342.
188. Nad Europę nadciąga nowa burza. *Nowa Konfederacja*. URL: <https://nowakonfederacja.pl/turcji-problem-z-zachodem/>.
189. Nai A. Disagreeable narcissists, extroverted psychopaths, and elections: a new dataset to measure the personality of candidates worldwide. *European Political Science*. 2018. Vol. 18, no. 2. P. 309–334. URL: <https://doi.org/10.1057/s41304-018-0187-2>.
190. Neveu C. La proximité en politique, Usages, rhétoriques, pratiques, C. Le Bart, R. Lefebvre (Eds.). *Sociologie du travail*. 2009. Vol. 51, no. 3. P. 440–442. URL: <https://doi.org/10.4000/sdt.17021>.
191. Nørgaard A. S., Klemmensen R. The personalities of Danish MPs: Trait- and aspect-level differences. *Journal of Personality*. 2018. Vol. 87, no. 2. P. 267–275. URL: <https://doi.org/10.1111/jopy.12388>.
192. Nougayrède N. Macron’s victory march to Europe’s anthem said more than words. *the Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/may/08/macron-europe-president-nationalism>.
193. Obschonka M., Moeller J., Goethner M. Entrepreneurial Passion and Personality: The Case of Academic Entrepreneurship. *Frontiers in Psychology*. 2019. Vol. 9. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02697>).
194. Ofosu-Anim D. O., Back S.-H. Towards a Conceptual Framework for Political Leadership Theory and Practice: A Thematic Analysis of the Literature. *Open*

- Journal of Leadership. 2021. Vol. 10, no. 03. P. 193–213. URL: <https://doi.org/10.4236/ojl.2021.103013>.
195. Ögreten T. Erdogan pushes theocracy; Turks embrace atheism – DW – 01/09/2019. dw.com. URL: <https://www.dw.com/en/atheism-grows-in-turkey-as-recep-tayyip-erdogan-urges-islam/a-47018029>.
196. Olsen J. Leadership in Grand Coalitions: Comparing Angela Merkel and Kurt Georg Kiesinger. German Politics. 2011. Vol. 20, no. 3. P. 342–359. URL: <https://doi.org/10.1080/09644008.2011.606564>.
197. Owen M. The Debate - Europe after Covid 19: How €750 billion could reboot the EU. France 24. URL: <https://www.france24.com/en/20200630-europe-after-covid-19-how-€750-billion-could-reboot-the-eu>
198. Owens B. P., Wallace A. S., Waldman D. A. Leader narcissism and follower outcomes: The counterbalancing effect of leader humility. Journal of Applied Psychology. 2015. Vol. 100, no. 4. P. 1203–1213. URL: <https://doi.org/10.1037/a0038698>.
199. Park Y. S. Policies and Ideologies of the Kim Jong-un Regime in North Korea: Theoretical Implications. Asian Studies Review. 2013. Vol. 38, no. 1. P. 1–14. URL: <https://doi.org/10.1080/10357823.2013.868864>.
200. Parks-Leduc L., Feldman G., Bardi A. Personality Traits and Personal Values. Personality and Social Psychology Review. 2014. Vol. 19, no. 1. P. 3–29. URL: <https://doi.org/10.1177/1088868314538548>.
201. Parsons T.. The Social System (2nd ed.). Routledge, 1991. 636 p.
202. Pavalache-Ilie M., Cazan A.-M. Personality correlates of pro-environmental attitudes. International Journal of Environmental Health Research. 2018. Vol. 28, no. 1. P. 71–78. URL: <https://doi.org/10.1080/09603123.2018.1429576>.

203. Pedersen H. H., Rahat G. Introduction: Political personalization and personalized politics within and beyond the behavioural arena. *Party Politics*. 2019. P. 135406881985571. URL: <https://doi.org/10.1177/1354068819855712>
204. Pratto F. et al. Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes.. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1994. Vol. 67, no. 4. P. 741–763. URL: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.4.741>.
205. Présidentielle : Anne Hidalgo, éliminée avec 1,75% des voix, appelle à voter «contre l’extrême droite». [leparisien.fr](https://www.leparisien.fr/elections/presidentielle/presidentielle-2022-anne-hidalgo-obtient-21-des-suffrages-10-04-2022-SGGMX4QTJFCH5EJR7XARNHOQNY.php). URL: <https://www.leparisien.fr/elections/presidentielle/presidentielle-2022-anne-hidalgo-obtient-21-des-suffrages-10-04-2022-SGGMX4QTJFCH5EJR7XARNHOQNY.php>
206. Press corner. European Commission - European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/QANDA_23_5630.
207. Rakner L., Menocal, A. R., & Fritz, V. Democratisation’s Third Wave and the Challenges of Democratic Deepening: Assessing International Democracy Assistance and Lessons Learned. ODI Working and Discussion Papers, London, UK: Overseas Development Institute (ODI). 2007. P 62.
208. Ramey A. J., Klingler J. D., Hollibaugh G. E. Elite Personality Using Speech. *Political Science Research and Methods*. 2016. Vol. 7, no. 1. P. 163–184. URL: <https://doi.org/10.1017/psrm.2016.12>.
209. Reisert J. Rousseau’s political science. *The Rousseauian Mind*. 1 [edition]. | New York : Routledge, 2019. | Series: The Routledge philosophical minds, 2019. P. 333–343. URL: <https://doi.org/10.4324/9780429020773-31>.

210. Résister et réformer : La démocratie ukrainienne après un an de guerre. ECFR. URL: <https://ecfr.eu/paris/article/resister-et-reformer-la-democratie-ukrainienne-apres-un-an-de-guerre/>.
211. Reuters. Erdogan: Turkey No Longer Needs EU Membership But Won't Quit Talks. Voice of America. URL: <https://www.voanews.com/a/erdogan-turkey-no-longer-needs-eu-membership/4051702.html>.
212. Rice M. G., Rempel M. L., Mondak J. J. Personality on the Hill: Expert Evaluations of U.S. Senators' Psychological Traits. *Political Research Quarterly*. 2020. p. 674-687. URL: <https://doi.org/10.1177/1065912920928587>.
213. Richard É. Recherche exploratoire sur le leadership d'équipes et son utilisation en entreprise: mémoire. 2006 p. 20-33. URL: <http://www.archipel.uqam.ca/3498/1/M9721.pdf>.
214. Riedl R. B. et al. Authoritarian-Led Democratization . *Annual Review of Political Science*. 2020. Vol. 23, no. 1. P. 315–332. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-052318-025732> .
215. Robert J. Holton and Bryan S. Turner, *Max Weber on Economy and Society*, New York, Routledge, 2011, 224p.
216. Roccas S. et al. Integrating Content and Structure Aspects of the Self: Traits, Values, and Self-Improvement. *Journal of Personality*. 2013. Vol. 82, no. 2. P. 144–157. URL: <https://doi.org/10.1111/jopy.12041>.
217. Rocher G., Lefort C. *Democracy and Political Theory*. *Contemporary Sociology*. 1990. Vol. 19, no. 5. P. 700. URL: <https://doi.org/10.2307/2072337>.
218. Roets A., Van Hiel A. The ideal politician: Impact of voters' ideology. *Personality and Individual Differences*. 2009. Vol. 46, no. 1. P. 60–65. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2008.09.006>.

219. Rosanvallon P. Counter-democracy: Politics in the age of distrust. Cambridge : Cambridge University Press, 2008. p 18.
220. Ross G. The French Enigma: Macron, Centrist Reformism, and the Labor Movement. *New Labor Forum*. 2018. Vol. 28, no. 1. P. 76–83. URL: <https://doi.org/10.1177/1095796018817044>.
221. Rubenzer S. J., Faschingbauer T. R., Ones D. S. Assessing the U.S. Presidents Using the Revised NEO Personality Inventory. *Assessment*. 2000. Vol. 7, no. 4. P. 403–419. URL: <https://doi.org/10.1177/107319110000700408>.
222. Sankar Y. Character Not Charisma is the Critical Measure of Leadership Excellence. *Journal of Leadership & Organizational Studies*. 2003. Vol. 9, no. 4. P. 45–55. URL: <https://doi.org/10.1177/107179190300900404>.
223. Schnapper D. Citizenship and national identity in Europe. *Nations and Nationalism*. 2002. Vol. 8, no. 1. P. 1–14. URL: <https://doi.org/10.1111/1469-8219.00035>
224. Schoen H., Schumann S. Personality Traits, Partisan Attitudes, and Voting Behavior. Evidence from Germany. *Political Psychology*. 2007. Vol. 28, no. 4. P. 471–498. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2007.00582.x>.
225. Schumacher G., Zettler I. House of Cards or West Wing? Self-reported HEXACO Traits of Danish Politicians. *Personality and Individual Differences*. 2019. Vol. 141. P. 173–181. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.12.028>.
226. Schwartz S. H. Universals in the Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries. *Advances in Experimental Social Psychology*. 1992. P. 1–65. URL: [https://doi.org/10.1016/s0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/s0065-2601(08)60281-6).

227. Schwartz S.H. et al. Refining the theory of basic individual values. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2012. Vol. 103, no. 4. P. 663–688. URL: <https://doi.org/10.1037/a0029393>.
228. Schwarz S., Coppock A. What Have We Learned About Gender From Candidate Choice Experiments? A Meta-analysis of 67 Factorial Survey Experiments. *The Journal of Politics*. 2021. URL: <https://doi.org/10.1086/716290>.
229. Scott C., Medeiros M. Personality and political careers: What personality types are likely to run for office and get elected?. *Personality and Individual Differences*. 2020. Vol. 152. P. 109600. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.109600>.
230. Sekiguchi T., Huber V. L. The use of person–organization fit and person–job fit information in making selection decisions. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. 2011. Vol. 116, no. 2. P. 203–216. URL: <https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2011.04.001>.
231. Senft M., Baym K. «What does the selfie say? Investigating a global phenomenon.» *International journal of communication* 9: Feature: P. 1588-1606.
232. Serafin T. Ukraine’s President Zelensky Takes the Russia/Ukraine War Viral. *Orbis*. 2022. Vol. 66, no. 4. P. 460–476. URL: <https://doi.org/10.1016/j.orbis.2022.08.002>.
233. Serrano Y., Donot M., Rodríguez D. *Leaders et leaderships: Dans les démocraties contemporaines*. Strasbourg] : Presses universitaires de Strasbourg, 2016. 215 p.
234. Shelley A. Kirkpatrick, Edwin A. Locke. «Leadership: Do Traits Matter?» *The Executive*, vol. 5, no. 2, 1991, pp. 48–60. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/4165007>.

235. Shu D. The leader: Five leader types - The Personality Approach Leader Classification. Paris : Editions L'Harmattan, 2013. 218 p.
236. Shuster S. «How Volodymyr Zelensky Defended Ukraine and United the World.» Time, March 2. 2022 URL: <https://time.com/6154139/volodymyr-zelensky-ukraine-profile-russia/>.
237. Sintomer Y., Gauthier J. Les types purs de la domination légitime : forces et limites d'une trilogie. Sociologie. 2014. Vol. 5, no. 3. P. 319. URL: <https://doi.org/10.3917/socio.053.0319>.
238. Smith A., C. Sorbets. Le leadership politique et le territoire. Presses universitaires de Rennes, 2003. P. 296 URL: <https://doi.org/10.4000/books.pur.24860>.
239. Smits K. Strangers in their own land: anger and mourning on the American Right, edited by Arlie Russell Hochschild. Political Science. 2017. Vol. 69, no. 1. P. 88–90. URL: <https://doi.org/10.1080/00323187.2017.1321610>.
240. Steffens N. K. et al. Leadership as social identity management: Introducing the Identity Leadership Inventory (ILI) to assess and validate a four-dimensional model / N. K. Steffens et al. The Leadership Quarterly. 2014. Vol. 25, no. 5. P. 1001–1024. URL: <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2014.05.002>.
241. Strom K. et al. Institutions and Strategy in Parliamentary Democracy: A Review Legislative Studies Quarterly. 1998. Vol. 23, no. 1. P. 127. URL: <https://doi.org/10.2307/440218>.
242. Taras D., Davis R. Power Shift? Political Leadership and Social Media. Routledge, 2019. URL: <https://doi.org/10.4324/9780429466007>.
243. The Economist. Erdogan's new sultanate. The Economist. URL: <https://www.economist.com/special-report/2016/02/04/erdogans-new-sultanate>.

244. The Economist. The world's most, and least, democratic countries in 2022. The Economist. URL: <https://www.economist.com/graphic-detail/2023/02/01/the-worlds-most-and-least-democratic-countries-in-2022>.
245. Thorisdottir H., Jost J. T., Kay A. C. On the Social and Psychological Bases of Ideology and System Justification. *Social and Psychological Bases of Ideology and System Justification*. 2009. P. 3–24. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195320916.003.001>.
246. Tilly C., Tuchman B. W. The March of Folly: From Troy to Vietnam. *The American Historical Review*. 1985. Vol. 90, no. 2. P. 386. URL: <https://doi.org/10.2307/1852671>.
247. Toode Ü. Charismatic Leaders in a New Perspective: Reality in Estonia and Italy. *Studies in Media and Communication*. 2020. Vol. 8, no. 1. P. 11. URL: <https://doi.org/10.11114/smc.v8i1.4676>.
248. Torun Z. Russia's New Authoritarianism. Putin and the Politics of Order. *Europe-Asia Studies*. 2021. Vol. 73, no. 5. P. 965–967. URL: <https://doi.org/10.1080/09668136.2021.1932317>.
249. Turks Examine Their Muslim Devotion After Poll Says Faith Could Be Waning. NPR. URL: <https://www.npr.org/2019/02/11/692025584/turks-examine-their-muslim-devotion-after-poll-says-faith-could-be-waning?t=1575743177695>.
250. Tyrell H. Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*. Soziologie. Unvollendet 1918–1920, hrsg. v. Knut Borchardt, Edith Hanke u. Wolfgang Schluchter. Max Weber Gesamtausgabe I/23. Tübingen: Mohr Siebeck S., *Soziologische Revue*. 2015. Vol. 38, no. 2. 2013. p. 845. URL: <https://doi.org/10.1515/srsr-2015-0042> .
251. Understanding Macron's political leadership and his impact on French politics. PubAffairs Bruxelles. URL: <https://www.pubaffairsbruxelles.eu/opinion->

analysis/understanding-macrons-political-leadership-and-his-impact-on-french-politics/.

252. Urocher M. Lalancette M. «Égoportraits et médiatisation de la politique : une analyse de la pratique du selfie participant à produire le politicien célèbre.» In *Selfies and Star : Politique et culture de la célébrité en France et en Amérique du Nord*. Dirigé par HOURMANT, François, Mireille LALANCETTE, et Pierre LEROUX. Rennes : Presses de l'Université de Rennes. 2019. URL: <https://books.openedition.org/pur/146305>.
253. Van Esch F. A. W. J. Exploring the Keynesian–Ordoliberal Divide. Flexibility and Convergence in French and German Leaders' Economic Ideas During the Euro-Crisis. *Journal of Contemporary European Studies*. 2014. Vol. 22, no. 3. P. 288–302. URL: <https://doi.org/10.1080/14782804.2014.937679>.
254. Van Esch F. A. W. J. The paradoxes of legitimate EU leadership. An analysis of the multi-level leadership of Angela Merkel and Alexis Tsipras during the euro crisis. *Journal of European Integration*. 2017. Vol. 39, no. 2. P. 223–237. URL: <https://doi.org/10.1080/07036337.2016.1277716>.
255. Van Quaquebeke, Niels; VOGT, Catharina. Leadership Behaviour: Revisiting the Ohio State Studies. *Organisational Psychology: Revisiting the Classic Studies*, 2022, p. 163.
256. Vasilopoulos P. et al. Fear, Anger, and Voting for the Far Right: Evidence From the November 13, 2015 Paris Terror Attacks. *Political Psychology*. 2018. Vol. 40, no. 4. P. 679–704. URL: <https://doi.org/10.1111/pops.12513>.
257. Vaughan-Johnston T.I., Guyer J.J., & Fabrigar L.R. . *Persuasion and Social Change*. Routledge. 2022. <https://doi.org/10.4324/9780367198459-REPRW116-1>.

258. Vecchione M. et al. Personality correlates of party preference: The Big Five in five big European countries. *Personality and Individual Differences*. 2011. Vol. 51, no. 6. P. 737–742. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.06.015>.
259. Visser B. A., Book A. S., Volk A. A. Is Hillary dishonest and Donald narcissistic? A HEXACO analysis of the presidential candidates' public personas. *Personality and Individual Differences*. 2017. Vol. 106. P. 281–286. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.10.053>.
260. Walker C. The Authoritarian Threat: The Hijacking of ‘Soft Power. *Journal of Democracy*, vol. 27, no. 1, Jan. 2016, pp. 49-63.
261. Wang C.-H. Personality traits, political attitudes and vote choice: Evidence from the United States. *Electoral Studies*. 2016. Vol. 44. P. 26–34. URL: <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2016.07.004>.
262. Weinberg A. The psychology of politicians. *The Psychology of Politicians*. Cambridge. P. 1–18. URL: <https://doi.org/10.1017/cbo9781139026482.001>.
263. Weingast B. R. The Economic Role of Political Institutions: Market-Preserving Federalism and Economic Development. *Journal of Law, Economics, & Organization*, 11. 1995. P 1-31.
264. Weinschenk A. C., Dawes C. T. Genes, Personality Traits, and the Sense of Civic Duty. *American Politics Research*. 2017. Vol. 46, no. 1. P. 47–76. URL: <https://doi.org/10.1177/1532673x17710760>.
265. Weinschenk A. C., Panagopoulos C. Personality, Negativity, and Political Participation. *Journal of Social and Political Psychology*. 2014. Vol. 2, no. 1. P. 164–182. URL: <https://doi.org/10.5964/jspp.v2i1.280>.
266. Why Does the Average Turk Love Erdoğan? Begin-Sadat Center for Strategic Studies. URL: <https://besacenter.org/erdogan-popularity/>

267. Williamson P. J. Introduction. Understanding Mussolini the political leader: some lines of enquiry. 2023. P. 3–18. URL: <https://doi.org/10.1093/oso/9780197696132.003.0001>.
268. Wilson M. S., Sibley C. G. Social Dominance Orientation and Right-Wing Authoritarianism: Additive and Interactive Effects on Political Conservatism. *Political Psychology*. 2012. Vol. 34, no. 2. P. 277–284. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2012.00929.x>.
269. Wright J. D., Tomlinson M. F. Personality profiles of Hillary Clinton and Donald Trump: Fooled by your own politics. *Personality and Individual Differences*. 2018. Vol. 128. P. 21–24. URL: <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.02.019>.
270. Yohannes H. Understanding Eritrea: inside Africa's most repressive state. *Review of African Political Economy*. 2017. Vol. 44, no. 151. P. 165–169. URL: <https://doi.org/10.1080/03056244.2017.1297030>.
271. Yukl G. *Leadership in Organizations*. Pearson Higher Education & Professional Group, 2012. 1413 p.
272. Zachara-Szymańska M. The return of the hero-leader? Volodymyr Zelensky's international image and the global response to Russia's invasion of Ukraine. *Leadership*. 2023. P. 174271502311598. URL: <https://doi.org/10.1177/17427150231159824>.
273. Балл Г. О., Заливков В. Л., Копилов С. О. Становлення ідентичності фахівця. нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ. 2014. 260 с.
274. Войнова О. О. Електронна демократія як спосіб політичної комунікації та політичної партисипації у мережевому суспільстві: дис. доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052

- «Політологія». наук. кер. Н. П. Гедікова; ПНПУ імені К. Д. Ушинського. Одеса. 2023. 226 с.
275. Кокарча Ю. А. Соціальні мережі як чинник політичного впливу в умовах розвитку демократичної політичної культури : дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. Київ. 2020. 240 с.
276. Кольбенко А. Передумови прийняття, зміст та значення першої конституції Франції 1791 р. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2015. № 61. С. 146–150.
277. Конституція Французької Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). Київ. 2018. 56 с.
278. Литвин В. Теоретико-методологічні параметри і підходи до типологізації партійних систем та емпірично-порівняльні результати їх верифікації на прикладі України (1990–2016). Львів. 2017. С. 149–193.
279. Макс Вебер. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. Київ. 1998. 534 с.
280. Меленко С. Г. Аристотель про соціальні основи держави. Держава і право. 2012. Вип. 56. С. 60–66.
281. Наумкіна С. М., Гайдаєнко П. Л. Роль харизматичної сигналізації у контексті політичного лідерства в соціальних мережах. Актуальні проблеми політики. 2022. № 69. С. 48–54. URL: <https://doi.org/10.32837/app.v0i69.1301>.
282. Прес-релізи та звіти – Доцільність зміни центральної влади після Перемоги України: результати телефонного опитування, проведеного 26 травня - 5 червня 2023 року. Домашня сторінка КМІС. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1249&page=1>.

283. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV : станом на 3 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
284. Про затвердження обсягу видатків для включення до бюджетного запиту за бюджетною програмою 6741020 «Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на проведення виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» до проєкту Державного бюджету України на 2024 рік, орієнтовних обсягів видатків, необхідних для проведення виборів народних депутатів України, Президента України та додаткового обсягу видатків для проведення місцевих виборів у 2024 році: Постанова Центр. вибор. коміс. від 15.08.2023 р. № 53. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0053359-23#Text> .
285. Процюк І. В. Становлення вчення про форму правління держави. Державне будівництво та місцеве самоврядування. Вип. 17. Харків. 2009. С. 21 – 34.
286. Філіпов В., Ворощук О. Особливості формування інституту лідерства в умовах трансформаційних процесів сучасного суспільства. Вісник Національного університету оборони України. 2023. С. 142–150. URL: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-74-4-142-150>.